

The Project Gutenberg eBook of Kertomuksia Suomen historiasta III, by Julius Krohn

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Kertomuksia Suomen historiasta III

Author: Julius Krohn

Release date: January 26, 2014 [EBook #44757]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA III ***

Produced by Tapio Riikonen

KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA III

Eerikki XIV ja Juhana III

Kirj.

JULIUS KROHN

Kansanvalistusseura, Helsinki, 1914.

SISÄLLYS:

Eerikki XIV ja Juhana herttua.

1. Juhana saapi herttuakunnan Suomessa.
2. Juhana herttuan hankkeet Vironmaalla.
3. Eerikki XIV tulee kuninkaaksi.

4. Vironmaa joutuu Ruotsin kruunun alle.
5. Juhana herttuan naimistuumat.
6. Juhana herttuan kosintamatka.
7. Juhana herttuan hovinpito Turun linnassa.
8. Ilmivihollisuus syttyy Juhanan ja Eerikin välillä.
9. Sota Juhana herttuan ja Eerikin välillä.
10. Juhana herttuan vankeus.
11. Ruotsalaisten ja tanskalaisten riidat.
12. Klaus Kristerinpoika Horn.
13. Hornin viimeinen retki.
14. Eerikki kuninkaan mielisairaus.
15. Eerikin luopuminen kruunusta.

Juhana kuningas.

1. Viha Juhanan ja Venäjän tsaarin välillä ja sen syyt.
2. Piispa Juustenin lähettiläsmatka Venäjälle.
3. Maunu Liivinmaiden kuningas.
4. Hannu Bolje Paidelinnassa.
5. Saksalaiset palkkasoturit Haapsalossa.
6. Räävelin toinen piiritys.
7. Pontus De la Gardie valloittaa Käkisalmen.
8. Pontus De la Gardie ajaa venäläiset Vironmaalta ja valloittaa läntisen Inkerin.
9. Retket Aunuksenmaalle.
10. Pontus De la Gardien kuolema.
11. Sigismund tulee Puolan kuninkaaksi.
12. Kaarle Horn Narvassa.
13. Kankaisten Hornit.
14. Sotametelit Pohjan perillä.
15. Juhana kuninkaan liturgia.
16. Juhanan kuolema.

Viiteselitykset.

EERIKKI XIV JA JUHANA HERTTUA.

1. Juhana saapi herttuakunnan Suomessa.

Vaikka valtakunta Kustaa Vaasan loppuaikoina oli hyvässä voimassa ja kunnossa, niin epäluuloiseksi ja araksi tullut vanhus näki kuitenkin tulevaisuudessa kaikellaisia mustia aaveita. "Aika tulee", lausui hän viimeisessä puheessaan säädyille, "jolloin Ruotsin lapset mielellään kaivaisivat minut mullasta, jos voisivat." Valitettavasti tämä ennustus hyvinkin pian toteutui, ja osaksi juuri yhden Kustaan säättämän säännön vuoksi, josta hän oli toivonut paljon hyvää.

Samassa näet, kun vanhin poika Arbogassa määrättiin kruununperilliseksi, kuningas vakuutti myös säätyjen päätöksellä erinäiset perinnölliset aluskunnat muillekin pojilleen. Näissä herttuakunnissaan piti heidän saada hallita ja vallita melkein itsenäisesti. Se vain oli ehdoksi pantu, että heidän piti aina olla Ruotsin kuninkaalle uskollisia ja vaadittaessa antaa sotavoimansa hänelle avuksi.

Tätä laitosta säättäessään taisi Kustaa Vaasalla olla kahdellainen tarkoitus. Ensiksikin hän tahtoi myös nuoremmille pojilleen,[1] joita hän rakasti enemmän kuin vanhinta, jättää korkeamman arvon ja suuremman vallan. Ja toiseksi luuli kuningas tällä tavoin vielä paremmin vahvistavansa sukunsa nuorta valtaa, kun jokainen hänen pojistaan koroitettaisiin tavallisen aatelismiehen yläpuolelle. Sittenhän muka sitä pikemmin unohtuisi, että Vaasat olivat ennen olleet vain muun aatelin vertaisia. Muuten niin

viisas hallitsija ei huomannut, että tämmöisestä vallan jaosta välttämättömästi piti syntyä eripuraisuutta veljesten välillä.

Oikeastaan olisi herttuain pitänyt saada osansa vasta isän kuoltua, jolloin vanhinkin veli oli perivä kruunun. Mutta Kustaa tahtoi itse saada antaa herttuakunnan rakkaimmalle, toiselle pojalleen, *Juhanalle*. Venäjän sodan vuoksi Suomeen lähtiessään hän vei tämän pojan kanssaan ja antoi hänen alusta alkain ottaa osaa kaikkiin neuvotteluihinsa sekä toimiinsa. Eikä aikaakaan, niin Kustaa *kesäkuun 27 p. 1556* julisti antaneensa *Juhanalle Turun ja Kastelholman* linnat sekä *Kokemäen* kuninkaankartanon ynnä niiden alle kuuluvat läänit, nimittäin: *Varsinais-Suomen, Ahvenanmaan ja Satakunnan*. Tämän alustan haltijana sai Juhana tästä lähtien arvonimen *Suomen herttua*. Seuraavana vuonna, kun lahjoitus vaakunakirjalla vahvistettiin, tuli siihen vielä lisäksi *Raaseporin* linna ja sen mukana *läntinen Uusimaa*.

Ruotsiin palatessaan antoi kuningas pian sen jälkeen hänelle vieläkin suuremman vallan. Hän asetti näet Juhanan ylimäiseksi käskynhaltijakseen eli pää-maaherrakseen koko Suomenmaan yli. Semmoisena piti herttualla olla oikeus säätää ja päättää kaikista asioista, ikäänkuin olisi kuningas itse ollut läsnä. Myös olivat kaikki Suomessa silloin majailevat sotajoukot, s.o. enin osa Ruotsin valtakunnan armeijaa, hänen käskyjensä alaisina.

Monesti ovat vanhojen viisastenkin päät menneet pyörälle, kun he äkkiä ovat saaneet virkoja ja suuren vallan. Kummako siis jos yhdeksäntoista-vuotias Juhana, joka luonteeltaan jo oli kunnianhimoinen ja turhamielinen, ei malttanut pysyä hänelle määrättyjen rajojen sisällä. Herttuakunnassaan hän piankin alkoi käyttäytyä kuin täysivaltainen hallitsija ainakin. Alussa vuotta 1558 hän otti herttuakunnassa asuvalta aatelistolta erityisen uskollisuusvalan, jossa muutamat lauseet kuuluivat sangen arveluttavilta. Vannojat näet sitoutuivat puolustamaan herttuan henkeä ja oikeuksia sekä ulko- että sisämaisia hankkeita vastaan, *kuka ikänä* yrittäisikin herttualle vääryyttä tehdä. Eikä aikaakaan, niin alkoi Juhanasta hänen herttuakuntansa tuntua ahtaalta. Kun hän ei voinut toivoa saavansa lisää Suomenmaasta, loi hän halukkaan silmäyksen Suomenlahden toiselle puolelle, Liivinmaille,[2] missä asianhaarat paraikaa tarjosivat hyvän tilaisuuden uskaliaalle yrittelijälle.

2. Juhana herttuan hankkeet Vironmaalla.

Saksalaisten valta Liivinmaalla oli aina ollut heikko hajallisuutensa vuoksi. Yksi osa maata oli ritariston päällikön, *maamestarin*, hallittavana, toiset osat Riian arkkipiispan tai muiden piispojen vallassa. Isot kaupungit, niinkuin Riika ja Rääveli, eivät pitäneet paljon lukua kumpaisistakaan. Ne olivat jokseenkin itsenäiset ja kuuluivat saksalaiseen Hansa-liittoon. Kaikki nämät vallat olivat keskenään lakkaamattomissa riidoissa ja taisteluissa, kukin pitäen ainoastaan omaa eikä yhteistä hyötyä silmällä. Maan alkuperäiset asukkaat, virolaiset ja lättiläiset, olivat kovimman sorron alla. "Virolainen" merkitsi, niinkuin olemme nähneet, siihen aikaan Suomessa samaa kuin "orja". Tietysti eivät he katselleet isäntiänsä kovin lempeillä tunteilla. Heille ei voitu vaaran uhatessa uskoa aseita käteen; sillä epätietoista oli, eivätkö he yksin tuumin vihollisen kanssa ryntäisi sortajiansa vastaan.

Näin mädänneet olot eivät voineet kestää sitä ankaraa iskua, joka heitä nyt uhkasi. Kun sodankäynti Suomessa ei ottanut menestyäkseen, vei Venäjän tsaari, Iivana, lukemattomat joukkonsa sinne. Toukok. 11 p:nä v. 1558 joutui Narva venäläisten käsiin, vähää myöhemmin samaten Tarton kaupunki. Silminnähtävää oli, etteivät Liivinmaiden saksalaiset voineet omin voimin puolustaa maata. Heitä itseään oli siksi liian vähän eikä heillä myöskään ollut tarpeeksi rahaa, millä palkkasotureita hankkia. Muista maista oli siis apua saatava. Mieluimmin olisivat he tietysti tahtoneet saada apua omilta kansalaisiltaan vanhasta emämaasta, Saksasta. Mutta Saksan keisarilla oli paraikaa tarpeeksi huolta lähemmistä sodista, milloin Ranskaa, milloin turkkilaista vastaan. Muinoin niin mahtava Hansa ei nyt myöskään enää kyennyt mihinkään. Ainoastaan naapureilta, Ruotsin, Tanskan tai Puolan kuninkailta oli siis pelastusta odotettavissa. Luultavasti kyllä hekin vaatisivat palkkioksi suojeluksestaan sen, että Liivinmaat antautuisivat heidän valtansa alle. Mutta sehän kuitenkin oli parempi kuin joutua Venäjän tsaarin alamaisiksi. Kaikki Länsi-Euroopan kansat näet siihen aikaan suuresti pelkäsivät venäläisiä.

Siitä oltiin vain erimieltä, kenen puoleen noista kolmesta kuninkaasta oli käännettävä. Tanskalla oli ensi alussa enimmin puoltajia; se sijaitsi näet siksi kaukana, ettei sen suojelus ehkä voinut käydä yhtä täydelliseksi kuin kukaties likempien naapurien. *Rääveli* taipui kuitenkin pian Ruotsin puolelle. Tästä tiedon saatuansa Juhana herttua päätti heti koettaa omistaa itselleen sen kaupungin. Samalla aikaa näytti hänelle myös tarjoutuvan tilaisuus lisätä valtaansa muullakin tavalla Liivinmailla. Maamestari Fürstenberg näet, vaikka hän oli lähettänyt lähetyskunnan Tanskaan ja tarjonnut maan sen suojelusherruuden alle, toimitti kuitenkin nyt samalla lähettiläitä Turkuunkin herttua Juhanan puheille. He tulivat pyytämään häneltä 200,000 taalaria lainaksi, luvaten siitä pantiksi muutamia linnojaan. Jollei

hän itse voisi antaa lainaa, anoivat he hänen välittämään asiaa isällensä. Vehke oli kavalasti ja taitavasti kokoonpantu. Tarkan ja varovaisen Kustaan luona he eivät huolineet käydä, vaan kääntyivät sen sijaan pojan puoleen, jonka kunnianhimon ja ajattelemattomuuden he nähtävästi olivat muissa tilaisuuksissa tulleet tuntemaan. Niin varmat he olivat siitä, että herttua umpisilmin suostuisi tähän kauppaan, etteivät he edes nimittäneet, mitä linnoja he aikoivat antaa pantiksi. Asia olisikin käynyt aivan liiviläisten toivon ja tuuman mukaan, jos Juhana herttualla vain olisi ollut tarpeeksi varoja. Niiden puuttuessa täytyi hänen kirjoittaa isälleen ja ilmoittaa asia hänelle.

Kustaa ukoltapa ei tullutkaan toivottuja rahoja, vaan päinvastoin torut, vieläpä paljoa ankarammat kuin silloin, kun sanoma Juhanan vaatimasta uskollisuudenvalasta oli saapunut hänelle. Jälkimäinen teko saattoi olla viatonta turhamaisen lapsen leikkiä, mutta Juhanan uusista vehkeistä vanha kuningas pelkäsi koituvan valtakunnalleen todellista vaaraa. Venäjähän näkyi tahtovan valloittaa kaikki Liivinmaat itselleen; uusi sota seuraisi siis siitä, jos yritettäisiin riistää siltä joku osa saaliista. Myöskin oli silminnähtävää, ettei Fürstenberg ollut aikonutkaan antaa mitään takuuta lainasta, koska hän ei tahtonut nimittää panttilinnoja.

Jo ennenkuin isän vastaus tulikaan, oli Juhana kuitenkin malttamattomassa kiihkossaan lähettänyt uskotun neuvoksensa, Henrik Klaunpoika Hornin, Kankaan herran, Rääveliin. Tämä oli ajanut asian sangen taitavasti vakuuttaen, että vanha Kustaa Vaasa oli auttava poikansa hankkeita. Sentähden suostui kaupungin raati heinäk. 21 p. 1558 tunnustamaan Juhana herttuan suojelusherrakseen. Pitkällinen ei kuitenkaan tämä valta ollut. Sama Hornin kirje, joka herttualle ilmoitti mainitun päätöksen, antoi myös tiedon siitä, että se jälleen oli tullut kumotuksi. Tanskalainen puolue oli kiihkeästi ollut puuhaamassa ja heinäk. 23 p. saanut raadin mielen muutetuksi. Pari kertaa vielä kirjoitti Juhana rääveliläisille kehoittavia kirjeitä, mutta he vastasivat, että heidän lähettiläänsä olivat lähteneet Tanskaan yhdessä maamestarin lähettiläiden kanssa.

Fürstenbergin kanssa Juhana herttua niinikään jatkoi keskusteluitaan rahalainasta. Isän varoittavista kirjeistä hän ei välittänyt vähääkään, kunnes tämä viimein lähetti jyrkän kiellon. "Muista se", kirjoitti vanha kuningas, "että Suomea ei saa eroittaa Ruotsista, johon se on yhdistetty niinkuin kaikki jäsenet, joita yksi pää hallitsee, yhteen ruumiiseen."

Kaikki toiveet alusmaan saamisesta Liivinmailla eivät kuitenkaan vielä haihtuneet Juhana herttuan mielestä, vaikka hän ei enää saanutkaan jatkaa asioimisiansa liiviläisten kanssa. Nämät kääntyivät nyt lainanpyynnöllään itse Kustaan puoleen, eikä tämä näyttäneenkään olevan aivan vastahakoinen ostamaan rakkaalle pojalleen muutamia linnoja, kunhan hän vain itse sai valvoa kaupankäyntiä. Ratkaisevaa päätöstä ei kuitenkaan kuninkaan eläessä tehty, sillä liiviläisiltä koettivat aina tehdä kaikellaisia verukkeita ja tinkiä ehtoja niin huokeiksi kuin mahdollista.

3. Eerikki XIV tulee kuninkaaksi.

Isän kuoltua nousi *Eerikki neljästoista* valtaistuimelle. Monet seikat näyttivät takaavan hänelle onnellista hallitusta. Ahkeruudellaan ja taidollaan oli Kustaa, niinkuin olemme nähneet, saattanut valtakunnan sangen hyvään kuntoon. Nuori hallitsija itse oli luonnolta saanut monta kallista lahjaa. Nuorukaisena hän voitti melkein kaikki ikäisensä ruumiinharjoituksissa. Samoin oli hän älyltäänkin vilkas ja terävä sekä senaikuisiin oloihin nähden tavattoman oppinut. Erittäinkin harrasti Eerikki matematiikkaa, mittausoppia ja tähtitiedettä. Paitsi sitä oli hän erittäin soitannollinen; sepittipä hän myös runoja, parhaita, mitä siihen aikaan kirjoitettiin ruotsinkielellä.

Mutta Eerikin mielenlaatu oli valitettavasti semmoinen, että se teki tyhjäksi kaikki nämät ulkonaiset ja sisälliset avut. Hän oli oikullinen, päätöksessään vaihtelevainen ja tuhlari. Pahin kaikista vioista oli kuitenkin hänen epäluuloisuutensa. Alituisesti hän oli huomaavinansa salavehkeitä itseään vastaan. Näiden oletettujen vehkeiden tekijöille Eerikki puolestaan viritti salaisia ansoja, ja siten viimein todellakin nostatti vihaa ja kapinaa. Kiihdyttipä tätä epäluuloisuutta vielä eräs Eerikin neuvonantajista, *Göran Persson* I. Yrjänä Pietarinpoika, ilkeä, viekas mies, joka muita panettelemalla tahtoi voittaa kuninkaan suosion.

Erittäin oli Eerikin mielessä jo kauan kytenyt salaviha Juhana veljeänsä vastaan. Osaksi oli siihen syynä se, että isä niin silminnähtävästi suosi nuorempaa poikaansa. Osaksi vaikutti myös Eerikin taikausko. Sen ajan tähtitutkijat näet eivät tyytyneet todellisia tieteellisiä havaintoja tekemään, vaan luulivat tähtien keskinäisestä asemasta ja kulusta voivansa ennustaa tulevia asioita. Olipa Eerikki ollut lukevinansa tähdistä, että joku "valkopää" oli tuottava hänelle turmiota. Siitä kiihtyi hänen vihansa veljeänsä vastaan, jonka tukka oli vaalea.

Isän eläessä oli kuitenkin hyvä sopu vallinnut veljesten kesken. He auttoivat toinen toisensa

hankkeita. Eerikki lakkaamatta kehoitti isää ostamaan liiviläisiä linnoja Juhanelle. Tämä puolestaan aina lepytteli Kustaan mieltä, kun Eerikki röyhkeällä käytöksellään oli häntä suuttanut. Kerrankin, kun isä harmissaan tahtoi peräti riistää Eerikiltä kruunun perintöoikeuden, Juhana polvillaan ja kyyneleet silmissä rukoili, kunnes Kustaa antoi hänelle anteeksi. Samoin myös Juhana koetti taivuttaa vanhaa kuningasta myöntymään Eerikin naimistuumiin. Tämä näet kosi Englannin kuningatarta Elisabetin, jota isä vastusti siksi, että hän tiesi, ettei Elisabet huolinut mennä naimisiin. Menipä Juhana v. 1559 omalla kustannuksellaan Englantiin veljensä asiaa ajamaan ja oleskeli siellä koko talven.

Mutta Eerikin tultua kuninkaaksi veljesten väli heti muuttui. Eerikin epäluulo herttuaa vastaan puhkesi heti ilmi siten, että hän lähetti uskotuita miehiä vaatimaan Juhanan alustalaisilta itselleen uskollisuusvalaa. Tämä toimi pahoitti suuresti Juhanan mieltä. Ajattelemmattomassa pikaisuudessaan hän lähetti taas Turun linnan isännälle Bulgrimille sanan kieltäen häntä ottamasta vastaan tätä uskollisuudenvalaa ja käski hänen kirjoittaa muistiin niiden virkamiesten nimet, jotka olivat suostuneet sitä vannomaan.

Eikä aikaakaan niin sai herttua paljoa todellisempaa ja suurempaakin harmin syytä. Testamentin mukaan olisi kaikkien veljesten pitänyt saada yhtä suuret osat Kustaa vainajan yksityisestä omaisuudesta. Eerikki oli kuitenkin sitä ennen luvannut vetää pois osastaan ne suuret summat, mitkä hänen varustuksensa Englannin matkaa varten vähää ennen isän kuolemaa oli maksanut. Nytpä hän lupauksestaan huolimatta otti täyden osan rahoista ja kalleuksista. Perintömaiden hän taas selitti olevan kruunun eikä Vaasan suvun yksityistä omaisuutta; sentähden hän ei sallinut niitä jakaa. Viimeinpä hän lähetti Juhanelle allekirjoitettavaksi herttuakuntia koskevan uuden säädännön, joka suuresti vähensi herttuoiden oikeuksia. Pääpykälät tässä uudessa, Yrjänä Pietaripojan kokoonpanemassa säädännössä olivat seuraavat: Herttua, joka vehkeili kuningasta vastaan, vaikkapa hän ei olisikaan varsinaisiin tekoihin ryhtynyt, oli menettävä herttuakuntansa ynnä kaiken perintöoikeuden Ruotsin kruunuun. Herttuakunnan alustalaisten piti ainoastaan kuninkaalle vannoa uskollisuusvala. Herttua ei saisi nostaa alustansa kansaa aseisiin eikä myöskään ryhtyä sotiin, ei rauhanpäätöksiin eikä muihin sovintoihin ulkovaltojen kanssa. Herttualla ei ollut valtaa korottaa ketään aatelissäätöön; eikä liioin asettaa piispoja eikä laamaneja alustassaan. Herttualla ei ollut oikeutta tuomita aatelista, ja muillakin oli oikeus vedota kuninkaan päätökseen j.n.e.

Eerikki näkyy ensin toivoneen, että hänen veljensä olisivat vapaaehtoisesti suostuneet näihin ehtoihin. Mutta siinä toivossa hän peräti pettyi. Sekä Juhana että Maunu (neljäs veli Kaarle oli vielä alaikäinen) vastustivat jyrkästi niiden etujen vähentämistä, jotka he isältään olivat saaneet. Edellinen vielä lisäksi muistutti Eerikille hänen omia kirjeitään siltä ajalta, jolloin Juhana läksi Englantiin. Silloin oli Eerikki ilman muuta luvannut hänelle täyden vallan herttuakunnassansa. Herttuain vastarinta ei auttanut kuitenkaan vähääkään. Eerikki kutsutti säädyt asiata ratkaisemaan. Nämätpä vahvistivat, kokoonnuttuansa huhtik. 10 p. 1561, kaikki, mitä nuori kuningas oli isänsä perinnön sekä myös herttuakuntien suhteen säätänyt. Heidän mielestään herttuain vallan rajoitus oli tarpeellista, jotta valtakunta ei hajoaisi useammiksi itsenäisiksi osiksi. Herttuain täytyi siis niellä harminsä ja panna nimensä uuden säädännön alle.

Jonkun aikaa myöhemmin, kesäk. 29 p., vietettiin Eerikin kruunaus. Tätä tilaisuutta hän käytti taas herttuain arvon alentamiseksi, saatuansa Arbogassa heidän valtansa vähennytyksi. Kruunauksen perästä näet astui kuninkaallinen airut esiin ja kuulutti, että kuningas nyt oli perustanut perinnöllisiä kreivi- ja vapaaherra-arvoja, jommoisista ei siihen asti ollut Ruotsin valtakunnassa ollut olemassa. Arvon mukana seurasi myös siihen kuuluva alusta ynnä pieni kultakruunu. Kreivejä kruunattiin kolme, vapaaherroja yhdeksän, joiden joukossa oli myös kaksi Suomen miestä, nimittäin Lauri Iivarinpoika Fleming, Sundholman herra, ja Klaus Kristerinpoika Horn, Joensuun isäntä. Tämän jälkeen eivät siis herttuat enää seisoneet yksin muuta aatelista korkeammalla. Useat herrat, joita ei kuitenkaan kenenkään mieleen juolahtanut pitää muina kuin tavallisina alamaisina, olivat nyt korotetut melkein heidän tasalleen. Lopuksi airut vielä, jotta tämä seikka oikein painuisi läsnäolevan kansan mieleen, lisäsi korkealla äänellä: "Vaikka nyt useimmat kruunut silmienne edessä välkkyvät, niin älkää senvuoksi luulko, että olisi muka useampia kuin yksi hallitseva kruunu. Herttuaille, kreiveille ja vapaaherroille on kuningas tosin suonut omat arvonmerkit. Mutta yksi vaan on Ruotsin, Göötin ja Vendin kuningas."

Sivutarkoituksena näitä uusia arvoja säätäessään oli Eerikillä se, että hän myös täten tahtoi voittaa puolelleen mahtavien aatelissukujen mielet, jotta ne eivät menisi sukulaistensa herttuain puolelle, jos nämät nousisivat vastarintaan. Samassa tarkoituksessa oli hän jo aikaisemmin antanut aatelisille koko joukon entisiä kirkontiluksia, joista Kustaan eläessä oli riitaa ollut heidän ja kruunun välillä. Niinpä vielä vuonna 1562 soi hän sen etuuden, että joka kreivi saisi ratsupalveluksesta vapaana pitää kolme taloa, vapaaherra kaksi ja muut aatelismiehet asuntotalonsa. Näin syntyi säteri- eli asuinkartanovapaus.

4. Vironmaa joutuu Ruotsin kruunun alle.

Tyytymättömänä kotimaansa ahtaisiin rajoihin kiihtyi tänä aikana Juhanan halu yhä enemmän saada haltuunsa alusmaita Liivinmailla. Lupasipa hän kokonaan luopua suomalaisesta herttuakunnastansa, jos Eerikki hankkisi hänelle saman verran maata eteläpuolella Suomenlahtea. Samassa hän ilmoitti aikovansa ruveta hieromaan kauppaa niiden palkkasoturien kanssa, joiden käsiin maamestarin oli pantiksi maksamattomista palkoista täytynyt antaa linnoitettu Tuomiopää-vuori Räävelissä. Juhana toivoi heidän ehkä antavan linnan hänen haltuunsa, jos hän maksaisi heille puuttuvan palkan. Sitten olisi helppo valloittaa itse kaupunki lisäksi. Vastausta odottamatta lähettikin herttua yhden miehistään sovittelua alkuunpanemaan.

Mutta tässä asiassa esti taas kuninkaan etu herttuan hankkeita. Eerikin mielestä tarjoutui nyt juuri erinomainen tilaisuus saada tuo rikas Räävelin kaupunki omaan haltuunsa, eikä hän muistanut enää isän eläessä antamiaan lupauksia. Paraikaa näet oli hänen luonaan lähettiläitä Räävelistä anomassa rahalainaa ynnä pyytämässä neuvoa, miten he voisivat suojella itseään venäläisiä vastaan. Heti lähetti Eerikki sinne kaksi Suomen aatelisherraa, Klaus Hornin ja Hannu Björnramin, ynnä saksalaisen sihteerin Bruserin. Heidän julkisena toimenaan oli muka yhdessä nykyisen maamestarin Gotthard Kettlerin kanssa jatkaa ehtoitteluja laina- ja panttiasian johdosta. Mutta sen ohella oli heille annettu salainen käsky pysyä Räävelissä ja taivuttaa kaupunki Ruotsin vallan alle. Tämä heidän oikea toimensa onnistuikin varsin hyvin Hornin viisauden vuoksi. Rääveliläiset tosin ensi aluksi suostuivat vain kysymään Kettleriltä, olisiko hänellä voimaa heitä edelleen suojella. Mutta ennenkuin lähettiläät olivat vielä kerinneet tuoda vastausta, saattoi Horn asian lopulliseen päätökseen. Hän näet valitti lähettiläitten viipyvän liian kauan ja uhkasi lähteä kotiin, jollei hän heti saisi vastausta. Peloiensa vannoi nyt *Rääveli* kesäk. 6 p. 1561 uskollisuusvalansa Ruotsin kuninkaalle. Kaksi päivää ennen oli jo myös kolmen lähisen maakunnan, nimittäin varsinaisen *Vironmaan, Järvamaan ja Harjumaan* aatelisto tehnyt samoin. Kolme viikkoa myöhemmin antautui myös Räävelin linna, joka jo ehtoittelujen aikana oli piiritetty. Täten astui Ruotsi ensimmäisen askeleensa sillä valloitusten ja sotien tiellä, joka vuosisadaksi oli nostava sen Euroopan mahtavimpien ja kuuluisimpien valtakuntien vertaiseksi.

Uskollisuusvalaa ottaessaan oli Horn kuninkaansa puolesta luvannut uusille alamaisille suojelusta sekä pitää heidän etujansa pyhänä. Tämän ehdon vahvisti sitten myös Eerikki kuningas, vaikka hän moittikin Hornia siitä, että hän muka liian helposti oli kaikkiin vaatimuksiin suostunut. Rääveli sai muun muassa pysyä Hansa-liiton jäsenenä, kuitenkin ei sallittu sen muissa kuin kauppa-asioita koskevissa riidoissa vedota Lybeckin ylioikeuteen. Myös sai kaupunki pitää rahanlyöntioikeutensa. Aatelistolle vahvistettiin sen vanha tuomarivalta talonpoikien yli, sillä rajoituksella kuitenkin, että tuomiot olivat alistettavat tarkastettaviksi. Tämä lisäys nähtävästi tarkoitti onnettoman talonpoikaisen kansan suojelemista aatelisherroja vastaan, jotka olemalla sekä isäntiä että tuomareita saivat tuomita omia asioitansa. Syksyllä kuulutettiin sitä paitsi vielä kuninkaallinen asetus, joka kielsi talonpoikien piiskaamisen ja rääkkäämisen, mikä tähän asti oli ollut tapana. Semmoista rangaistusta ei saatu vast'edes käyttää muuta kuin tuomionpäätöksen mukaan tehdyn rikoksen johdosta. Nämät asetukset ovat loistavia lehtiä Eerikki kuninkaan muuten niin mustassa historiassa. Tuleepa meidänkin kansallemme osa tästä kunniaista; sillä suomalainen, jalo Klaus Horn, kaikkein ensimmäisenä huomautti kuninkaalle, miten hirveän sorron alaisena heimolaisparkamme olivat ja kehoitti häntä sitä lievittämään.

Samaa kiitosta eivät ansaitse muut valtiat, jotka tähän aikaan anastivat kukin osansa hajoavasta Liivin ritariston vallasta. Räävelin ja likeisten maakuntain antauduttua Ruotsin alle, huomasi näet myös maamestari Kettler itsenäisyysajan auttamattomasti loppuneen. Hän teki siis sovinnon Puolan kuninkaan kanssa, antoi hänen haltuunsa varsinaisen Liivinmaan ja sai palkkioksi pitää Kuurinmaan perintöherttuakuntana Puolan yliherruuden alla. Tähän sovintoon yhdistyivät niinikään Riian arkkipiispa ja Riian kaupunki. Läänen (Lännen) maakunta Virossa ynnä siihen kuuluvat saaret olivat jo pari vuotta olleet tanskalaisen prinssi *Maunun* vallassa.

Juhana herttua parka yksin vain oli jaossa jäänyt aivan osattomaksi. Ruvetessaan ehtoitteluihin Räävelin kanssa oli tosin Eerikki luvannut hankkia veljelleen jonkun muun paikan tämän sijaan, jota hän nyt itse halusi. Maamestarilta piti muka pantiksi rahalainaa vastaan saataman Pernun kaupunki Eerikille itselleen ja Sonnenburgin linna Kurjensaarella l. Saarenmaalla Juhanalles. Tähän uuteen lupaukseen luottaen oli Juhana taas ruvennut ehtoitteluihin mainitun linnan komentajan kanssa, tarjoten hänelle rahaa, jos hän luopuisi siitä. Mutta tämä ei suostunut, eikä Eerikkikään saatuansa Räävelin puhunut enää mitään Juhanan osasta. Sonnenburgiakin hän nyt yritti anastaa itsellensä.

5. Juhana herttuan naimistuumat.

Koittipa juuri tänä vastoinkäymisen aikana Juhanalle uusi toivon tähti, loistavampi kaikkia entisiä, luvaten korvata muut tyhjiin sammuneet. Heinäkuun 20 p. 1561 näet tuli Eerikin luo kreivi Tenczin, Puolan kuninkaan Sigismund Aukustin lähettiläänä. Hän tarjosi rauhaa ja liittoa yhteiseen sotaan venäläistä vastaan. Ystävyyden vahvistukseksi piti Sigismund Aukustin nuorempi sisar, Katariina, naitettaman Juhana herttualle, ja itse puolestaan kosi Tenczin puolisoiseksi Kustaa Vaasan tytärtä, Ceciliaa.

Naimistuuma Juhana herttuan ja Puolan kuninkaan sisaren välillä ei ollut kuitenkaan aivan vasta keksitty. Isän vielä eläessä näkyy Juhanan mieli jo kääntyneen tälle suunnalle. Arvattavasti oli hän saanut ensimmäisen ajatuksen siihen kanslerinsa *Ezekias Gefartin* kautta. Tämä oli silesialainen, joka ollessaan Kustaa Vaasan palveluksessa oli saanut Eerikin puolelta kärsiä vääryyttä ja sentähden mennyt Juhanan hoviin. Siellä hän pian pääsi yhtä suureen suosioon ja toimitti samallaista yllyttäjän virkaa kuin Yrjänä Pietaripoika Eerikin luona. Asia näkyy tulleen alulle pannuksi vähää ennen Kustaa kuninkaan kuolemaa, koska Liivin maamestarin lähettiläitten seurassa kävi myös eräs Puolan kuninkaan miehiä Tukholmassa. Tenczinin kreivin tulo ja tarjous luultavasti oli seurauksena silloin nostetuista puheista.

Tämä Juhanan hanke viimeinkin näkyi menestyvän mielenmukaisesti. Puolan kuningas oli nähtävästi asiaan suostuvainen. Eerikki myöskään ei pannut mitään estettä. Päinvastoin hän lupasi itse antaa suosituskirjeen veljelleen Puolan kuninkaalle vietäväksi. Luultavasti toivoi Eerikki kääntävänsä veljensä silmät ja mielen pois niistä vahingoista, joita hän hänen kauttaan oli saanut kärsiä. Kirjeissään Juhanalle hän viittasi siihen, että tämä arvattavasti saisi myötäjaisiksi suurenmoisen alustan; vieläpä hän koetti herättää veljessään toiveita Puolan kuningaskruunusta, koska vanha *Jagello*-suku loppui Sigismund Aukustin kuoltua.

Vähemmästäkin olisi Juhanan mieli voinut kiihoittua. Mielellään hän olisi heti paikalla lähtenyt kosiomatkalle. Mikäpä lienee kuitenkin tullut esteeksi, koska hän ei päässyt liikkeelle kesän kuluessa, eikä enää myöhäisellä syksyllä tahtonut antautua myrskyisen meren armoille. Yhtähyvin lähetettiin jo kansleri Gephart edeltäkäsien asiata vielä enemmän valmistamaan. Sigismund Aukusti otti tämän lähettilään kohteliaasti vastaan; myös kirjoitti hän Eerikille, pyytäen Juhanaa sen riidan välittäjäksi, joka molempien kuningasten välillä alkoi syttyä keskinäisistä rajoista Liivinmaalla.

Mutta tähänpä Eerikiltä tuli kieltävä vastaus. Samoin hän ei myöskään suostunut veljensä pyyntöön, ettei häneltä tänä vuonna vaadittaisi kymmenysveroa eikä määrätyn sotavoiman ylläpitoa, koska hänen tuli säästää rahoja kosintaretkeä varten. Kuninkaan vaihtelevainen mieli oli taaskin poikennut uusille poluille. Jo Tenczinin liiton tarjoukseen vastatessaan oli Eerikki selittänyt, että hän kyllä voisi olla puuttumatta niihin linnoihin Liivinmaalla, joihin jo edellisinä vuosina oli otettu puolalaista suojelusväkeä. Mutta itse maamestarin ja hänen hallussaan olevien Viron rajalinnojen kimppuun hän uhkasi heti käydä koko voimallaan. Nytpä hierottiin paraikaa sitä sovintoa, jonka seurauksena oli se, että maamestari luovutti maansa Puolalle. Siten olisi mainittujen rajalinnojen valloitus ollut julkisotaa Puolan kuningasta vastaan. Kaksi ehtoa oli siis nyt Eerikillä edessään: joko hänen piti veljensä vuoksi käskeä sotaväkensä pysymään alallaan, tai ryhtyä sotaan Sigismund Aukustia vastaan ja sillä keskeyttää naimiskauppa. Mahdotontahan oli ajatellakaan naimisliittoa Juhanan ja Katariinan välillä samalla aikaa, kun heidän veljensä ryntäisivät aseet kädessä toinen toisensa kimppuun. Siitä syystä olikin Klaus Horn, Eerikin sotavoiman päällikkö ja Juhana herttuan ystävä, koko kesän vitkastellut. Olipa hän viimein lokak. 14 p. solminut välirauhan jouluun saakka sillä ehdolla, että maamestari sillä välin sopisi Eerikin kanssa lopullisesta rauhasta. Itsepä Horn nyt riensi Tukholmaan asiatansa selittämään ja pyytämään, että sota saisi levätä edes siksi, kunnes herttuan asia olisi selvällä kannalla. Vaan ei Horninkaan anomuksella ollut parempaa menestystä. Eerikin päätös oli jo aikaa tehty. Koska ei veljen naimistuuma sopinut yhteen hänen omien hankkeittensa kanssa, piti sekin taas sysättämän syrjään. Horn sai käskyn empimättä ruveta sotaan, kohta kun sovittu loma-aika oli päättynyt. Tätä päätöstään kuningas kielsi vielä ilmoittamasta Juhana herttualle, mutta Horn kuitenkin, Turun kautta Viroon palatessansa, kertoi hänelle kaikki tyyni.

Kolmannen kerran oli siis nyt kuninkaallinen veli astunut väliin tehdäkseen tyhjäksi Juhanan rakkaimmat toiveet. Viha ja toivottomuus kuohuivat vuorotellen herttuan rinnassa. Pitikö hänen kärsiä kaikki, mitä ikänä Eerikki katsoi hyväksi hänelle? Eikö ollut mahdollista ajaa asiaa onnelliseen loppuun ominkin päin, veljen luvatta, vaikka vasten hänen tahtoaan? Näiden ajatusten paraikaa liikkeessa Juhanan sydämessä saapuivat tammik. 22 p. 1562 hänen luokseen kreivi Tenczin ja Puolasta palaava Gephart. Heidän yllytyksensä vahvistivat herttuan päätöstä jatkaa kosimistaan Eerikistä huolimatta. Innoissaan hän myöskin, tarkemmin asiaa ajattelemta, suostui Tenczinin esittämään pyyntöön ja lupasi antaa Sigismund Aukustille hänen tulevana lankonaan lainaksi melkoisen rahasumman. Gephart ja yksi herttuan suomalaisista neuvosmiehistä, *Herman Fleming*, lähetettiin heti Puolaan ilmoittamaan, että Juhana oli myöntynyt antamaan lainan. Hornille Räävelissä sanottiin Tenczinin tulleen päättämään rauhansovintoa. Sentähden hän edelleen lupasi vitkastella.

Eerikki kuningas, saadessaan kuulla veljensä viimeisistä päätöksistä ja teoista, pelästyi

pahanpäiväisesti. Hän koetti nyt hyvillä sanoilla ja suurilla lupauksilla houkutellessa puoleensa veljeä, joka selvästi näkyi luopuvan hänestä puolalaisten puolelle. Aivan päinvastoin kuin ennen hän väitti nyt aivan epätietoisiksi kaikki Puolasta toivotut edut, varsinkin mitä kuningaskruunun perimiseen tuli. Hän lupasi hankkia Juhanelle paljoka korkeamman puolison, nimittäin Maria Stuartin, Skotlannin kuningattaren, jota hän itse oli jonkun aikaa kosinut. Herttua vastasi tähän antaneensa jo Katarinalle sekä suullisen että myös kirjallisen sanansa, jota hän ei voinut enää kunnialla peruuttaa. Silloinpa Eerikki rupesi taas toista virttä vetämään ja oli pelkäävinänsä kaikellaista pahaa, mikä voisi tapahtua hänen rakkaalle veljelleen. Puolalaiset, kirjoitti hän, tahtovat vain viettää sinut maahansa. Siellä he pitävät sinua vankina ja sitten sinun lunnaksesi on annettava heille joku maakunta Virossa.

Tässä kirjeenvaihdossa kului useita kuukausia, kunnes vihdoin uusi väliin tullut tapaus äkkiä saattoi molemmat riitaveljet tuumasta toimeen. Klaus Hornin oli viimein, kun ei sovittelusta näkynyt loppua tulevan, täytynyt totella kuninkaan alinomaisia käskyjä ja lähteä liikkeelle. Kesäk. 2 p. antautui hänelle *Pernun* kaupunki ja vannoi uskollisuutta Ruotsin kuninkaalle. Iloissaan tästä Eerikki kuningas haihdutti mielestensä kaikki muut ajatukset, pitäen ainoastaan valloittuunsa silmällä. Hän lähetti suuria apujoukkoja sekä Ruotsista että Suomesta Rääveliin. Juhanelle hän samassa lähetti kirjeen, missä hän peruutti suostumuksensa hänen puolalaiseen naimaliittoonsa. Mutta herttua ei enää kirjeitä totellut. Hän läksi kuin läksikin Turusta kesäk. 19 p. Tenczinin kreivin ynnä neuvostensa, Henrik Hornin ja Herman Flemingin seurassa. Laiva, jolla oli komea nimi *Ursus Finlandicus* (Suomen karhu) ja perämiehenään Turun porvari Henrik Innamaa, vei heidät onnellisesti meren yli Danzigiin, jonne he joutuivat seitsenpäiväisen matkan jälkeen.

6. Juhana herttuan kosintamatka.

Melkeinpä olisi Juhana herttua täältä vielä kääntynyt kotiinsa. Hänellä oli näet Danzigissa huonot sanomat vastassa kahdeltakin haaralta. Eerikki oli lähettänyt uhkauskirjeen, missä hän vielä ankarammin vaati häntä luopumaan naimisliitostaan. Toiselta puolen näytti nyt Puolankin kuningas rupeavan tekemään verukkeita. Puhetta oli jo ennen ollut siitä, että Juhanan nuorempi veli Maunu samalla nautti Katariinan vanhemman sisaren. Maunu olikin aikonut tulla mukaan, mutta Eerikki oli pidättänyt hänet Ruotsissa. Nytpä pani Sigismund Aukusti välttämättömäksi ehdoksi, että vanhempikin sisar samassa tulisi naitetuksi; muuten hän ei sanonut voivansa antaa nuorempaa. Suuttuneena ja säikähtyneenä Juhana astui jo jälleen laivaan palatakseen kotimaahan, johon hänen suomalaiset neuvonantajansa häntä hartaasti kehoittivat. Mutta samassa saapui Gephart Puolasta takaisin. Vaikka hän ei tuonut mitään parempia ehtoja, osasi hän kuitenkin Tenczinin avulla selittää asian mitättömäksi muodolliseksi koukutteluksi, joka kyllä saataisiin selväksi, kunhan Juhana itse vaan tulisi saapuville.

Elok. 19 p. lähdettiin siis Danzigista taas eteenpäin. Ensin tultiin Königsbergiin, Preussin herttuan pääkaupunkiin, jossa herttua Puolan vasallina juhallisesti kestitsi Juhanaa viisi päivää. Sepittipä hänen hovirunoilijansa siinä tilaisuudessa Suomen herttuan kunniaksi runonkin, joka oli pitkä kuin Suomen nälkävuosi ja ikävä kuin Preussin mäntykankaat. Sitten pitkitettiin tietä Liettuunmaan jylhien korpien kautta, missä matkalaiset ihmeekseen vähä väliä näkivät metsäkarjuja ja kauhean suuria karhuja. Kovnossa oli Sigismund itse lankoaan vastassa. Täällä ruvettiin nyt tarkemmin sovittamaan naimisliiton ehtoja, jota tointa myös kesti koko matkan *Vilnaan*, Liettuunmaan pääkaupunkiin asti.

Sigismund Aukusti vaati, että vihkiminen toimitettaisiin kokonaan katolisten kirkonmenojen mukaan ja että Katariina saisi uudessa kotimaassaan täyden uskonvapauden. Kumpaankin ehtoon suostui Juhana herttua. Mutta samassa hän kuitenkin myös juhallisesti julisti aikovansa itse pysyä luterilaisessa uskontunnustuksessaan. Siitä syystä hän ei myöskään taipunut ottamaan pyhää ehtoollista katolisella tavalla, joka näkyy vihkimistapoihin kuuluneen. Myötäjaisiksi lupasi Sigismund sisarelleen 32,000 Unkarin kultarahaa sekä lisäksi 60,000 dukaattia äidin perintöosana. Juhana puolestaan määräsi puolisolleen huomenlahjaksi koko *Ahvenanmaan* ja Kastelholman linnan sekä lisäksi *Rauman* kaupungin ja *Laitilan ja Lapin* pitäjät. Huomenlahja-alustan asukkaitten piti vannoa uskollisuusvalansa yksistään Katariinalle, kuitenkin "rikkomatta alamaisvalaansa Ruotsin kuningasta kohtaan". Tämä lisäys todistaa selvästi, että Juhana vielä kuitenkin toivoi voivansa elää sovinnossa veljensä kanssa, vaikka olikin laiminlyönyt hänen kieltonsa. Yhtä varovainen oli myös hänen vastauksensa, kun hänelle sanottiin, että hänen Puolan kuninkaan lankona piti julistaa itsensä itsenäiseksi hallitsijaksi. Minä olen, vastasi hän tähän, Ruotsin kruunun vasalli, velvollinen palvelemaan kuningasta sotaväelläni, vaikka muuten olenkin itsenäinen. Minun ja kuninkaallisen veljeni väli on aivan sama kuin Saksan ruhtinasten ja keisarin. Pahaksi onnekseen ei Juhana kuitenkaan osoittanut samaa viisasta malttia loppuun asti. Halu saada joku osa Liivinmaata omaksensa yllytti hänet tekoon, joka oli suuresti varomaton ja ajattelematon. Hän näet ei ainoastaan jättänyt kaikkia Katariinalle tulevia rahoja langon haltuun, vaan vieläpä lainasi hänelle 120,000 taalaria lisäksi. Niistä sai hän pantiksi seitsemän linnaa Liivinmaalla, nimittäin *Paiden* (Weissenstein), *Helmen*, *Karksin*, *Ermesen*, *Rujenin*, *Burtnikin* ja

Lokak. 4 p. 1562, kun ehdoista tällä tavalla oli sovittu, vihittiin viimein nuori pariskunta. Tähän asti oli Juhana asunut kaupungin parhaassa ravintolassa, mutta nyt hän sai komeat huoneet itse kuninkaallisessa linnassa. Viikon päivät vietettiin häitä suurella ilolla ja kaikellisilla juhllisuuksilla. Musiikki soi, tanssijaisia ja turnauspelejä pidettiin sekä Saksan että Unkarin tavalla. Muutamat häiden aikana tapahtuneet tapaturmat tekivät kuitenkin ilon hiukan surunsekaiseksi. Itse häyönä murhattiin Katariinan kokki, ja eräässä turnauksessa sen jälkeen taistelijat kiivastuivat siinä määrin, että leikistä tuli tosi ja useita sekä hevosia että ritareja tapettiin. Näitä tapauksia kertoi kansa päätä pudistellen, pitäen niitä pahoina enteinä nuoren pariskunnan tulevalle onnelle.

Mielellään olisi Sigismund Aukusti pitänyt langon luonansa talven yli, luultavasti toivoen voivansa sinä aikana vieroittaa hänet kokonaan pois Eerikistä ja taivuttaa omalle puolelleen. Mutta Juhana pelkäsi veljen vihaa ja pyrki lähtöön. Siihen myös hänen suomalaiset neuvonantajansa hartaasti kehoittivat. Kohta hääjuhlan jälkeen jätti siis Juhana Puolan hoville jäähyväiset, ja katkerasti itkien läksi kaunis Katariina seuraamaan puolisoansa kylmille, kaukaisille Pohjan maille.

Matkan alku kävi kuitenkin hyvin ja hauskasti. Ensimmäisen päivän seurasi Sigismund Aukusti itse mukana, ja sitten saattoi kaksi hänen hoviherraansa, Laski ja Konarski, matkalaisia Riikaan asti. He pitivät tarkan huolen tarpeellisten hevosten sekä ravinnon hankkimisesta. Mutta Riiaassa alkoivat jo vastukset. Mahtava puolalainen aatelisherra, Radzivil, jolta Juhana oli kieltänyt lainaksi pyydetyn summan, oli komentajana siinä kaupungissa eikä päästänyt Juhanan joukkoa muurien sisäpuolelle. Vallin edustalla, ulkoilmassa, täytyi heidän pitää asuntoansa. Vielä harmittavampaa oli se, että laiva, jolla oli aikomus jatkaa matkaa, jäätynä yönä Väinäjokeen. Juhana kyllä sahautti sen jälleen irti, mutta silloinpa kauhea myrsky ajoi sen rannalle.

Muuta neuvoa ei siis ollut kuin jatkaa matkaa maata myöten, vaikka se oli sekä vaivalloista että myös vaarallista Liivinmaalla retkeilevien venäläisten partioparvien vuoksi. Juhana herttua sai lainatuksi vaunut sekä hevoset Kuurin herttualta ja Riian arkkipiispalta; hänen omat vaununsa sekä suurin osa hänen seurajoukkoansa olivat jo edeltä lähetetyt, koska heidän oli ollut aikomus laivassa palata Suomeen. Kuurin herttua antoi hänelle myös 28 huovia, jotka saattoivat matkalaisia Saletsa-joelle saakka. Siellä oli Juhana jo toivonut tapaavansa Ruotsin sotaväkeä, jota hän oli pyytänyt Pernun komentajalta suojaksensa. Vaikka ei täällä ketään ollutkaan vastassa, uskalsi Juhana sittenkin kulkea eteenpäin siinä toivossa, että tapaisivat heidät pian matkan varrella. Mutta peninkulma kului toisensa perästä eikä saattojoukkoa vielä näkynyt eikä kuulunut. Sen sijaan tuli äkkiä vastaan virolainen talonpoika, joka polvilleen langeten ja kovasti itkien ilmoitti, että venäläinen päällikkö Villannin (Fellinin) linnasta oli lähettänyt hänet vakoilemaan. Hänen piti tiedustella herttuan matkaa ja antaa tieto, milloin hän joutuisi Heademeeste (se on Hyvienmiesten) joelle, joka on puolivälissä Pernuun. Sinne piti sitten lähetettävän venäläisiä ratsumiehiä väijyksiin, jotka veisivät herttuan ja hänen puolisonsa vangiksi tsaarin luokse. "Semmoiseen pahaan tekoon" lopetti talonpoika, "ei omatuntoni kuitenkaan salli minun ruveta, vaan päinvastoin tahdoin teitä varoittaa vaarasta." Tämä sanoma säikähdytti kovasti matkamiehiä. Nähtävästi ei mikään tavallinen partiokunta heitä tavoitellut; siinä oli varmaan paljoa suuremmat hankkeet tekeillä. Tsaari Iivanakin näet oli ollut Katariinan kosijoita; mutta hänelle oli morsiamen sijaan lähetetty valkoinen tamma vastaukseksi. Hänen vimmansa oli vielä kiihtynyt, kun toinen onnellisempi oli sen ihanan saaliin saanut, jota hän turhaan oli tavoitellut. Hän tahtoi, sehän oli selvä, väkisin ryöstää Katariinan omaksensa. Ainoa pelastus oli nyt pitää kovaa kiirettä. Kiitettyänsä talonpoikaa hyvästä neuvosta ja annettuansa hänelle runsaita lahjoja, riensi siis herttua joukkoinensa eteenpäin minkä hevoset jaksoivat. Yöksikään ei pysähdytty lepäämään. Tällä keinoin päästiin onnellisesti vaarapaikan sivuitse. Venäläiset, joilla oli pitkä mutka kierrettävänä suurten soitten ympäri, tulivat liian myöhään.

Kolmen peninkulman päässä Pernusta, kun ei enää mitään hätää ollut, tuli Klaus Fleming vastaan pyydetyn saattojoukon kanssa. He sanoivat liian myöhään saaneensa sanoman herttuan tulosta. Mutta vastahakoisuuspa olikin ollut oikeana synnä, sen sai herttua harmiksensa pian havaita. Peruun porttia näet ei avattukaan hänen joukolleen. Siinä oli niin paljon puolalaisia, sanottiin selitykseksi, jotka petoksella voisivat ehkä valloittaa kaupungin. Ainoastaan herttua itse rouvansa ja kuuden seuralaisensa kera pääsi sisään. Muut kaikki saivat täälläkin taas viettää yönsä avaran taivaan alla. Kaikki tämä tapahtui Eerikki kuninkaan omasta käskystä, joka oli alkanut vielä suuremmalla epäluulolla kuin ennen kohdella veljeänsä.

Räävelissä oli kuitenkin vastaanotto aivan toisellainen. Siellä tosin ei enää Juhanan entinen apumies Klaus Horn hallinnut; mutta nykyinenkin Viron käskynhaltija, Svante Sture, oli herttuan sukulainen ja ystävä. Hän tuli kaupungista vastaan kolmen ratsumies- ja yhden jalkaväki- lippukunnan kanssa, jotka korkeiden tulijoiden kunniaksi ampuu paukuttelivat pyssyillään. Svante Sturen sekä muiden Ruotsin väen päällikköjen kanssa Juhana teki tässä nyt myös sovinnon pantiksi saaduista linnoistansa. Useimmat niistä olivat juuri Viron ja Liivin rajalla, aivan Eerikin sotajoukkojen tiellä. Kaikkein

suurimman niistä, Paidelinnan, olivatkin he jo vähän aikaa sitten valloittaneet huolimatta siitä, ettei se muka enää ollut Puolan oma. Muitakin uhkasi pian sama vaara. Saipa Juhana kuitenkin nyt päälliköt lupaamaan, etteivät he koskisi niihin, ennenkuin hän olisi veljensä kanssa asiasta puhunut; ainoastaan Karksin linna piti puoleksi annettaman Eerikin väen haltuun.

Vielä loppumatkallakaan ei huono onni luopunut kiusaamasta Juhana parkaa. Kova myrsky ei päästänyt matkalaisia Turkuun asti, se repi kaikki purjeet rikki ja ajoi laivan Uudenmaan saaristoon. Siellä taas noustiin maihin ja jatkettiin matkaa maata myöten. Ensimmäisenä päivänä täytyi hoviväen astua jalkasin, sillä ainoastaan yhdet vaunut oli saatu käytettäväksi. Yö vietettiin eräässä pappilassa. Seuraavana päivänä saatiin useampia vaunuja. Juhana herttua itse kiirehti nyt edeltäkäsien Turun linnaan valmistamaan nuorikon vastaanottoa. Kaupungin portilla oli hän sitten herrojensa kanssa vastassa, kun Katariina vihdoon saapui vastaiseen kotiinsa. Se tapahtui perjantaina ennen joulua vuonna 1562.

7. Juhana herttuan hovinpito Turun linnassa.

Viikon päivät vietettiin nyt tulijaisia tansseilla ynnä kaikellisilla muilla kemuilla. Ilon enennykseksi useat herttuan hoviväestä viettivät myös samalla häitä. Tällä tavoin nuorikolta pian unohtuivat matkan vaivat ja vastoinkäymiset. Muutenkin oli olo ja elämä Turun linnassa niin komeaa ja loistavaa, että hän tuskin kotonakaan oli parempaa saanut nähdä. Katsokaamme mekin tarkemmin tätä hovinpitoa, ainoaa laatuaan, mitä ikänä meidän raukkojen rajojen sisäpuolella on nähty.

Asuinhuoneustoa Turun linnassa oli vähän aikaa ennemmin lisätty uusilla rakennuksilla, niin että se nyt oli tarpeeksi avara ja mukava. Paikalla kävijä voi vielä nytkin saada jonkunmoisen käsityksen juhlasalin suuruudesta, vaikka siitä onkin kolme kamaria tehty. Samoin myös on olemassa kappeli, jossa silloin jumalanpalvelusta pidettiin.[3] Sisustus oli kaikin puolin komea. Kalliit tapettikankaat, jotka riippuivat seinillä, peittivät harmaat kivet näkymästä. Muutamissa huoneissa oli seinillä myös maalauksia. Näitä oli Juhana herttualla kaikkiansa 58, ja yksi sarja niistä kuvasi tapauksia Troijan sodasta. Taiteessa niinkuin kirjallisuudessaakin olivat näet siihen aikaan vielä muinaiskreikkalaiset ja -roomalaiset aiheet hyvin suosittuja. Kaikki uudemmat yritykset olivat tehtävät heidän mallinsa mukaan, ja enimmiten otettiin heiltä aiheetkin jo valmiina. Yksi näistä kuvista esitti Parista, joka valmistautui Kreikkaan lähtemään; toisessa hän väkensä avulla ryösti Helenan Apollonin ja Dianan temppeleistä; kolmannessa Priamos juhlallisesti otti vastaan vaaralliselta retkeltä palaavan poikansa sekä hänen ihanan saaliinsa. Toisessa kuvasarjassa näkyi tämän pahan työn pahat seuraukset. Eräs kuva esitti koston liittäytyneiden kreikkalaisten laskevan laivansa Troijan rantaan ja saattavan sotakojeensa maalle. Useimmat kuvasivat taisteluja heidän ja troijalaisten välillä; siinä oli Hektor, siinä Palamedes, siinä muita sankareita. Vihdoin yksi kuvista kuvasi turmiollista onttoa puuhevosta, jota onnettomat Troijan asukkaat riemulla kuljettivat kaupunkiinsa. Kaikkein viimeisessä kuvassa Agamemnon, kreikkalaisten ylipäällikkö, jakoi saaliit voiton jälkeen. Paitsi näitä kuvia oli myös muita, toisen aiheisia. Eräs sarja esitti kuningas Hiskiaan historiaa Vanhan Testamentin mukaan, mutta nähtävästi sovittelemalla sitä uskonpuhdistuksen ajan tapahtumiin. Sitä luultavasti tarkoittaa seuraava allekirjoitus: "Nyt uskon harrastajat uudistavat jumalanpalveluksen, hävittävät väärät menot ja saastuttavat epäjumalien kuvat." Useat muut kuvat opettivat vertausten kautta hyviä tapoja, niinkuin näemme allekirjoituksista, jotka näissä, niinkuin edellisissäkin, olivat latinankielisiä. Yhdestä kävi selville, miten "Jumala on oikea tuomari: kuolema on jo likellä, mutta hartaista rukouksista leppyen jatkaa hän vielä elämää". Kenenkä maalaamia nämät kuvat lienevät olleet, siitä meillä ei ole mitään tietoa, mutta muutamat niistä ovat säilyneet meidän aikaamme asti ja todistavat niiden suurta taiteellista arvoa. Silloin tehdystä arviosta tiedämme aivan tarkkaan, kuinka paljon kukin oli maksanut. Hinta vaihteli enimmiten 100:n ja 200:n taalarin välillä; maksoipa Hektorin ja Palamedeen tappelu kokonaista 215 taalaria (yli 1,200 markkaa).

Vuoteet ja tuolit olivat koreilla kankailla peitettyt. Hurstit olivat "kamaripalttinaa", punaisella ja mustalla silkillä tikatut. Vuoteitten yläpuolella oli korkeat uutimet eli teltat suojaksi sääskiä eli itikoita vastaan. Ajan kulkua määräsi kaksi seinäkelloa, molemmat kullattua vaskea, toinen varustettu herätyskoneella.

Paljoa komeammat vielä kuin huonekalut ja huoneitten sisustus olivat pöytäkalut ja pitovaatteet. Pöydille levitettiin aivinaisia, mustalla silkillä tikattuja pöytäliinoja. Astiat, joista syötiin, olivat enimmäkseen hopeaa tai kultaa. Suuri joukko hopeisia vateja mainitaan olleen herttuan ruoka-aitassa. Mutta lautasia oli vähän, lusikoita vain kaksi tusinaa. Nähtävästi ei niitä siis muutettu niin tiheään, kuin nyt on tavallista. Veitsensä ja kahvelinsa piti kunkin vieraan tuoda itse mukanaan. Erittäin suuret ja kalliit olivat maljat, joissa juomat tuotiin sisään. Eräs hopeinen painoi 31 naulaa 4 luotia. Samaten oli eräs hopeinen viinikannu 40 naulan 14 luodin painoinen. Paljon oli myös kaikkennäköisiä hopeisia sekä

kultaisia pikareita, pulloja y.m.s. Myöskin mainitaan hopeisia suolakuppeja, joista yksi painoi 4 naulaa 2 luotia. Ruuista, joita syötiin, on meille Turun linnan tileissä muutamia tietoja säilynyt. Täälläkin, niinkuin siihen aikaan muuallakin Euroopassa, oli tapana panna ruokiin vahvasti kaikellaisia ryytejä. Humalia ostettiin paljon oluenpanoa varten. Samaten lienee Turun linnassa käytetty yhtä summattomia ruokamääriä kuin muuallakin siihen aikaan.

Vaatteet olivat enimmäkseen silkistä tai sametista, hopealla ja kullalla runsaasti tikatut ja hopeapäärmeillä reunustetut. Kummua nykyajan ihmisten on nähdä, miten paljon silloin käytettiin turkiksilla vuorattuja vaatteita. Välistä näkyy heillä olleen kahdetkin turkkikerrokset päällekkäin; ensiksi oli sopulin tai ilveksennahalla vuoratut röijyt ja niiden päällä sitten pitkä turkkitakki. Kun vielä niiden välillä oli muita vaatteita, niin kylläpä tarkeni pahimmassakin Suomen pakkasessa. Sukat olivat enimmäkseen silkiset, väriltään mustat tai valkeat, jopa toisinaan punaisetkin; kengät sametista, mustat tahi ruskeat. Nenäliinat olivat kullalla tikatut. Päässä pidettiin väliin korkeita hattuja, väliin matalia lakkeja, enimmäkseen sametista, mutta myös silkkiä, muutamat olivat nahalla vuoratut. Koristuksena niissä oli fasaanin tai kurjen sulka. Myöskin sidottiin niiden ympäri helminauhoja. Kallein kaikista herttuattaren päähineistä oli punaista samettia ja koristettu neljällä suurella kultakirjailulla, joissa jokaisessa oli 3 rubiinia ja yksi timantti. Paitsi näitä oli siinä neljä kultaruusua, jokaisessa 4 timanttia ja yksi rubiini; sitten vielä kahdeksan pientä kultatikkausta, jokaisen keskellä timantti ja rubiini; lopuksi vielä 86 helmiruusua. Sen hinta arvioitiin 2,200:ksi taalariksi. Vielä kalliimmat olivat hänen muut korunsa. Kaularenkaista eräs maksoi 4,000 taalaria; vitjoista yhdet, joissa oli suuri timantti ynnä useampia pieniä kiviä, maksoivat 8,000 taalaria; eräs rintaristi 2,000 taalaria. Komealta todellakin mahtoi näyttää, kun herttua rouvinensa juhlatiloissa näin istui täydessä puvussaan, muun hoviseuran ympäröimänä, kaikki loistavissa, kalleissa puvuissa. Vaatteiden valmistamista varten oli Juhanalla palveluksessaan kaksi hoviräätäliä Saksanmaalta.

Huvituksia oli monenlaisia. Sisällä huoneissa usein tanssittiin, jolloin musiikista pitivät huolta viulun- ja luutun (harpun) soittajat. Monastipa näkyy tanssitun myös laulun mukaan. Ainakin oli herttuan kirjastossa sekä harpun nuotteja että myös laulukirjoja. Ketä ei tanssiminen nuorten neitosten kera huvittanut, se sai pelata korttia, jotka tähän aikaan juuri tulivat Suomeen. Eipä puuttunut teatterihuvituksiakaan. Laskiaisena v. 1563 mainitaan Turun koulun oppilaitten esittäneen näytelmän korkeitten hallitsijoittensa huvitukseksi. Siitä heille suotiin armossa palkkaa 30 markkaa sen ajan rahaa (42 nykyistä Suomen markkaa, mutta itse asiassa paljon enemmän sen ajan hintojen mukaan). Lukuhaluinenkin löysi herttuan kirjastosta monenlaista hengen ravintoa. Enin osa hänen kirjastoansa oli hengellistä laatua, mikä ei ollut kummakaan tänä aikakautena, jolloin taistelut uskonasioista olivat tärkeimmät. Uusi Testamentti oli siellä latinan, englannin, ranskan ja *suomen* kielillä ynnä saksalainen koko raamattu. Kummallista kyllä ei kumpaakaan ruotsiksi. Vielä oli siellä Augsburgin tunnustus saksaksi, ruotsalainen, ajan luonnetta kuvaava kirja nimeltä "Paavin häviö", ynnä useampia muita saksalaisia uskonnollisia kirjoja. Näiden rinnalla oli kuitenkin historiallisilla sekä runollisilla teoksilla sijansa. Siinä oli Plutarkoksen elämäkerrat, Olaus Magnuksen kirjoittama Ruotsin aikakirja, josta jo ennen on ollut puhetta, eräs Latiumin historia y.m. Olipa myös Ovidiuksen runoteokset, Boccaccion novellit saksalaisena käännöksenä ynnä luultavasti samantapainen rivo novellikokoelma, "Narrationes fabulosae" (Ihmeelliset jutut), jonka tekijä ei ole tunnettu. Olipa viimein vielä Ciceron kirja velvollisuuksista (De officiis) ynnä erään Platonituksen lääkärikirja.

Sen ajan parhaat huvitukset vietettiin kuitenkin ulkoilmassa. Lähdettiin ulos ajelemaan vaunuissa taikka vielä tavallisemmin ratsujen selässä. Näissäkin tilaisuuksissa harjoitettiin suurta komeutta. Valjaat välkkyivät kullattua sekä kultaamatonta hopeaa. Vaunut olivat koristetut hopeoitetuilla ja kullatuilla vaskinastoilla. Ratsujen päät olivat peitetyt kultakankaasta tehdyillä päähineillä; samettiloimet riippuivat alas sekä kaulasta että selkäpuolelta. Satuloissa olivat jalustimet hopeiset ja niiden hihnat punasametilla päällystetyt. Saattoväkenä tämmöisillä huvirekilläkin oli aina koko parvi huoveja ja drabantteja eli henkivartijoita. Luultavasti käyttivät nämät miehet niitä kullattuja rautapaitoja, joita herttuan asehuoneessa tiedetään olleen. Myöskin siellä oli pistooleja satulatuppineen, jotka viimeksimainitut olivat sametilla päällystetyt sekä kultakirjauksilla koristetut. Keskellä joukkoa liehui herttuan lippu, joka oli puoleksi kultasilkistä, puoleksi sinisestä atlasista tehty (Ruotsin värit), ja siihen oli herttuakunnan vaakuna tikattu, nimittäin karhu, sama kuin Satakunnan nykyinen.

Turnauspelejä varten, joita silloin vielä mielellään harjoitettiin, oli erinäinen kenttä laitettu Turkuun. Ruissalo oli määrätty eläintarhaksi, mihin piti tuotaman kaikenlaisia otuksia Saksasta oman maan metsissä kasvaneitten lisäksi. Että haukoillakin oli tapana metsänriistaa pyytää, voi päätätä siitä, että erinäinen lintuvartija, s.o. luultavasti haukkavartija, mainitaan herttuan palvelijoiden joukossa. Samoin oli erityinen sarvaitten eli Saksanhirvien vartija. Metsäkoiria hoitivat koirapojat. Linnan vieressä elätettiin muutamia karhuja.

Jos toisinaan teki mieli mennä purjehtimaan ja katselemaan Turun ihanaa saaristoa, niin oli siihenkin hyvä tilaisuus tarjona. Linnan edustalla seisoivat näet kokonainen pieni laivasto, 10 isompaa ja pienempää

alusta ankkuroituna, joissa kaikkiaan oli 188 miestä. Olipa herttualla oma laivaveistämökin Turussa laivojen rakentamista ja korjaamista varten.

Paitsi mainittua laivaväkeä ynnä huoveja, henkivartijoita (pariakymmentä) ja linnan tykkimiehiä (33) oli herttuan palveluksessa vielä noin kaksisataa erityistä palvelijaa. Hänellä oli oma linnanpappi, oma hovirunoilija, oma hovilääkäri ja oma apteekkari; kaksi jälkimäistä olivat saksalaisia ja ensimmäiset, jotka Suomessa harjoittivat näitä ammatteja. Sitä paitsi oli siellä linnanvouti alavoutineen ja renkeineen; sitten koko kanslia sekä ruotsalaisia että saksalaisia kirjureita. Passareina oli hovipoikia eli paasheja, niinkuin heitä ulkomaalaisella nimellä nimitettiin, enimmäkseen Suomen aatelisherrojen lapsia. Herttuan puolison hovineidot näkyivät suurimmaksi osaksi olleen puolalaisia. Ammattimiehiä pidettiin kaikellaisia tarpeellisia käsitöitä varten. Paitsi räätäleitä, suutareita, nikkareita ja seppiä oli linnassa myös omat tynnyrintekijät, köysimestarit, maalarit y.m. Rahanmyyntääjiäkin oli siinä joukossa; sillä herttualla oli oikeus lyötättää omaa rahaa. Naispalvelijoita oli vähän, ainoastaan kolmetoista, paitsi hovineitoja.

Kansallisuudeltaan tämä palvelijaparvi oli mitä kirjavinta laatua. Enin osa, varsinkin alhaiset virkailijat, olivat tietysti suomalaisia tai ruotsalaisia. Mutta paljon oli myös puolalaisia seurannut Katariinan kanssa. Saksalaistenkin luku oli sangen suuri. Olipa vielä lisäksi muutamia tanskalaisia, joitakuita Skotlannin sotureita, jotka tähän aikaan olivat kuuluisat uskollisuudestaan, pari Puolasta tullutta italialaista, luultavasti soittoniekkvoja, ynnä joku Ranskan sekä Englannin asukas. Henkivartijat, huovit sekä tykkimiehet näkyvät melkein kaikki olleen ulkomaalta kotoisin.

Enin osa Suomen aatelismiehiä, joilla useimmilla oli tiluksia herttuakunnassa, olivat edellisinä vuosina olleet pitemmän tai lyhyemmän aikaa herttuan virkamiehinä tai hoviherroina. Kustaa Fincke esim. v. 1559 hallitsi herttuakuntaa yhdessä saksalaisen Bulgrimin kanssa, sillä aikaa kuin Juhana itse oli Englannissa. Niilo Boije oli niinikään hoitanut jotakin virkaa herttuakunnassa. Maunu Spåre oli jonkun aikaa ollut tallimestarina, Hannu Lejon neuvoksena. Koettipa, niinkuin muistamme, Klaus Horn myöhemminkin valvoa herttuan etua, vaikka hän ei enää ollut hänen alustassaan virkamiehenä. Mielellään antoivat myös Suomen herrat poikansa hänelle hovipojiksi, jotta he oppisivat ritarillisia tapoja. Semmoisia olivat eri aikoina nuori Niilo Boije, Hämeenlinnan isännän poika, Niilo Skalm, Juhana Pärttylinpoika Slang ynnä Arvi Eerikinpoika Stålmarm, jonka nimi vuosisadan lopulla tuli niin onnettoman kuuluisaksi. Näistä oli kuitenkin nyt enin osa vetäytynyt Juhana herttuasta erilleen, sillä he eivät hyväksyneet hänen hankkeitaan. Korkeasta aatelistosta pysyivät hänen luonaan nyt enää vain Henrik Horn ja Herman Fleming, jotka jo hänen isänsä oli antanut hänelle neuvonantajiksi. Vieläpä palveli herttuata muonamarskina nuori ruotsalainen kreivi Eerikki Sture, Viron maaherran Svante Sturen poika. Alhaisempaa Suomen aatelistoa sitä vastoin oli nytkin koko joukko Turun linnassa.

8. Ilmivihollisuus sytty Juhanan ja Eerikin välillä.

Näin vietettiin Turun linnassa nyt iloista elämää, jommoista sen harmaat muurit eivät ennen eikä sen jälkeen koskaan ole nähneet. Mutta pianpa alkoi loistoa himmentää se paksu, musta pilvi, joka yhä uhkaavampana kohosi läntiseltä taivaan rannalta. Eiköhän ihanalle nuorikolle, hänen katsellessaan noita kuvia kammionsa seinillä, joskus kohonnut ahdistava tunne sydämeen. Olihan hänkin, niinkuin tuo kaunis Helena, syynä valtiasten keskinäiseen vihaan, josta helposti saattoivat yhtä suuret turmiot saada alkunsa.

Kohta kotirantaan jouduttuaan oli Juhana herttua kirjeellä ilmoittanut veljelleen, että hänen kosintaretkensä oli onnellisesti päättynyt, jonka vuoksi hän pyysi Eerikkiä tuliaisiin vieraakseen. Puolan kuninkaalta saaduista panttilinnoistaan ei hän virkkanut sanaakaan. Vastaukseksi lähetti Eerikki herttuan luo valtaneuvoksensa Jaakko Rosengrenin ja saksalaisen sihteerinsä Bruserin. He toivat kuninkaalta sen sanan, ettei hän joutanut itse tulla Turkuun. Heidän kautta hän vielä ilmoitti kuulleensa kumman sanoman veljestään, jota hän ei kuitenkaan voinut uskoa todeksi. Huhu kertoi, sanoi hän, että Juhana oli valtakunnan viholliselle lainannut rahaa. Sehän olisi aivan sitä valaa vastaan, jonka Juhana oli Arbogassa vannonut. Jos se kuitenkin oli totta, niin pysyköön herttua edes erillään noista pantiksi saaduista linnoista; muuten hän voisi menettää suomalaisen herttuakuntansakin. Viimeiseksi vielä Eerikki asetti veljelleen sen jyrkän kysymyksen, kummanko puolta hän aikoi pitää, Ruotsin vaiko Puolan kuninkaan? Pelästyneenä tästä Juhana nyt tunnusti laina-asian todeksi, vaan koki kaunistaa sitä koreilla vaiheilla. Lainan hän sanoi tulleen antaneeksi vastoin tahtoaan, sillä lähettiläät olivat ymmärtäneet väärin hänen käskyjensä. Sigismund Aukustin kanssa oli sovittu, että se paluumatkalla Riiassa maksettaisiin takaisin. Mutta tätä sovintoa ei täytetty, yhtä vähän kuin Katariinan myötäjäisiäkään oli annettu. Siitä syystä oli herttua Riiassa vakuudekseen vaatinut ja saanutkin muutamia linnoja. Näitä linnoja hänen ei kuitenkaan käynyt antaa Eerikin käsiin, koska ne eivät olleet hänen omiaan, vaan ainoastaan pantiksi annettuja. Viimeiseen kysymykseen Juhana vielä

vastasi vakuuttamalla hartaasti uskollisuuttaan. Tietysti, sanoi hän, minä Puolan kuninkaan lankona mielempin soisin rauhan ja sovinnon vallitsevan molempien valtakuntien välillä. Mutta jos sota syttyy, tulen sittenkin väkeni kanssa oman kuninkaan avuksi. Tähän lupaukseen Eerikki nyt tarttui kiinni ja käski herttuan kohta lähettää koko sotavoimansa sotaan Liivinmaalle. Juhana taas väistyi sanastaan ja pyysi sen sijaan saada mennä miestensä kera Tanskaa vastaan, joka samalla aikaa uhkasi ruveta sotaan Ruotsia vastaan.

Tällä tavoin olivat veljekset jonkun aikaa vaihtaneet kirjeitä, kiihtyen molemmin puolin vihassansa. Sattuipa vihdoinkin uusi tapaus, joka kytevänsä tulen viritti ilmivalkeaksi. Uplannin maakunnassa oli eräs Suomen aatelismies juomingeissa pitänyt kapinallisia puheita. Hän sanoi valtakunnan asioiden olevan rappiolla eikä suinkaan parantuvan, jollei toista kuningasta saataisi. Vieläpä hän oli ennustanut, että Mikonpäivän aikana Eerikin hallitus oli saava loppunsa. Varomaton mies, samainen Juhana Pärtylinpoika, jonka olemme herttuan hovipoikien joukossa maininneet, vaan joka vähää ennen oli saanut eron jonkun typerän tekonsa tähden, otettiin kohta kiinni ja vietiin kuninkaan eteen. Yrjänä Pietarinpojan neuvosta mies parkaa nyt kidutettiin julmimmalla tavalla. Hän asetettiin kuumille tiilille makaamaan ja kuuma rauta pantiin hänen rinnalleen. Tässä tilassa hän sai vastata kysymyksiin, ja tuskissaan hän tietysti vastasi kysyjän mielen mukaan. Hän tunnusti kuulleensa nuo sanat, jotka hän oli lausunut, itse Juhana herttuan suusta, ja olleensa lähetetty nostamaan Ruotsin kansaa kapinaan. Mutta kun hänet rattailla vietiin teloitettavaksi, hän kuitenkin taas peruutti kaikki ja huusi korkealla äänellä antaneensa väärän todistuksen.

Epäluuloisen Eerikin mielestä tämä tunnustus silti täydesti todisti veljen kapinallisia hankkeita. Hän kuulutti käskyn, että valtakunnan säätyjen kohta piti kokoontua, ja vaati veljeä Tukholmaan vastaamaan niiden edessä teoistansa. Samassa Eerikki myös lähetti kaksi miestänsä, Iivari Särkilahden ja Eerikki Stenbockin, Suomeen. Koska hän ei uskonut herttuan vapaaehtoisesti tulevan tuomiolle, oli näillä herroilla salainen käsky väkivallalla tuoda hänet sinne. Vaan heille ei tarjoutunutkaan sopivaa tilaisuutta käskyn täyttämiseen. Silloin he kuitenkin ryöstivät kaksi herttuan uskottua palvelijaa, Hannu Skotlantilaisen ja Niilo Birgerinpojan, jotta heidän kauttansa saataisiin tarkempia tietoja Juhanan aikeista.

Säikähtyneenä tästä tapauksesta Juhana herttua nyt kutsui kaikki herransa neuvotteluun. Henrik Horn kertoi silloin saaneensa eräältä ystävältään Ruotsista sen tiedon, että kuningas oli lujasti päättänyt saada herttuan valtaansa. Kuolema tai ainakin elinkautinen vankeus oli tuleva Juhanan osaksi. "Sentähden", päätti Horn kertomuksensa, "minun neuvoni olisi semmoinen, että te, ruhtinaallinen armo, menisitte joksikuksi ajaksi ulkomaille. Minulla tosin on tässä maassa koti ja talo, varat ja omaisuus. Mutta kaikki ne jättäisin ja seuraisin perheineni teidän kanssanne, jos te, ruhtinaallinen armo, lupaatte hankkia minulle saman verran omaisuutta muussa maassa." Samaa vakuutti myös Herman Fleming puolestaan. Molemmille herttua antoi vaaditun vakuutuksen ja he vannoinvat myös hänelle uuden lujan uskollisuusvalan. Sittenkin he luopuivat molemmat juuri näinä päivinä herrastansa ja karkasivat Ruotsiin. Juhanan puolta pitävät historioitsijat ovat heitä siitä kovasti moittineet, syyttäen heitä pettureiksi, koska he ensin tiedustelivat herttuan päätöstä ja sitten läksivät sitä kuninkaalle ilmoittamaan. Mutta heidän käytöstänsä ei sovi niin mustalta kannalta katsoa. Juhana herttua näet hylkäsi pian heidän pakoneuvonsa. Silloin tietysti oli sota kuningasta vastaan ainoana keinona; vaan siihen alamaisvelvollisuus ei sallinut heidän ruveta osallisiksi.

Muutamia päiviä myöhemmin tuli Turkuun taas kaksi Eerikin miestä, ritari Klaus Tott ja aatelismies Olavi Stengafvel. He olivat käyneet muualla Suomessa aatelisten toimia tarkastamassa. Nämät herrat Juhana herttua nyt panetti kiinni, toivoen voivansa heillä lunastaa omat palvelijana irti. Kolmen päivän kuluttua hän kuitenkin jälleen muutti päätöksensä ja päästi vangit valloilleen. Heidän kauttaan hän pyysi Eerikiltä turvakirjaa; sen saatuansa hän lupasi tulla kanteisiin vastaamaan. Mutta Eerikki ei tähän suostunut. Oikean tuomion, vastasi hän, on kuningas velvollinen antamaan kanteenalaiselle alamaiselleen, vaan ei mitään turvakirjaa.

Kesäk. 1 p. 1563 kokoontuivat valtiosäädyt Tukholmaan. Ensin he neuvottelivat riidoista Puolan ja Tanskan kanssa. Vaan sitten kuningas läksi ulos ja Yrjänä Pietarinpoika käski säätyjen valita valiokunnan herttuan asiaa tuomitsemaan. Tämän lautakunnan edessä hän sitten esitti kanteensa hillittömän hurjana, soimaten ja mustaten herttuaa hävyttömimmällä tavalla. Kanteet olivat semmoisia, että herttua muka oli maanpetturina tehnyt liiton sekä Puolan että Tanskan kanssa. Olipa hän nyt kieltäytynyt tulemastakin, kun häntä kutsuttiin oikeuteen, ja varustautui ilmikapinaan. Todistukseksi veti Yrjänä Pietarinpoika esille sen seikan, että eräessä tanskalaisessa sotalaulussa Juhana herttuaa oli mainittu liittolaisena. Puolan liittohan näkyi selvästi tuosta rahalainasta, minkä Juhana oli langolleen antanut. Viimein vielä luettiin julki onnettoman Juhana Pärtylinpojan tunnustukset. Vieraiksimiehiksi oli myös käsketty herttuan paenneet neuvokset, jotka eivät voineetkaan kieltää laina-asiaa eikä myöskään sitä, että Juhana nyt aikoi turvautua aseisiin. Sitä vastoin Horn kuitenkin innokkaasti puolusti entistä herraansa Juhana Pärtylinpojan valheellista tunnustusta vastaan, vakuuttaen, ettei Juhana silloin suinkaan miettinyt kapinaa. Tuomio, joka kesäk. 7 p. julistettiin, oli sangen kova. Juhana herttua

oli maan vihollisten liittolaisena ja herttuavalansa rikkojana mestattava ja teloitettava. Hänen perillistensä ei pitänyt saada periä herttuakuntaa eikä myöskään Ruotsin kruunua, vaikka Eerikki kuulisi lapsetonna.

Tämän päätöksen toi nyt Hogenskild Bjelke herttualle, samassa kuitenkin tarjoten vielä kuninkaan puolesta anteeksiantoa. Herttua saisi pitää sekä henkensä että herttuakuntansa ja myös nuorempien veljien jälkeen kruunun perintöoikeuden. Mutta siitä armosta vaati Eerikki häneltä, ettei hän vasta saisi pitää muita kuin kuninkaan määräämiä neuvoksia, ettei hän enää puuttuisi valtioasioihin, että hän luopuisi mynttäysoikeudestaan ja ettei hän koskaan kuninkaan luvatta lähtisi herttuakunnan rajojen ulkopuolelle. Nähtävästi koetti Eerikki välttää taistelua nyt, kun sota Tanskankin kanssa oli syttymäisillään. Mutta Juhana herttua ei totellut enää sanoja eikä lupauksia. Niinkuin asiat nyt olivat, katsoi hän kunniallisemmaksi tulla julki sodassa voitetuksi kuin pelkurina myöntyä veljen säättämiin ehtoihin.

9. Sota Juhana herttuan ja Eerikin välillä.

Kohta neuvostensa paettua oli Juhana herttua ruvennut varustamaan Turun linnaa sotatarpeilla ja kokoamaan sotaväkeään. Samaan aikaan hän myös lähetytti useita kirjeitä, koettaen hankkia itselleen apua. Paljon lohdutusta eivät vastaukset kuitenkaan hänelle tuoneet. Hänen lankonsa Puolassa ilmoitti mielipahansa siitä, ettei hänellä ollut laivastoa, millä avuksi tulla. Maunu herttua, jota Juhana Gephartin kautta houkutteli puolelleen, lähetti kirjeen Eerikille. Yhtä turha oli yritys saada Svante Sture ja hänen kanssaan Virossa oleva sotavoima avuksi. Sture vain lupasi, jos mahdollista, sovittaa välit veljesten kesken, mutta samalla hän vakuutti pitävänsä laillisen kuninkaan puolta ketä vastaan hyvänsä. Omien voimiensa nojassa oli siis Juhanan taisteleminen. Siitä huolimatta hän ei vielä ollut peräti epätoivoissaan.

Kesäkuun 18 p. piti hän suomenkielisen puheen Turun porvaristolle ja Heikinmarkkinoille kokoontuneelle rahvaalle. "Minä olen", sanoi hän, "kaikissa tiloissa aina ollut valmis auttamaan veljeäni; mutta hän on kaikki hyvät tekoni vääryydellä palkinnut. Ensinkin hän vähensi ne herttualliset oikeudet, jotka olin saanut isältäni, kuningas vainajalta. Myöhemmin hän on samaten estänyt kaikkia hankkeitani. Nytpä hän on viimein koonnut tyhmiä talonpoikia valtiopäiville minun asiatani tuomitsemaan; viisaampia ja korkeasukuisempia ei siellä olekaan läsnä ollut. Paraikaa hän muurauttaa Tukholmassa minulle pientä vankikomeroa, missä minun pitäisi istua siksi, kunnes lahoksi märkänen. Ja mikähän on muka ollut syyni. Minä olen kolme kertaa tarjoutunut koko sotavoimani kera lähtemään sotaan Tanskaa vastaan. Minä olen ehdoittanut, että hän ottaisi koko herttuakuntani, kunhan hän maksaisi siitä vain vastaavan rahasumman. Olenpa viimein luvannut tulla valtiopäiville vastaamaan hävyttömiin kanteisiin, jos vaan saisin turvakirjan salavehkeitä vastaan. Mutta Eerikki on aina kieltänyt kaikki. Itsepä hän on aivan kelvoton hallitsemaan. Katsokaa, kuinka hän jo on tuhannut ne suuret raha-aarteet, jotka te olette hiellänne koonneet ja Kustaa kuningas vainaja säästänyt. Katsokaa, kuinka hän on aivan suotta saattanut valtakunnan kahteen vaaralliseen sotaan. Kuuluupa nyt venäläinenkin, jonka kanssa hän ei myöskään ole osannut pysyä sovinnossa, aikovan kolmantena vihollisena tulla tätä Suomen maata hävittämään. Auttakaa siis, hyvät miehet ja suomalaiset, minua, niin autatte sillä omaa itseänne ja koko valtakuntaa!" Tähän puheeseen vastasivat porvarit sekä talonpojat äänekkäillä hyvä-huudoilla ja vannoiivat suojelevansa herttuata hengellään sekä tavarallaan. Paljon apua heistä ei kuitenkaan näy olleen, kun vaaran hetki oli tarjona.

Juhanan kieltävää vastausta ei Eerikki ollutkaan malttanut odottaa. Samana päivänä, jolloin Bjelke läksi Turkuun, oli hän lähettänyt käskyn kaikille herttuakunnan asukkaille, että heidän piti auttaa kuninkaan väkeä herttuata vastaan. Samana päivänä lähetettiin myös suomalaiset aatelisherrat *Iivari Särkilahti*, *Antti Sabelfana* ja *Hannu Björnram* Suomeen, alottamaan sotaa niinpian kuin herttua antaisi kieltävän vastauksensa. Vähän myöhemmin saapuivat myös *Henrik Horn* ja *Herman Fleming* jäljessä, tuoden noin 8,000 miestä jalkaväkeä. Viimein vielä saapui neljä lippukuntaa jalkaväkeä ja heidän mukanaan kolme koko- ja kolme puolikartaunia (eräs tykkilaji). Kaikkiansa kokoontui tällä tavoin noin 10,000 miestä kuninkaan väkeä. Joukossa olivat paitsi jo mainitut melkein kaikki Suomen mainioimmat aatelisherrat. Siinä oli vanha *Niilo Boije*, siinä myös nuori *Klaus Fleming*, Laukon herra, *Juho Kurki*, saapui myöhemmin Hämeenlinnasta avuksi. Matkallaan hän oli polttanut ja hävittänyt herttuan kartanoita Satakunnassa. Ruotsista tuli niinkään myöhemmin laivasto ja asettui merenpuolta vartioimaan. Viipurista ja Räävelistä olivat myöskin kaikki sotajoukot käsketyt; mutta niitä ei tarvittukaan panna liikkeelle.

Yksin jätettynä niin suurta ylivoimaa vastaan ei herttua voinut ajatellakaan taistelua avotantereella. Hänellä oli näet, paitsi pientä puolalais- ja saksalais-joukkoa, ainoastaan 1,200 Suomen tai Ruotsin soturia. Juhana sulkeusi siis väkineen Turun linnaan puolustaakseen itseään siinä, kunnes ehkä

Puolasta kuitenkin kerkiäisi apua. Piiritys alkoi heinäkuun ensipäivinä. Linnalaiset tekivät alusta lujaa vastarintaa. Kuninkaallista leiriä rakennettaessa he ryntäsivät ulos ja ajoivat viholliset pakoon. Samoin myös torjuttiin onnellisesti useat piirittäjien rynnäkököt. Yksi tämmöinen yritys kuuluu maksaneen kuninkaan väelle 600 miestä, kun sitä vastoin linnalaisia, jotka suojan takaa tappelivat, kaatui ainoastaan 40:n paikoilla. Mutta sittenkin vihollisen ankara tykkitulo ahdisti linnaa yhä kiihkeämmin. Yhtenä päivänä ammuttiin 183, toisena taas, juuri ennen tuota suurta rynnäkköä, 536 laukausta. Viimein, kun Klaus Flemingin oli onnistunut valloittamaan etuvarustus *Korpolais-vuorella*, kävi ampuminen vieläkin vaarallisemmaksi. Eipä ollut nyt enää herttuan puolisonkaan makuukammio turvassa. Yksi luoti lensi sen läpi ja repi vuoteen uutimen palasiksi.

Pahin kaikista kuitenkin oli se, ettei Juhana herttua voinut oikein luottaa väkeensä. Suomalaiset soturit, vaikka olivatkin vannoneet, alkoivat pian osoittaa vastahakoisuutta. Karkasipa heitä vähä väliä pois piirittäjien puolelle. Luultavasti olivat nämät saaneet tilaisuuden puhutella heitä ja peloittaa niillä kovilla rangaistuksilla, jotka tulisivat kuningasta vastaan kapinoitsijoitten osaksi. Kun herttua paraikaa oli tästä kovin synkällä mielellä, tuotiin hänelle äkkiä sanoma, että laivan purjeita näkyi merellä. Nehän varmaan ovat odotettuja puolalaisia, arveli herttua, ja päätti purjehtia heitä vastaan, lähteäkseen heidän seurassansa Danzigiin. Mutta kun tultiin likemmäksi luultuja auttajia, niin laivojen mastoihin kohosikin Ruotsin kuninkaallinen lippu, ja luodit alkoivat terveisiksi lentää vastaan. Epätoivoissaan yritti nyt herttua raivata itselleen pakotietä. Mutta vihollisella oli yhdeksäntoista laivaa; mitäpä Juhanan muutamat alukset olisivat kestäneet niin suurta ylivoimaa vastaan. Ankan kahakan jälkeen herttuan täytyi palata linnaan takaisin.

Tästäpä asiat nyt yhä pahenivat. Eräänä päivänä suomalaiset ja ruotsalaiset sotamiehet nostivat ilmikapinan. He veivät aseensa asekamariin ja sanoivat, etteivät he enää ottaisi niitä käsiinsä taistellakseen kuninkaan väkeä vastaan. Olihan herttuakin kuninkaan alamainen ja siis velvollinen häntä tottelemaan. He vaativat sentähden linnan portit aukaistaviksi. Jollei ennen kello 9:ää antautumisovintoa kuninkaan miesten kanssa ollut tehty, uhkasivat he omin käsin hirttää päällikkönsä ja viedä herttuan puolisoineen vangeiksi leiriin. Herttualle ei suotu edes niin pitkää aikaa, että hän olisi ennättänyt panna kirjettä kokoon; täytyi heti lähettää sihtööri, Martti Hirschfelt, antautumistarjousta suullisesti viemään. Tätäpä ei enää kuulunutkaan takaisin. Piirittäjät pidättivät hänet luonaan, eivätkä lähettäneet linnaan mitään vastausta. Sillä välin väheni linnanväki tunti tunnilta; sadoittain karkasi herttuan sotamiehiä vihollisen puolelle. Viimein ei ollut enempää kuin 350 miestä jäljellä ja niistä ainoastaan noin 50 täysin luotettavia. Silloin pyysivät kaikki uskollisetkin palvelijat Juhanaa myöntymään, ja hänen puolisonsakin teki samoin. Linnan portit avattiin siis piirittäjille *elokuun 12 p. 1563*.

10. Juhana herttuan vankeus.

Ehdot, jotka kuninkaalliset päälliköt soivat Juhana herttualle, olivat hyvin helpot, vaikka he olisivat voineet pakoittaa hänet aivan ehdottomastikin antautumaan. Nähtävästi he kokivat niin paljon kuin mahdollista säästää kuninkaan veljeä. He lupasivat hänelle arvonmukaisen elatuksen vankeudessa. Ne viisikymmentä suomalaista palvelijaa, jotka loppuun asti olivat hänelle uskollisina pysyneet, piti hänen saada viedä kanssaan, sekä koko oma että palvelijainsa omaisuus. Kaikki herttuan oikeudet ja etuudet piti olla koskemattomina, kunnes hänen asiansa olisi lopullisesti ratkaistu. Matkalla Tukholmaan, mihin nyt nuori Klaus Fleming laivassa kuljetti vankeja, oli Juhana siis jokseenkin kevyellä mielellä. Hän kirjoitti langolleen aikovansa vaatia tuomion uudestaan tarkastamista ja väärien syyttäjien rankaisemista. Samassa hän pyysi myös Sigismund Aukustin välitystä, jotta hän saisi herttuakuntansa takaisin.

Mutta toisiksi asiat muuttuivat kohta, kun Ruotsin saaristoon oli jouduttu. Eerikki kuningas oli veljelleen suoduista helpoista ehdoista kovasti pelästynyt sekä suuttunut ja peruuttanut kaikki. Vaksholman tienoilla tuli kuninkaan lähettiläs Yrjänä Pietarinpoika Juhana herttuaa vastaan. Laivaan astuttuaan piti hän herttualle pitkän ja vihaisen puheen, moittien hänen käytöstänsä ja selittäen kaikki syyt, jotka olivat aiheuttaneet hänen tuomionsa. Viimein Juhana ei malttanut enää mieltänsä, vaan antoi hänelle röyhkeän vastauksen. "Minun asiani", kiljasi hän, "on keisarien, kuningasten sekä ruhtinaiden tuomittava, eikä sinun, papinäpä!"^[4] Siihenpä Yrjänä taas sanoi ilkeästi irvistellen: "Johan te, ruhtinaallinen armo, olette tarpeeksi tuomittu, sen lisäksi vangittukin ja kuninkaan armoilla. Kuninkaan käskypä on se, että teidät pannaan Gripsholman linnaan istumaan ja yhden ainoan palvelijan vaan saatte kanssanne." Nyt lähetettiin kaikki väki pois, ja Yrjänä Pietarinpoika varustautui viemään pois herttuatakin. Silloin Juhana purskahti suureen itkuun ja kysyi, aiottiinko hänet heti tappaa vai vasta myöhemmin. Vaan hän ei enää saanut Yrjänä Pietarinpojalta mitään vastausta.

Tämä jättikin nyt herttuan ja meni toiseen kajuuttaan rouvan puheille. Siellä hän esitti Katariinalle

kuninkaan puolesta kaksi ehtoa: Jos hän tahtoi elää erillään Juhanasta, saisi hän pitää kaikki naispalvelijansa ja hänelle suotaisiin arvonmukainen elatus jossakin kuninkaan kartanossa. Mutta ellei hän tahtoisu luopua puolisostaan, niin ei hänen sallittaisi ottaa enempää kuin kaksi palvelustyttöä kanssaan. Vastaukseksi jalomielinen Katariina veti vain kihlasormuksensa sormestaan ja virkkoi: "Lue mitä tuossa seisoo!" Yrjänä Pietarinpoika luki sormukseen piirretyt latinalaiset sanat: "Nemo nisi mors" ("Ei kukaan paitsi kuolema"). "Sen mukaan tahdon aina elää!" lisäsi herttuan puoliso, ja hän piti sanansa.

Yrjänä Pietarinpoika otti nyt pois ne arkut, joissa herttua ja hänen puolisonsa olivat tuoneet kalliit tavaransa. Heitä kuljetettiin nyt pienemmässä aluksessa eteenpäin. Söderströmin salmen kautta Tukholman kaupungin kohdalle tullessaan herttuan täytyi istua laivan kannella, että hän näkyisi kaikelle kansalle. Sillä semmoinen huhu oli liikkeellä, että muka Juhana herttua olisi päässyt pakoon ja että joku muu hänen sijassansa tuotiin vankina. Tässä paikassa tuli Yrjänä Pietarinpoika jälleen laivaan. Hän tarkasti nyt herttuan eväskirstutkin, joissa hän oli luullut vielä olevan kätkeytyjä kalleuksia. Kaikki, mitä hän löysi, otti hän pois herttuan katkeraksi häpeäksi; sillä kaikki kansa näki, miten häntä kohdeltiin. Salmen takaiselle Riddarholmin selälle jouduttuaan näki Juhana Skinnarvikvuorilla Juhana Pärttylinpojan ja vangiksi ryöstettyjen palvelijoittensa ruumiit teiliin naulittuina. "Kas tuossa", huudahti hän itkuun hyrskähtäen, "ovat uskolliset ystäväni!"

Nämät kolme eivät muuten olleetkaan ainoat, jotka kuolemalla saivat maksaa uskollisuutensa herttuaa kohtaan. Niistä viidestäkymmenestä, jotka piirityksessä loppuun asti olivat tehneet vastarintaa, ei säästetty aivan monta. Useimmat mestattiin ja teiltiin sen jälkeen, kun heitä oli julmasti kidutettu. Tapettujen joukossa oli useampia Suomen alhaisemmasta aatelitostakin. Siinä oli *Niilo Skalm*, joka "Turun jaalan" päällikkönä urhoollisesti oli ottanut osaa meritappeluun. Siinä oli myös *Klaus Antinpoika*, Viikin herra, joka Kustaa Vaasan hautajaisissa oli saanut kunnian kantaa Suomen herttuakunnan lippua ja sitten myöhemmin oli nainut Kaarina Maununtyttären, joka edellisinä vuosina oli ollut Juhana herttuan lemmikki. Saman kohtalon kärsi myös Ljungo Laurinpoika Härkäpää ynnä monet muut. Eikä Eerikin julma kostonhimo tyytynyt ainoastaan ylhäisimpiin ja enemmän etunenässä olleihin. Aivan yhtä armottomasti hän rankaisi myös alhaisempiakin, ilman mitään syyllisyyden eroitusta. Helpommalla pääsivät kuitenkin ulkomaalaiset soturit ja palvelijat. He saivat kaikki pitää henkensä, vaikka heitä monta vuotta pidettiin kovassa vankeudessa. Helpomman rangaistuksen saivat nekin kestää, jotka olivat herttuan puolta pitäneet ottamatta osaa linnan puolustukseen. Turun porvaristoa sakotettiin vannomansa uskollisuusvalan vuoksi 1,000:lla markalla. Vihdin ja Taivassalon kirkkoherrat, jotka olivat pitäjäläisilleen lukeneet herttuan kirjeitä, tuomittiin ensin kuolemaan, vaan saivat sitten kuitenkin armon. Talonpojille ei tullut mitään rangaistusta, paitsi mitä lyhyen sodan aikana olivat majailevasta sotaväestä saaneet kärsiä. Herttuakunta muuten taas yhdistettiin kokonaan muuhun Suomeen.

Muutamia tietoja on jäänyt, jotka osoittavat, että Eerikki kuningas olisi tahtonut kuolemalla kostaa veljelleen. Sanotaan hänen silloin, kun sotajoukko lähetettiin Suomeen, suoneen aatelisarvon Antti Niilonpoika Sabelfanalle sillä salaisella ehdolla, että tämä sodan melskeessä tappaisi herttuan. Kun sitten piirittäjien päälliköt linnan antauduttua astuivat herttuan saliin, oli Sabelfana väkipuukko kädessä karannut Juhanan päälle. Mutta Niilo Boije oli sysännyt hänet syrjään ja pelastanut herttuan. Nytpä Yrjänä Pietarinpoika yhä yllytteli kuningasta pyytäen, että hän sallisi säätyjen kuolemantuomion tulla täytetyksi. Mutta toiset neuvonantajat taas panivat vastaan. Lopulliseksi päätökseksi tuli, että herttua pidettäisiin elinkautisessa vankeudessa. Ylimalkaan ei voi sanoa, että häntä olisi pahasti pidetty. Herttuaa itseään kyllä ei päästetty hetkeksikään ulos kamaristaan. Mutta tämä oli aikaan nähden tarpeeksi avara ja mukavasti sisustettu. Rouvan sallittiin kävellä ulkona puutarhassakin. Molemmille annettiin viiniä, kirjoja, mustetta sekä kyniä ruumiin ja hengen virvoitukseksi. Tässä vankeudessa Gripsholman linnassa syntyi myös herttuaparille poika Sigismund.

11. Ruotsalaisten ja tanskalaisten riidat.

Kustaa Vaasan hallitessa oli rauha Ruotsin ja Tanskan välillä pysynyt rikkomatta. Yhteinen pelko Kristiernistä ja hänen ystävästään piti molempien valtakuntien hallitsijat lujassa liitossa. Mutta nyt asian laita oli muuttunut. Kristiern oli viimein kuollut vankina, yhteinen vihollinen oli siis kadonnut. Kuolleet olivat myöskin vanhat varovaiset hallitsijat. Kumpaisenkin maan valtaistuimella istuivat nyt nuoret kunnianhimoiset kuninkaas, Ruotsissa Eerikki XIV, Tanskassa Fredrik II. Unohduksiin jääneet vanhat riita-aiheet elpyivät nyt uuteen eloon. Ruotsalaiset rupesivat vaatimaan takaisin muutamia maakuntia, jotka Unioniajasta saakka olivat vielä tanskalaisten käsissä. Nämätpä siihen vaatimukseen eivät suostuneet. Päinvastoin näyttivät he yhä vielä toivoneen saavansa koko Ruotsin valtakunnan takaisin allensa. Sinetissään käytti näet Fredrik Ruotsinkin valtiovaakunaa, kolmea kruunua. Eerikki tästä suutuksissaan otti puolestaan myös Tanskan ja Norjan vaakunat omiksensa.

Satunnainen kohtaaminen viemäin saattoi kauan jo uhanneen sotapilven puhkeamaan. Eerikki kuningas kosi itselleen puolisoa Saksanmaalta. Saatuansa kehoittavan vastauksen lähetti hän v. 1563 laivastonsa Jaakko Baggen johtamana morsianta Ruotsiin noutamaan. Matkallaan tapasi Bagge Bornholman kohdalla tanskalaisen laivaston. Tavan mukaan tervehtivät kumpaisetkin toisiansa muutamilla paukahduksilla. Mutta tanskalaisten kanuunat olivat luodeilla ladatut epähuomiossa, niinkuin he sittemmin tahtoivat selittää. Baggepa, kun kuuli luotien lentää viuhautavan mastojensa välitse, käski heti vastata samalla tavalla. Täten syttyi tuima tappelu, joka loppui siten, että tanskalaisten amiraali ynnä suuri osa hänen laivojansa jäi Baggen vangiksi.

Nyt oli tietysti sota valmis. Kummin puolin varustauduttiin kaikin voimin. Suomenkin maasta tuotettiin sotaväkeä, ja useita meidän etevistä aatelisherroistamme mainitaan eri tiloissa päällikköinä. Tällä tavoin saivat suomalaiset tilaisuuden maksaa kiitollisuudenvelkansa ruotsalaisten veljellisestä avusta venäläissodassa.

12. Klaus Kristerinpoika Horn.

Suomalainen oli mainioin kaikista Ruotsin sotajoukon johtajista tässä sodassa, *Klaus Kristerinpoika Horn*, josta jo on ollut useamman kerran puhetta. Hornien suku tähän aikaan ja vielä kauan jälkeenkänpäin oli mahtavimpia ja rikkaimpia Suomessa, rikas varsinkin nerokkaista, suurista miehistä. Paitsi Klaus Hornia on Henrik Hornkin jo tullut näissä kertomuksissa mainituksi. Kumpainenkin kuului eri Horn-suvun haaroihin, edellinen *Joensuun*, jälkimäinen *Kankaisten* haaraan, niinkuin niitä paremmaksi eroitukseksi mainittiin. Alkuansa olivat kuitenkin molemmat haarat yhdestä juuresta lähteneet. On kerrottu, että suvun kantaisä olisi muka muinoin tullut Alankomailta Ruotsiin ja Suomeen, mutta tämä on epävarmaa, ja jo 1300-luvulla asuu suku Suomessa, Halikossa.

Aatelisherrat siihen aikaan enimmäkseen oleskelivat siinä maakunnassa, missä heillä oli asuntokartanonsa. Ylimmät hallitusvirat eivät olleet vielä pääkaupunkiin kootut. Valtaneuvoksetkin asuivat jokainen eri paikassa. Ainoastaan silloin tällöin he tulivat kuninkaan käskystä kokoon tai matkustivat muihin maakuntiin valtiotoimiinsa. Tästä oli seurauksena, että suomalaisilla aatelisherroilla tähän aikaan oli jokseenkin selvä kansallistunto ja että meidän maahamme muuttaneet muukalaissuvutkin pian täällä kotiutuivat. Hornit, samoin kuin Flemingit (Saksasta), Frillet (Tanskasta), ja Boijet (Böömistä), vaikka nämät alkuansa olivat ulkomaista sukuperää, katsoivat ja sanoivat itseänsä täysiksi suomalaisiksi. Puhekielenä korkeamman aatelistomme parissa näyttää kuitenkin olleen ruotsi, sen todistavat heidän keskinäiset, sillä kielellä kirjoitetut kirjeensä, mutta suomeakin suomalaisissa seuduissa asuvat täydellisesti osasivat, sillä sitä he tarvitsivat jo kartanoittensa hoidon vuoksi.

Räävelistä, jonne Klaus Horn meiltä viimeksi jäi, käskettiin hän Smoolantiin, Ruotsin vallan etelärajaa suojelemaan. Seuraavana vuonna 1564 hän pantiin Ruotsin laivaston johtajaksi Baggen sijaan, joka vuorostaan oli joutunut tanskalaisten vangiksi. Hornin onnistui kohta ensi päivinä saada vihollisen laivat hajoitetuiksi, jonka jälkeen hän palasi jälleen mannermaalle. Nyt retkesi hän sotaväensä kanssa yli rajan Blekingen maakuntaan, joka julmasti ryöstettiin ja hävitettiin. Suomalaisten soturien, häpeä kyllä kertoa, sanotaan olleen julmimpia kaikista, niin etteivät säästäneet vaimoja eikä lapsiakaan. Ryöstö ja hävitys kuului sen ajan sotatapaan; mutta näkyypä sitä tällä retkellä harjoitetun vielä pahemmin kuin muulloin, koska muisto siitä on säilynyt unohtumatta Blekingen kansan parissa näihin aikoihin asti. *Hornin sodaksi* he sitä nimittävät. Mutta kun heiltä kysyt, miksi se juuri sen nimen on saanut, niin he vastaavat sen johtuvan siitä, että Klaus Horn oli Ruotsin väen uljain päällikkö. Häntä ei siis nimenomaan syytetä tässä sodassa harjoitetuista julmista teoista. Tuskinpa sitä uskoisikaan, että sama mies, joka suojeli Viron talonpoikia sortoa vastaan, olisi voinut täällä osoittaa niin perin vastaista luonnetta. Asianlaita olikin todella semmoinen, että siihen oli syynä itse Eerikki kuningas, jonka mieli oli julmuuteen taipuvainen, ja hän se antoikin käskyt hävityksiin.

Paljoa kirkkaampana ja aivan tahratonna sitä vastoin Hornin kunnia loisti kolmantena sotavuonna. Hän oli taas nimitetty amiraaliksi ja saanut johtoonsa suurimman, mahtavimman laivaston, mikä ikänä oli Ruotsin lipun alla purjehtinut meren selillä. Mitä taisivat Tanskan ja sen liittolaisen Lybeckin yhdistyneetkään voimat tätä laivastoa ja sen taitavaa johtajaa vastaan! Koko touko- ja kesäkuun kuluessa Hornin laivan päiväkirja kertoo alinomaisista, viholliselle tehdyistä pienemmistä tai suuremmista vahingoista. Toukok. 27 p. hän tuli Kööpenhaminan edustalle, missä kuningas hoviväkineen paraikaa oli erään hoviherransa häitä viettämässä. Siinäpä häitä nousi, kun yhtäkkiä nuot arvaamattomat kuokkavieraat ilmaantuivat likelle rantaa. Maalle ei Horn kuitenkaan voinut yrittää mennä vähälukuisella laivaväellään. Mutta tanskalaisten täytyi voimattomalla harmilla katsella, miten Horn heidän sijastaan korjasi tullimaksut 250:lta hollantilaiselta laivalta, jotka juuri silloin sattuivat kulkemaan Juutinrauman kautta.

Vihan vimmoissaan tanskalaiset taas kiireimmiten varustivat laivastonsa ja lähettivät sen merelle yhdessä Lybeckin merivoiman kanssa. Kesäk. 4 p. he kohtasivat Hornin *Buchovin* edustalla Mecklenburgin rannikolla. Pienen ruotsalaisen Troilus-nimisen aluksen päälle ajoi itse tanskalaisten amiraalilaiva. Heidän yhteentörmätessään Troiluksen masto katkesi ja koko alus meni kallelleen. Se makasi siinä, niinkuin sorsa kotkan kynsien alla. Mutta olipa sillä itselläänkin kynnet, sen sai tanskalainen kohta kokea. Troiluksessa oli seitsemänkymmentä rautajousilla varustettua Suomen soturia. Nämät rupesivat niin taajaan ja niin tarkkaan ampumaan, että nuolet, senaikuisen kertomuksen mukaan, "rakeina rapsuttelivat" tanskalaisjoukkoon. Itse Troiluksen kapteeni, Niilo Skenck, ampui vihollisen amiraalin kuoliaaksi. Alkoipa viimein saapua muita Troiluksen avuksi. Silloin täytyi tanskalaisten luopua varmaksi luullusta saaliistansa.

Kuukauden ajan sai nyt Horn taas yksinensä vallita merellä, mielin määrin anastaen vastaansattuvia vihollisen kauppalaivoja. Heinäkuun alussa vasta oli Tanskan merivoima taas korjattu semmoiseen kuntoon, että se uskalsi uudestaan koettaa onneaan. Se läksi nyt liikkeelle palaen kostonhalua ja uhaten johtajansa Otto Ruudin mainiolla nimelläkin jo turmiota. *Bornholman* ja Rügenin saarien välillä viholliset sattuiivat vastakkain. Tässäpä alkoi aika ankara taistelu. Pikku Troilus, edellisestä onnestaan uljistuneena, lensi nyt itse ala-amiraalin laivan päälle, niinkuin vaapsahainen karhun kimppuun! Eikä aikaakaan, niin vihollinen lävitseammuttuna upposi pohjaan. Yhtä kiivaasti muutkin laivat, joista erikseen kunnialla mainitaan Hornin amiraalilaiva "Pyhä Eerikki" ja "Suomen joutsen", taistelivat, ja loppu oli se, että koko Tanskan laivasto peräti hävitettiin tai vangittiin. Vankina amiraalikin vietiin Ruotsiin.

Tästä loistavasta voitosta iloissaan Eerikki kuningas antoi Hornille sekä muille päälliköille, jopa myös useille parhaimmille sotamiehille kalliita lahjoja: kultavitjoja, käsirenkaita tai rahoja. Vielä lisäksi suotiin heille se kunnia, että he saivat juhlallisesti marssia Tukholmaan. Tanskalaisparkoja tässä tilaisuudessa häväistiin pahasti kuninkaan käskystä. Heitäkin marssitettiin samassa juhlanjoukossa kaupungin läpi, mutta aseetonna, ruotsalaisen talonpojan johtamina, joka puhalteli säkkipilliä. Sillä tahdottiin pilkata heitä, koska eräässä tanskalaisessa sotalaulussa oli uhattu, että ruotsalaiset pian saisivat tanssia Tanskan pillin mukaan. Otto Ruudia erikseen Eerikki vielä kohteli häijymmällä tavalla, haukkuen hänen kuullen Tanskan kuningasta ja kansaa. Ja kun amiraali tietysti koki omia kansalaisiansa puolustaa, niin hurjapäinen kuningas vetäisi vimmoissaan miekan esille ja ryntäsi vangin päälle. Hyväksi onneksi riensi kuitenkin Horn väliin ja sai häpeällisen murhateon estetyksi.

13. Hornin viimeinen retki.

Aikaiseen keväällä 1566 läksi Horn kolmannen kerran merelle. Hänen johtamansa laivasto oli nyt vielä suurempi, koko 68 alusta. Ensi työkseen hän riensi Juutinraumaan, missä Tanskan ja Lybeckin sotalaivat ottivat kiinni kaikki Ruotsiin menevät suolahaakset, jotta tämä tarpeellinen tavara alkoi jo kovin kallistua. Horn vapautti nyt pidätetyt suolantuojat, joita oli jo karttunut 200, ja päästi ne edelleen kulkemaan. Myöskin hän otti tullia taas kaikilta rauman läpi kulkevilta laivoilta. Mutta vihollisten sotaluoksille hän ei tällä kertaa voinut mitään, ne kun olivat vetäytyneet aivan rantaan maan patterien suojaan.

Vasta myöhemmin kesällä hän sai taas tilaisuuden taistella vihollisen kanssa. Hän kohtasi liittolaislaivaston *Ölannin* saaren pohjoisniemen kohdalla. Hornin oma amiraalilaiva joutui kahakkaan lybeckiläisten pääläivan kanssa, jolla oli uhkea nimi Stür-Schweden (Ruotsin kurittaja). Tälläpä kertaa lybeckiläinen itse tuli kuritetuksi. Horn laukaisi omin käsin tykin, jonka luoti kaasi viholliselta päämaston. Siitä säikähtyneenä liittolaiset kaikki tyyni alkoivat pötkiä pakoon. Horn ajoi heitä takaa, mutta pian täytyi hänen jättää se ja etsiä itselleen suojapaikkaa kauhealta myrskyltä, joka nyt nousi raivoamaan. Kolme päivää peräkkäin riehui ilma hurjalla tavalla, ja kun meri viimein asettui jälleen, niin huomattiin, ettei myrsky ollutkaan Hornille ollut esteenä, vaan pikemmin parhaana auttajana. Suuri osa vihollislaivastoa, koko 16 alusta, oli paetessaan joutunut haaksirikkoon Gotlannin rantakallioille. Hukkaan menneiden joukossa oli sekä Stür-Schweden että myös Tanskan ala-amiraalilaiva. Ne molemmat olivat hukkuneet miehineen, tavaroineen päivineen. Molemmat amiraalit ja 7,000 miestä olivat tässä hirveässä myrskyssä saaneet surmansa. Olisipa ollut syytä luulla, että Horn oli käyttänyt loitsutaitoa, josta suomalaiset silloinkin vielä olivat kuuluisat, ja päästänyt kolmannen, pahimman tuulisolmun auki.

Nyt, kun merellä ei sinä kesänä enää voinut olla mitään tekemistä, kutsuttiin Klaus Horn taas mantereelle kaiken maaväen ylijohtajaksi. Mutta kauanpa ei hän saanut uutta korkeaa virkaansa toimittaa. Silloin raivoava paha rutto tarttui häneen, ja hän kuoli Åbyn pappilassa Östergötlandissa syysk. 9 p. 1566. Hänen luunsa lepäävät Upsalan tuomiokirkossa Kustavilaisen viereisessä kuorissa. Iältään taisi Horn kuollessaan olla noin viisikymmenvuotinen; tarkempaa tietoa hänen

syntymävuodestansa ei meillä ole.

Ruotsin laivasto on hänen johtonsa alla nähnyt kuuluisimmat päivänsä. Se ei ole koskaan ennen eikä koskaan perästäkään ollut niin suuri, niin mahtava, niin voitollinen. Lisätäkäämme siihen hänen edelliset tekonsa Venäjän sodan aikana ja Vironmaalla, niin näemme, että harva Suomen mies vetää hänelle vertoja. Sotataito ja valtioviisaus eivät kuitenkaan olleet hänen ainoat ansionsa. Urhoollisen soturin rautaisen varustuksen alla liikkui mitä lempein, jaloin sydän, valmis puolustamaan kaikkia vääryyttä kärsiviä. Sen näimme Virossa, sen myös äskeisessä Ruudin jutussa. Muutenkin kuuluu hän suorilla sanoillaan usein hillinneen kuninkaansa liian epäluuloista ja kiivasta mieltä.

14. Eerikki kuninkaan mielisairaus.

Kukatiesi olisi Eerikin kohtalo tullut toisellaiseksi, jos Horn loppuun asti olisi seisonut hänen rinnallaan hyvänä neuvojana. Sillä "rakas herra Klaus" oli niitä harvoja miehiä, joihin kuningas täydesti luotti. Mutta hänen kuoltuansa jäi Eerikki nyt kokonaan Yrjänä Pietarinpojan ja hänen kaltaistensa ohjattavaksi. Pietarinpoika, niinkuin mainittu, oli alhaista syntyperää, ja kadehti, vihasi kaikkia korkeampisukuisia. Murrettuansa herttuain voiman hän tahtoi nyt myös sortaa aatelista. Siten, hän toivoi, tulisi kaikki valta sekä rikkaus Ruotsissa hänen itsensä ja hänen ystäviensä osaksi. Vaikea ei ollutkaan johtaa epäluuloisen Eerikin epäilyksiä tälle uudelle suunnalle. Kuningas palkkasi vakoilijoita, jotka kävivät korkeitten herrojen kartanoissa urkkimassa ja kertoivat, panemalla omiaan lisään, kaikki, mitä siellä oli tehty ja puhuttu. Erittäinkin oli Eerikin epäluulo nyt kääntynyt Niilo Stureen, ennenmainitun Svante Sturen poikaan. Hänhän kuului sukuun, joka ennen Vaasoja oli ylimmäisenä ollut; hän vielä lisäksi oli vaaleaverinen ja siis tähtien ennustuksen mukaan vaarallinen Eerikille. Siinä oli jo kyllin syytä Eerikin mielestä. Sattuipa nyt, että Ruotsin väki jäi tappiolle eräässä tappelussa tanskalaisia vastaan, missä Niilo Sture oli ollut johtajana. Sen kuningas kohta selitti julkiseksi maanpetokseksi. Sture vedettiin Eerikin asettaman ylioikeuden eteen, jossa Pietarinpoika oli syyttäjänä. Tämän ylioikeuden jäsenet aina tuomitsivat Pietarinpojan käskyn mukaan; niinpä he nytkin tuomitsivat Sturen pois hengiltä ja omaisuudelta. Eerikki tosin ei täyttänyt tätä kovaa tuomiota, vaan sen sijaan häpäisi Sturea sillä, että kuljetutti häntä Tukholman katuja pitkin huonon hevoskonin selässä, olkisepele päässä. Koko ajan kävi mies edellä, julistaen Sturea maanpetturiksi.

Vähän ajan kuluttua Eerikki, joka päätöksissään yhä oli häilyväinen, katui tätä tekoaan. Hän julisti Sturen kunnan mieheksi, jopa lähetti hänet puhemiehenään Lotringin prinsessan luokse. Vaan eipä aikaakaan, niin osasi Yrjänä Pietarinpoika herättää kuninkaan epäluulot uudelleen. Koko Sturen suku ynnä heidän ystävänsä miettivät kosta Pietarinpojalle, jota he syystä pitivät häväistyksen alkusyynä. He pitivät kokouksia ja keskustelivat, millä lailla he saisivat kostonsa täytetyksi. Senpä Pietarinpoika taas kertoi kuninkaalle, väentäen asian siten kuin olisi herrojen kosto tarkoittanut Eerikkiä itseään.

Toukok. 18:ksi päiväksi 1567 kutsui nyt Eerikki säädyt kokoon Upsalaan. Epäluulonalaiset herrat käskettiin vähää ennen Svartsjön kartanoon muka vieraspitoihin kuninkaan luokse. Sinne tultuansa he kohta vangittiin. Säädyt, joiden eteen asia vedettiin, tottelivat tälläkin kertaa Pietarinpojan kehoitusta ja tuomitsivat herrat kuolemaan. Ainoastaan pappissäätö uskalsi vastustaa.

Eerikki kuningas häilyi tällä välin yhä kahden vaiheilla. Välistä hän selvinä hetkinään tahtoi päästää vangitut herrat vapaiksi, välistä taas Pietarinpojan yllytyksestä hän vimmastui ikäänkuin hulluksi. Toukok. 24. p. hän astui Svante Sturen vankikammioon, lankei polvilleen ja pyysi anteeksi. Sture vastasi mielellään sen suovansa. Mutta kohta taas Eerikki huusi: "Ettepä kuitenkaan voi anteeksi antaa poikanne häväistystä!" Samassa Pietarinpoika astui sisään ja toi sen valheellisen sanoman, että muka Juhana herttua oli päässyt irti ja nostanut kapinan. Nyt kuningas vimmoissaan juoksi Niilo Sturen kammioon ja pistäen häntä väkipuukolla käsivarteen, huusi: "Tässäkö olet, maanpetturi?" Eräs henkivartijoista lopetti murhan. Vaan Eerikki karkasi tämän teon jälkeen ikäänkuin hulluna ulos kartanosta. Hänen vanha opettajansa Beurreus yritti palauttaa häntä, mutta tapettiin kuninkaan käskystä. Sen jälkeen lähetti Eerikki sen käskyn, että kaikki vangit, paitsi herra Sten, piti tapettaman. Henkivartijat tätä totellen surmasivatkin Svante Sturen, hänen poikansa Eerikin, saman, joka nuorempana oli palvellut Juhana herttuan hovissa Turussa, ynnä vielä kaksi herraa. Kaksi sitä vastoin, jotka molemmat olivat nimeltään Sten, säästettiin, kun ei tiedetty kumpako kuningas tarkoitti. Tämä tapaus on n.s. *Sturein* murhat Upsalassa.

Eerikki sillä välin juoksi yhä edelleen ja katosi kokonaan. Vasta parin vuorokauden perästä hänet löydettiin läheisestä pitäjästä talonpoikaisiin vaatteisiin puettuna. Hän oli nyt aivan mieluinen eikä näyttänyt enää tietävän mitään, ei sitäkään, kuka oli hallitsijana Ruotsissa. Pahantekonsa hän kuitenkin muisti ja pelkäsi siitä kosta. Surmattujen herrojen sukulaisia hän koki sentähden sovittaa suurilla rahasummilla. Pietarinpoika vedettiin oikeuteen ja tuomittiin kuolemaan. Viimeinpä vielä Eerikki

katumuspuuskassaan päästi vankeudesta veljensä Juhanan. Kun he tulivat yhteen, lankesi hän polvilleen herttuan jalkojen juureen ja puhutteli häntä kuninkaalliseksi majesteetiksi.

15. Eerikin luopuminen kruunusta.

Kauan ei kuitenkaan Eerikki kuninkaassa tämä katuvainen, sovinnollinen mieliala kestänyt. Mentyänsä etelärajalle Tanskan sotaan, hän taas rohkaisi mielensä, vapautti Pietarinpojan vankeudesta ja vaati takaisin kaikki rahalahjat murhattujen herrojen sukulaisilta. Veljeäkin vastaan oli vanha epäluulo taas herännyt. Viisasta oli, ettei Juhana ollut kuninkaan läheisyydessä pysynyt; sillä vähä väliä Eerikki lausui sen toivomuksen, että herttua olisi kuollut.

Tällä rohkealla mielellä ollessaan Eerikki kuningas nyt myös viimein uskalsi tehdä teon, jota hän kauan aikaa oli miettinyt. Hän vihitti itsensä heinäk. 4 p. 1568 jalkavaimonsa *Kaarina Maununtyttären* kanssa. Kaikki korkeasukuiset, jopa herttuatkin kutsuttiin häihin. Mutta he eivät tulleet, koska morsian heidän mielestään oli liian halpa säädyltensä. Juhana herttua siitäkin syystä oli suutuksissaan, koska kruunu, joka muuten olisi mennyt hänelle perinnöksi Eerikin jälkeen, nyt oli jäävä köyhän palkkapiian lapsille.

Kohta kuninkaan häitten jälkeen hän nostikin kapinan. Hänen liittoonsa yhtyi hänen nuorin veljensä *Kaarle* ynnä suuri joukko Ruotsin aatelisherroja. Muukin kansa, joka Eerikin huonoon hallitukseen oli suuttunut, luopui joka paikassa herttuain puolelle. Suomalaiset taivutti Iivari Särkilahti kapinaan; sama mies, jonka Eerikki oli sinne lähettänyt pysyttämään meidän maattamme uskollisuudessa. Pian ilmestyi herttuain väki Tukholman edustalle, joka oli Eerikin viimeisenä turvapaikkana. Pietarinpoika osoitti silloin kuninkaalle läheneviä joukkoja lippuineen. "Jos te, armollinen kuningas", sanoi hän, "neuvoni mukaan olisitte tuomion jälkeen laskenut Juhana herttuan pään jalkojen juureen, niin tämä ei olisi tapahtunut." — "Oikein puhut", vastasi Eerikki tuohon.

Kuningas oli päättänyt Tukholmassa pitää puoltaan viimeiseen asti. Mutta porvarit ja sotaväkikin olivat vastahakoisia. He pakoittivat kuninkaan ensiksikin, niinkuin vaadittiin, antamaan Pietarinpojan herttuain käsiin. Näiden puolelta ei tällä ollut armoa toivottavana, ja jos hänen syynsä oli ollut suuri, niin olipa rangaistuskin kauhea. Korvat mies parasta silvottiin, sitten hänet hirtettiin, mutta otettiin vielä elävänä alas, teillattiin hitaasti ja viimein mestattiin.

Eipä aikaakaan, niin tukholmalaiset hylkäsivät myös itse Eerikin. He aukaisivat porttinsa ja päästivät piirittäjät sisään. Kuningas joutui vangiksi. Seuraavan vuoden alussa säädyt tuomitsivat hänet iänikuseen vankeuteen. Vankina sai Eerikki istua milloin missäkin linnassa. Vähän aikaa häntä pidettiin Turussakin; mutta venäläissodan alettua vietiin hän Kastelholmaan, siitä Gripsholmaan, missä Juhanan aikansa oli istunut. Kumpaisenkin vankihuoneet ovat vielä nytkin nähtävänä, ja aika suuri on niillä eroitus. Juhanan kammio on valoisa, mukava. Eerikki paran sitä vastoin täytyi viettää aikansa hämärässä komerossa, jonka pienet ikkunareijät avautuivat kapeaan, huoneen ympäri kiertävään käytävään, jossa vahtimies alati asteli edestakaisin.

Syynä vangin tiheihin muuttelemisiin linnasta toiseen olivat myös alinomaiset vapautusyritykset, joita hänen puolestaan tehtiin. Örbyhusissa onneton hallitsija viimein heitti kurjan henkensä helmik. 26 p. 1577. Kauan aikaa on hoettu, että Juhana kaiken pahan kohtelun lopuksi olisi surmauttanut veljensä myrkyllä, ja viimeaikaiset tutkimukset ovat todistaneet tämän kamalan epäluulon oikeutetuksi. Eerikin leski, kaunis Kaarina, eli vielä kauan aikaa Suomessa, kauniissa *Liuksialan* kartanossa, yleisesti rakastettuna. Hän kuoli vasta v. 1612 ja haudattiin Tottien hautakappeliin Turun tuomiokirkkoon. Siellä hän nytkin vielä lepää, ollen ainoa kuninkaan arvoinen ruumis, jonka Suomenmaa on saanut peittää poveensa.

JUHANA KUNINGAS.

1. Viha Juhanan ja Venäjän tsaarin välillä ja sen syyt.

Kaksi sotaa oli Juhana kuninkaaksi tullessaan perinyt, nimittäin sodat Puolaa ja Tanskaa vastaan. Edellinen lakkasi nyt kohta itsestään, koska molempien valtakuntien hallitsijat olivat langoksia ja ystävyyksiä. Jälkimäistä pitkitettiin vielä vähän aikaa, mutta huonolla onnella, ja Stettinin rauhanpäätöksessä v. 1570 täytyi Ruotsin suostua sangen koviin ehtoihin. Syyinä siihen oli, että uusi, vielä ankarampi vihollinen uhkaili idästä, jota vastaan Juhana tarvitsi kaikki voimansa.

Edellisistä kertomuksista lukija jo tietää, että Venäjän tsaarin Iivanan sekä sukat että sydän olivat aivan mustat Juhanan ja Katariina Jagellonican naimisen johdosta. Turhaan oli hän silloin yrittänyt ryöstää tuota ihanaa saalista onnellisen kosijaveljensä käsistä. Mutta pianpa näytti onni jälleen kääntyvän hänen puoleensa. Juhana herttua, näin huhu kävi Venäjänmaalla, oli kapinansa vuoksi mestattu, ja hänen puolisonsa siis leskeksi jäänyt. Rakkausinnossaan tsaari kohta tarkemmin kuulustelematta lähetti kirjeen Eerikki kuninkaalle ja pyysi Katariinaa omaksensa. Siitä hyvästä hän lupasi ikuista ystävyyttä ja naapurisovintoa. Tätä ehdotusta Eerikki tavallisella kavaluudellaan koetti käyttää hyväksensä, vaikka hän tietysti ei voinut täyttää pyyntöä. Hän ei selittänyt Iivanalle asian oikeaa laitaa, vaan vastasi kaksimielisillä sanoilla, jotka vielä enemmän virittivät tsaarin toivoa. Näin kului pari vuotta kirjeenvaihtoon ja kaupanhieromisiin. Mutta viimeinpä tsaari, joka jo oli tyhjiin puheisiin kyllästynyt, lähetti pari hoviherraansa komean saattojoukon kanssa Ruotsiin. Heidän piti muka noutaa hänelle luvattu morsian. Tällä tavoin tuli häijy petos ilmi ja joudutti suuresti valheellisen kuninkaan turmiota. Niinkuin ennen jo on kerrottu, nostivat herttuat kapinan ja vangitsivat Eerikin Tukholmassa.

Tässä tilaisuudessa saivat viattomat venäläiset lähettiläätkin kokea kapinoitsijain vimmaa. Sotamiesparvi murtausi heidän majataloonsa sisään, ryösti kaikki, mitä hengen takana oli, ja pieksi venäläisiä pahasti. Luultavasti nämät olisivat samassa surmansakin saaneet, ellei Kaarle herttua hyväksi onneksi olisi sinne sattunut. Hän ajoi ryöstäjät ulos ja lohdutti hänen edessään paitasillaan seisovia, pelosta ja kylmästä väriseviä lähettiläitä. Sitten hän hankki heille takaisin enimmänsä osan menetettyjä tavaroita. Mutta sittenkään ei heitä heti päästetty kotiin, vaan pidettiin vielä pitkän aikaa puolivankeudessa.

2. Piispa Juustenin lähettiläsmatka Venäjälle.

Kuinka vimmatusti tsaari tästä lähettiläittänsä kohtelemisesta vihastui, on helppo arvata. Mutta osasipa hän kuitenkin hyvin salata vihaansa, kunnes syksyllä 1569 Juhanan lähettiläät, joista meidän piisпамme *Juusten* oli etevin, olivat hänen rajansa sisälle joutuneet. Silloin heitä kohtasi kova kosto. Novgorodissa, kun he eivät suostuneet esittämäänsä asiaansa siellä asuville maaherroille, vaan pyrkivät Moskovaan itse tsaarin puheille, heitä piestiin ja tukistettiin ja ryöstettiin melkein paljajaksi. Hevosten häntään köysillä kiinnisidottuina he saivat juosta maaherran palatsista majataloonsa takaisin. Kolmantena päivänä vasta annettiin heille vaatteet takaisin ja paha kohtelua kesti yhä edelleen. Matkalla Moskovaan ei suotu meidän miehille muuta ravintoa kuin vettä ja leipää, ja yöllä estettiin heidän lepoansa siten, että savua päästettiin tupaan. Moskovasta heidät muutaman ajan kuluttua vietiin pieneen Muromin kaupunkiin. Siellä pystytettiin korkea aitaus heidän majatalonsa ympärille, ettei kukaan pääsisi heidän puheilleen. Muutamat heistä siinä kuolivat ruttotautiin, joka paraikaa raivosi Venäjänmaalla.

Kahden vuoden kuluttua heidät viimein vietiin Moskovaan takaisin ja päästettiin tsaarin puheille. Pajariensa pyynnön tähden sanoi tämä nyt suovansa heille vapauden. Mutta ensiksi heidän pitäisi suostua seuraaviin ehtoihin: Ruotsin kuningas 1) maksaa 10,000 talaria venäläisiltä lähettiläiltä ryöstettyjen tavaroiden korvaukseksi; 2) lähettää 4,000 hyvin varustettua ratsumiestä ja 500 jalkamiestä tsaarin palvelukseen; 3) luopuu kokonaan Vironmaasta ja antaa Suomen hopeavuoret Venäjän haltuun; ja 4) viimein tunnustaa tsaarin ylivaltijaksensa, jonka tunnustuksen merkiksi hänen vaakunansa kuva on Moskovaan lähetettävä, jotta se voitaisiin tsaarin vaakunaan lisään piirustaa. — Lähettiläsparat väittivät näitä ehtoja mahdottomiksi, etenkin eivät he sanoneet voivansa antaa pois Suomen hopeavuoria, joita ei ollut edes olemassa. Pitkän keskustelun jälkeen tsaari viimein tyytyikin siihen lupaukseen, että yllämainittu korvaussumma maksettaisiin ja 200 länsimaan tavalla varustettua huovia ynnä sen lisäksi muutamia vuorimiehiä, välskäreitä sekä muita taitureita lähetettäisiin tsaarin palvelukseen. Sillä pääsivät meidän miehet vihdoinkin viimein kotimaahan palaamaan, johon he saapuivat 1572 vuoden alussa.

Sangen hupaiset lukea ovat ne kirjeet, joita Iivana ja Juhana tällä ajalla olivat vaihdelleet keskenään. He oikein kilpailivat, kuka saisi toistansa pahemmilla sanoilla haukutuksi. "Mitäs minä Katariinastasi huolisin", kirjoitti kerran esim. Iivana, "Puolan kuninkaan tyttäriä on ollut tallirenkienkin puolisoina. — Ja kukas sinä sitten olet? Talonpojan poika vaan. Missä isäsi-isä istui muka kruunattuna kuninkaana?"

Ja isäsi, eikö hän, meidän kauppalaivojemme käydessä Viipurissa, käynyt itse nahkakintaat käsissä katselemassa kaupaksi tuotua talia? Ja kaikkina aikoinahan teidän kansa on palvellut meitä. Yhä vaan kertovat meidän aikakirjamme varjageista, s.o. ruotsalaisista, jotka ovat meidän sotajoukossamme palvelleet." — Juhana puolestaan vastasi samalla lailla. "Raa'asta kirjoituksestasi", pilkkaili hän, "näen, että itse mahdat olla venäläinen musikka, jonka ymmärrys ei ulotu edemmäksi, kuin mihin hänen räppänänsä savu näkyy." Tämmöistä törkeää puhetta vielä kuninkaatkin julkenivat käyttää kolmesataa vuotta takaperin!

3. Maunu Liivinmaiden kuningas.

Paljoa ennen kuin rauhansovittajat palasivat Venäjältä, oli valtijasten sanasota muuttunutkin taisteluksi miekalla ja tulella. Ruotsin hallussa oleva osa Vironmaata sai ensiksi venäläisen vimmaa kokea. Tämä päällekkarkaus oli sitä vaarallisempi, koska tsaarin parvessa oli suuri joukko Liivinmaan herroja, jotka säännöllisessä sodankäynnissä olivat taitavat. Iivana näet oli keksinyt sukkelan keinon saadaksensa ne puolelleen. Hän oli antanut veljentyttärensä tanskalaiselle herttualle Maunulle, joka Viron saaristossa hallitsi, ja tehnyt liiton hänen kanssaan. Venäjän koko voiman piti tulla tälle avuksi ja tehdä hänet kaikkien Liivinmaiden kuninkaaksi; itselleen ei tsaari muka vaatinut muuta etua kuin sen, että hän saisi uuden valtakunnan ylisuojelusherran nimen. Tällä vale-itsenäisyyden syötillä oli Iivana viekoittanut Maunun ynnä Liivinmaan herrat puolelleen.

Rääveliinkin pian tuli muutamia uuden kuninkaan miehiä hartailla kehoituksilla ja suurilla lupauksilla. Mutta rääveliläiset eivät antaneet houkutella itseänsä. Silloin Maunu turvautui ylisuojelusherransa apuun ja tuli suuren venäläisen armeijan kanssa Rääveliä valloittamaan. Vaan eipä väkiryynnäkö tässä auttanut yhtään paremmin kuin viekoituksetkaan. Porvarit ja linnanväki pitivät suomalaisten herrojen Hannu Björnipoika Lejonin ja Kaarle Henrikinpoika Hornin johdolla lujasti puoltansa. Kolmekymmentä viikkoa Räävelin edustalla turhaan maattuansa täytyi Maunun viimein maalisk. 16 p. 1571 polttaa leirinsä ja lähteä tiehensä.

4. Hannu Bolje Paidelinnassa.

Seuraavana vuonna 1572 ryntäsi syksyllä vielä suurempi venäläis-joukko Vironmaalle. Itse tsaarikin ja hänen molemmat poikansa olivat nyt mukana. Maunu kuningas saksalaisineen tietysti yhtyi myös parveen. Heidän aikomuksestaan ei oltu tällä kertaa tietoa saatu, eikä siis mitään varjeluskeinoja varusteltu. Ruotsin sotavoiman silloinen ylipäällikkö, ruotsalainen herra *Klaus Tott*, oli vienyt melkein kaiken väkensä kaukaiselle ryöstöretkelle Tarton seuduille, jotka olivat venäläisten hallussa. Viron talonpojat, kun tiesivät "Ruotsin kuninkaan miesten" olevan liikkeellä, olivat aivan huoleti ja kävivät pelotta tavallisilla askareillaan. Silloinkaan, kun venäläiset olivat tulleet jo rajan yli, ei arvattu vaaran täyttä suuruutta. *Hannu Bolje*, Paidelinnan (Weissenstein) suomalainen komentaja, luuli vain pienen partiokunnan rynnänneen maahan. Sentähden hän ei lähettänytään mitään hätäsanomaa Tottille, vieläpä lähetti enemmän osan miehistänsä linnasta pois saattamaan muutamia kanuunia, joita paraikaa kuljetettiin Rääveliin.

Yhtäkkiä ilmaantui venäläisten koko armeija Paidelinnan edustalle. Boljella ei ollut silloin luonaan enempää kuin viisikymmentä soturia. Mutta antaumukseen ei meidän itsepäinen suomalainen kuitenkaan suostunut. Kuusi päivää hän viivytti vastarinnallaan koko Venäjän voimaa. Vasta seitsemäntenä päivänä (joka oli Uudenvuoden päivä), kun jo muurit olivat aivan raunioiksi ammutut, uskalsi vihollinen viimein käydä rynnäkölle. Silloin tietysti ei enää auttanut Boljen itsepäisyys eikä uljuus. Hetkessä olivat lukemattomat ryntääjälaumat täyttäneet koko linnan, ja nyt alkoi hirvuinen teloitus. Vimmastuneet venäläiset eivät säästäneet yhtään elävää henkeä, joka heille vastaan sattui. Bolje ynnä muutamat hänen miehistään otettiin ensin tosin vangeiksi; mutta tämän lyhyen elämänpidennyksen he saivat sitä julmempalla kuolemalla maksaa. Tsaari, jonka eteen heidät vietiin, sidotti heidät vartaisiin ja paistatti silmiensä edessä elävältä. Kaikista linnassa olijoista pelastuivat ainoastaan muutamat virolaiset talonpojat, jotka olivat itselleen keksineet sangen sukkelan apukeinon. Rynnäkön alkaessa he näet olivat juosseet alas tornin alimpaan vankikomeroon, panneet kahleita päälleen, ja väittivät sitten muka joutuneensa tähän tilaan siitä syystä, etteivät he olleet tahtoneet luopua uskollisuudestaan Maunu kuningasta kohtaan.

Pieni Karksin linna, säikähtyneenä Paidelinnalaisten kohtalosta, antautui vastarinnatta. Sen jälkeen vei tsaari väkensä kotimaalle takaisin, jättäen yli koko Järvamaan veriset jäljet jälkeensä. Tapettujen ruumiita makasi joka paikassa pelloilla ja metsissä niin summattoman paljon, ettei keritty kaikkia

haudata. Pedot ja varikset saivat kauan aikaa kuljetella niitä makupaloiukseen.

Ampuminen Paidelinnan edustalla oli kuulunut Tottille asti; mutta sitä oli luultu ilopaukahduksiksi jonkun venäläisen partiokunnan voittamisesta. Asian todellisesta laidasta tiedon saatuaan Ruotsin väki kohta riensi kostamaan. Mutta he eivät tavanneet enää venäläistä pääjoukkoa. Ainoastaan yhden myöhästyneen jälkiparven he saavuttivat *Lukkolinnan* (Loden) luona ja hakkasivat sen palasiksi. Koko 1,000 rekeä täynnä saalista saivat meidän miehet tässä tilaisuudessa palkinnokseen. Jonkun ajan kuluttua he sitten kopeina teikkaroivat Räävelin kaduilla sopuli- ja näätäturkeissa, kalliit sormukset sormissa ja kultavitjat kaulassa, kunnes kaikki ne kalleudet, niinkuin sotamiehet ainakin, olivat ennättäneet mennä tavallista tietänsä kurkusta alas.

5. Saksalaiset palkkasoturit Haapsalossa.

Aivan toisin kuin Paidelinnan sankarit käyttäytyi muutamia vuosia myöhemmin Haapsalon linnanväki. Ruotsin kuninkaan palveluksessa näet oli siihen aikaan, paitsi omia ruotsalaisia ja suomalaisia miehiä, myös sängen paljon ulkomaalaisia Saksasta, Skotlannista, Englannista sekä Ranskasta. Näistä, ainoastaan palkan ja saaliin tähden palvelevista sotureista, oli monasti paljon vastusta. Kun he eivät kohta määrääjällä saaneet palkkaansa, seisahtuivat he usein kesken sotaretkeä eivätkä tahtoneet marssia edemmäksi. Saksalaisessa palkkaväessä varsinkin oli nurina ja vastahakoisuus yhteen aikaan niin kiihtynyt, että ruotsalaisen päällikön oli täytynyt antaa heille *Haapsalon, Lukon ja Liholan* linnat Lännen (Lääne) maakunnassa pantiksi, kunnes rahaa Ruotsista jälleen saataisiin. Vaan ei aikaakaan, niin nämät valapatturit kuitenkin rikkoivat uskollisuusvalansa ja tunnustivat Tanskan kuninkaan yliherraksensa. Sillä keinoin he toivoivat saavansa noissa linnoissaan täydessä rauhassa rehmustella, ja riemuita, koska Tanskan kuninkaan sukulainen, Liivinmaan nimikuningas Maunu, oli venäläisten hyvä ystävä.

Mutta siinä toivossa he olivat peräti pettyneet, sillä Maunu, suuresti suuttuneena siitä, kun ei noita linnoja annettu hänen omaan haltuunsa, pyysi taas apuväkeä Iivanalta. Tammikuussa 1576 ilmaantuikin venäläisjoukko Lännen maakuntaan. Luvultansa ei se kuitenkaan ollut kovin suuri eikä varsinkaan kylliksi piiritystykeillä varustettu, jotta se olisi voinut valloittaa vahvoja linnoja. Siitä huolimatta saksalaiset palkkasoturit vastarintaa yrittämättäkään aukaisivat kaikkien pienten linnojensa portit, niinpian kuin vaan vihollinen oli tullut näkyviin. Vielä suurempi häpeä ja ihme oli, että Haapsalon väki, vaikka heidän linnansa oli suuri ja luja ja täydellisesti varustettu, pian noudatti noiden pelkurien esimerkkiä. Kolmas vuorokausi silloin vasta oli kulumassa siitä, kun linna oli tullut piiritykseen, eivätkä venäläiset vielä olleet ehtineet rakentaa piiritysvalliakaan valmiiksi.

Olisipa kuitenkin luullut, että haapsalolaisten olisi pitänyt olla kunniattomasta käytöksestään vähän häpeissään. Mutta mitä vielä! He eivät olleet yhtään millänsäkään. Venäläiset sisäänmarssiessaan näkivät heidän aivan iloisina ja huolettomina istuvan pitopöydässä. Hyviä herkkuja syötiin, maljoja juotiin ja leikkipuheita laskettiin linnan naisten kanssa. Tämä näkö oli venäläisten mielestä liian kamala ja hävytön. He eivät voineet olla lausumatta ilmi kummastustansa ja ylenkatsettansa. "Aika kummaa kansaapa", arvelivat he, "te saksalaiset olettekin! Jos me tämmöisen linnan näin helpolla olisimme käsistämme antaneet, niin emme enää tohtisi katsoa ketään kunnan miestä silmiin. Ja suuriruhtinaamme tuumailisi pitkin päätänsä keksiäkseen jotain rangaistusta, joka olisi sen rikoksen vertainen."

6. Räävelin toinen piiritys.

Kaikista Ruotsin vallan alla olleista kaupungeista ja linnoista Vironmaalla oli nyt enää vain Rääveli jäljellä. Kaupungin vahvat muurit ja linnassa majaileva lukuisa sotajoukko olivat tähän asti peloittaneet vihollista. Mutta huolettomaksi ja rauhalliseksi eivät Räävelin porvarit voineet kehua sentään elämänsä. Sodan tähden oli kauppa ja teollisuus lamassa, jonka johdosta kukkarot pysyivät laihoina. Ja jos sotaväestä olikin suojaa, niin toiselta puolen sen elättäminen tuntui sängen rasittavalta. Paitsi sitä eivät sotamiehet kuitenkaan voineet suojella muuta kuin itse kaupunkia. Porvarien karjat, kun ne lähetettiin ulos laitumelle, olivat alituisesti vaarassa. Vähä väliä, niin kertoo Rüssov aikakirjassaan, kilahtivat hätäkellot kirkkojen kellotapuleista, ilmoittaen venäläisen partiojoukon tuloa. Silloin piti heti jättää kaikki työt, askareet kesken ja rientää ulos, aseet kädessä. "Ohoh", huokailivat usein porvari parat, "milloinkahan taas saanemme vaski- ja nahkakellojen (rumpuin) äänen sijasta kuulla talonpoikaisten säkkipillien iloisia säveleitä!"

Kultaisia rauhanpäiviä olivat kuitenkin ne, joista he valittivat, sen ajan rinnalla, mikä nyt oli tulossa.

Syksyllä 1576 näet se huhu yhä varmistuen levisi, että Iivana varustelihe uuteen piiritykseen Rääveliä vastaan. Siitä syystä hän myös edellisenä vuonna oli solminut välirauhan Suomen suhteen kahdeksi vuodeksi, jotta hän voisi koota kaikki voimansa tähän yhteen yritykseen. Näin varoitettuna rääveliläisetkin puolestaan hankkiutuivat ankaraan vastarintaan. Urhoollisten suomalaisten, *Henrik* ja hänen poikansa *Kaarle Hornin* johdolla he korjasivat vallinsa ja vahvistivat ne vielä uusilla torneilla. Tykkejä oli varalta niin monta, että useat niistä sitten koko piirityksen ajan seisoivat jouten. Muonaa oli koko vuodeksi, ja linnassa oli lukuisa, peloton sotajoukko. Hyvällä toivolla saatettiin siis katsoa eteenpäin, vaikka tosin Suomesta ja Ruotsista luvatut sotamiehet sekä ampumavarat hukkuivat syksyisiin myrskyihin taikka jäivät lähettämättä.

Tammikuun 23 p:nä 1577, juuri kun Räävelin porvariemännät kiehuttivat päivällispatojansa, ilmaantui venäläisten etujoukko läheiselle mäelle. Kohta sen jäljessä saapui myös itse pääarmeija, ja koko sen päivän myöhäiseen yöhön asti vierähti nyt parvi parven perästä mustana käärmeenä loikerrellen alas mäkeä. Kaikkiaan kuului nyt seisovan 50,000 venäläistä Räävelin edustalla. Ylipäällikkönä oli mainio *Iivana Koltsov*, joka lähtiessään oli tsaarille luvannut: "Joko tuon sinulle Räävelin avaimet, taikka en palaja enää hengissä kotiin!"

Seuraavina päivinä vihollinen rakensi viisi rintavarustusta, joiden suojaan asetti piiritystykkinsä. Näitä oli hänellä aika suuri joukko, ja muutamat olivat mahdollottoman suuret kooltaan. Kolme oli kanuunaa, joista ammuttiin 52 naulaisia rautaluoteja; olipa vielä pari, joista lennätettiin 225 naulaisia kiviä. Nytpä siis aika rymäkkä nousi, kun nuo hirveät tulikidat ynnä niiden pienemmät kumppanit kaikki rupesivat ammumaan ja oksentamaan pallojansa Rääveliä kohden. Eipä sentään siitä tullutkaan niin suurta vahinkoa, kuin mitä olisi luullut. Kaupungin kartanot enimmäkseen olivat kolmikertaisia ja katot sekä välilapiot kaikki kiviliuskoista liitetyt. Harvoin luodit pudotessaan pääsivät yläkertaan alemmaksi. Alimmassa kerroksessa istuivat siis porvarit perheineensä hyvässä turvassa. "Eipä hätää!" kuultiin heidän sanovan. "Se rauta, jonka luodeista saamme, on paljoo kalliimpi kuin se muuraus, minkä se tullessaan rikkoo."

Tulipommeja vastaan Henrik Horn oli keksinyt sangen sukkelan keinon. Hän näet oli valinnut 400 vapaaehtoista virolaistalonpoikaa pommisammutuskomppaniaksi, luvaten heille kolme markkaa joka pommilta, jonka he hänen käsiinsä toisivat. Tästä lupauksesta kiihtyneinä talonpojat yöt päivät kuljeskelivat kaduilla, vahtien pommien tuloa. Niinpian kuin joku tulipallo oli maahan iskenyt, he riensivät heti luokse temmataakseen pois sen syyttimen ja he juoksivat kilpaa, niinkuin poikaset koppisilla eli pallosilla ollessa. Tätä leikkiä oli aika lystiä katsella, ja moni porvarivaimo kesken suruansa ja itkuansa purskahti suureen nauruun.

Piiritetyt muuten eivät tyytyneetkään ainoastaan näiden vihollisluotien vastaanottamiseen ja sammuttamiseen. Hekin puolestansa ahkerasti lennätelivät rautapalloja takaisin, ja tiheään he myös ryntäilivät ulos, hävitellen venäläisten varustuksia. Tässäkin toimessa tuo virolaiskomppania, uljaan päällikkönsä, mynttätysällä *Iivo Schenkenbergin* johdolla, oli aina etunenässä. Kertakin olisi melkein saatu osa piirittäjien tykistöä ryöstetyksi. Tiedoksi näet oli tullut, että sitä vartioitiin yöllä sangen huolimattomasti. Yleinen ulosrynnäkö oli siis päätetty tehdä. Mutta ennenkuin siitä käskykään oli annettu, läksivät muutamat upseerit omin luvun koettamaan, ainoastaan 50:n miehen kera. Yksi tykki saatiin tällä retkellä saaliiksi; mutta suuri rynnäkö samalla oli mahdollottomaksi tehty, sillä venäläiset rupesivat nyt valppaammin vartioimaan kanuuniaan.

Esimiehinä, ei ainoastaan nimeltä ja arvolta, vaan myös urhoollisuudessa ja toimeliaisuudessa, olivat aina molemmat Hornit, niin isä kuin poikakin. Öin päivin he levähtämättä pitivät kaikkea silmällä ja järjestyksessä. Omin käsinkin he monta kertaa tähtäsivät ja laukaisivat tykkejä huolimatta siitä, että vihollisen luodit heidän ympärillään tuiskusivat. Turhaan pyysivät porvarit ja sotamiehet, että he säästäisivät enemmän itseään; he tahtoivat esimerkillään olla muille kehoituksena ja rohkaisuna.

Kolme viikkoa oli jo piiritystä tällä tavalla kestänyt, kun eräänä päivänä eräs tatarilainen pajari, *Bulat Mursoi* nimeltään, tuli karkulaisena kaupungin portille seitsemän palvelijansa kanssa. Hänen tuomansa sanomat rohkaisivat vieläkin uljaammiksi kaupunkilaisten mielet. Ylipäällikkö *Koltsov*, niin hän kertoi, oli kaatunut ja paljon väkeä lisäksi; monta sataa oli sitä paitsi lähtenyt karkuun, ja yleisesti jo epäiltiin yrityksen onnistumista. — Sittenkin kului vielä melkein koko kuukausi, ennenkuin piirittäjät, tsaarilta tulleen käskyn mukaan, polttivat leirinsä ja läksivät kotiinpäin marssimaan. Se tapahtui yöllä maalisk. 13:tta päivää vasten.

Näin oli siis Räävelin kaupunki toisenkin kerran pelastunut, ja hartaasti kiittivät siitä kaupungin asukkaat Herraa Jumalaansa. Mutta autioiksi hävitetyt olivat kuitenkin kaikki seudut ylt'ympärillä, monen peninkulman laajuudelta. Ja Suomessakin oli Porvoon sekä Helsingin paikkakunnat saaneet kovan iskun. Niistä tatarilaisista, jotka Räävelin piiritysjoukkoon kuuluivat, oli näet 1,200 samonnut merijään yli Uudellemaalle. Siellä ei kukaan tiennyt olla varoillansa, koska sovittu välirauha ei ollut vielä loppuun kulunut. Sentähden saivat rosvot mielin määrin tehdä tuhotöitensä ja täydessä turvassa

palata saaliinensa. Paljon he myös kuljettivat pois vankeja, totutulla tavallaan laahaten niitä perässään, hevosten häntään sidottuina. Tietysti moni raukka, varsinkin lapsista, pian uupui, ja jätettiin silloin armotta jäälle nääntymään. Mutta oli paikkaan myös rosvoistakin 500 hukunut sulaan paikkaan.

7. Pontus De la Gardie valloittaa Käkisalmen.

Räävelin piiritys oli moneksi ajaksi venäläisten viimeinen suuri päällekkarkaus. Seuraavina vuosina oli heillä omankin maansa varjelemisesta tarpeeksi huolta ja työtä. Juhanan kanssa näet liittoutui nyt Puolan uusi kuningas *Tapani Batori*,[5] ja molempien sotajoukot alkoivat kumpikin puoleltaan valloittaa Venäjän rajalinnoja. Vaarallisimmat Ruotsin vallan rauhalle olivat *Käkisalmi* Karjalassa ja *Narva* Vironmaan itäkulmalla. Edellistä vastaan Juhana käski Yrjänä Boijen Suomen väen kanssa, ja jälkimäisen valloittamisen antoi hän Viron sotapäällikön Henrik Hornin toimeksi. Mutta Boije vitkasteli ja esteli eikä hänen hankkeistaan tullut mitään. Samoin myös meni Narvan piiritys hukkaan toisen suomalaisen nahjuksen, amiraali Pentti Juustenin tähden. Hänen olisi pitänyt laivastollaan viedä tarpeelliset ruokavarat Hornille; mutta ne viipyivät viipymistään, niin että piirittäjien viimein täytyi tyhjin toimin lähteä, suuren joukon kuoltua nälkään. Suutuksissaan Juhana kuningas eroitti kaikki nuo suomalaiset herrat heidän viroistaan ja määräsi uskotun miehensä, *Pontus De la Gardien*, kaikkien sotajoukkojensa ylipäälliköksi niin Suomessa kuin Virossakin.

Kohta alusta alkaen osoittikin tämä uusi johtaja erinomaista toimeliaisuutta ja taitoa. Viipymättä hän läksi liikkeelle Viipurissa seisovan sotaväen kera ja saapui Käkisalmen edustalle lokak. 26 p:nä 1580. Ensi toimekseen hän alkoi piirittää tätä linnaa joka puolelta, ettei kukaan pääsisi ulos apua hankkimaan, eikä myöskään kukaan ulkoa sisään. Sitä varten De la Gardie lähetti osan väkeänsä Vuoksen yli; toisen osan hän piti luonansa Viipurin puolisella rannalla. Savonlinnasta tullut lisäjoukko kävi leiriin Käkisalmen pohjoispuolelle, ja vesitiekin suljettiin lotjilla, jotka pantiin pitkin ja poikin Vuoksen virtaa soutelemaan.

Venäläiset eivät kuitenkaan olleet millänsäkään kaikista näistä hankkeista. Käkisalmen linna oli saarelle rakennettu, jonka ylt'ympäritse syvä ja leveä Vuoksi virtaili; rynnäköstä ei siis ollut mitään pelkoa. Nälällä näännyttäminen taas vaati paljon aikaa, ja sillä välin oli varmaan Venäjältä joutuva apua. Täydessä turvassa istuivat siis käkisalmelaiset varustustensa takana, luullen linnansa valloituksen tuiki mahdottomaksi.

Mutta vaikka Käkisalmen linnan luonnollinen asema olikin edullinen, niin oli se sittenkin rakennukseltaan sangen vanhanaikainen ja heikko. Se oli näet kokonaan puusta, ja ulkomuurin asemasta sillä oli vain puinen hakuli ympärillään. Se saattoi siis kestää nuolia sekä kylmiä luoteja, vaan eipä sen puisista varustuksista ollut paljon apua noita äsken keksittyjä tulipommeja vastaan, joita De la Gardiella oli muassaan. Marrask. 3 p:nä alkoi piirittäjien leiristä ankara pommitus, eikä aikaakaan, niin leimahtikin jo kaupunki ilmituleen, ja pian myös samalla tavoin linnan hakuli. Molemmat paloivat aivan tantereen tasalle. Hädissään mätti nyt osa kaupunkilaisista tavaransa lotjiin ja yritti päästä pakoon Vuoksen virtaa myöten. Mutta alukset ammuttiin tykkien luodeilla upoksiin, ja ne hukkuivat Vuokseen kuormineen päivineen, jossa tilaisuudessa kolmatta tuhatta venäläistä kuuluu saaneen surmansa. Siitäpä linnan isäntäkin, Attalik Kvasnin, säikähtyi ja avasi porttinsa, pyytäen armoa itsellensä sekä jäljelle jääneelle väelleen. Marrask. 5:nä p:nä joutui täten Karjalan vanha pääkaupunki suomalaisten valtaan. Useat Käkisalmen pajareista antautuivat miehineen Ruotsin kuninkaan palvelukseen; muut päästettiin pois Venäjälle.

Käkisalmissa ei De la Gardie muuten malttanutkaan kauan aikaa viipyä; hän rupesi kohta viemään väkeänsä uudelle voittoretkelle Pähkinälinnaa vastaan. Mutta syksyisten teitten pohjattomuus ja muonan puute pakoittivat hänet kesken matkaa kääntymään. Hän palasi takaisin Viipurin kaupunkiin.

8. Pontus De la Gardie ajaa venäläiset vironmaalta ja valloittaa läntisen Inkerin.

Viipurissa, jonne De la Gardie Käkisalmen valloituksen jälkeen oli lähtenyt, ei hän antanutkaan väkensä kauan levätä. Hän odotti vaan siksi, kunnes kovat pakkaset olivat tehneet tiet tasaisiksi ja rakentaneet siltoja vesien yli. Sitten hän taas heti uudella vuodella 1581 läksi liikkeelle ja kulki kompassin avulla 250 virstaa merijäätä myöten, Viipurista suoraan Viron rannikolle. Aikalaillapa siellä kaikki hämmästyivät, sekä ystävät että viholliset, kun Pontus herra suomalaistensa kanssa ilmaantui noin akkiarvaamatta, niinkuin merestä noussut. Sillä tämmöisiä retkiä merijään poikki oli kyllä toisinaan joku partiolla käyvä ratsumiesparvi tehnyt; vaan ei mikään säännöllinen sotajoukko tykkeineen, kuormineen ollut vielä ikänä senkaltaista yrittänyt.

Eipä aikaakaan, niin jopa De la Gardien tulipommit taas kuumentelivat *Rahkavieren* (Wesenbergin) linnan hakulia, jonka venäläiset olivat mielestensä rakentaneet sangen vahvaksi. Ruotsin väen äkillisestä tulosta ja hakulin palosta säikähtynyt pajari Saburov avasi pian sen jälkeen myös kivisen linnansa portit. Suuri oli venäläisten suru tästä antautumisesta, vaikka he kyllä voimia myöten olivat koettaneet pitää puoliaan. Ulosmarssiessa ei kukaan heistä kehdannut katsoa voittajia silmiin, vaan he kulkivat alla päin, synkästi maahan katsellen ja kantoivat pyhäinkuviansa, joita he eivät tahtoneet jättää sinne vierasuskolaisten pilkaksi.

Tämän työn suoritettuaan De la Gardie itse palasi Suomeen, toimittamaan enemmän väkeä ja muita tarpeita kesäistä sotaa varten. Sillä aikaa hänen väkensä *Kaarle Hornin* johdolla valloitti takaisin Lännen maakunnan linnoinensa. Se ei onnistunutkaan yhtä helpolla kuin venäläisten anastaessa ne saksalaisten palkkasoturien käsistä. Erittäinkin teki Haapsalon linna kovaa vastarintaa, ja kun viimein antautumista ei enää voitu välttää, tappoi venäläinen linnanväki vimmoissaan ensin kaikki heidän turviinsa paenneet virolaiset talonpojat. Sanotaanpa yhden ainoan hurjan venäläisakan siinä tilaisuudessa paiskanneen päät mäsäksi seitsemältä lapsiparalta.

Veresten apujoukkojen kanssa tultuansa jälleen Viroon De la Gardie nyt läksi vahvaa ja tärkeää Narvan linnaa vastaan. Meritse saapui myös sinne *Klaus Eerikinpoika Fleming*, joka oli amiraaliksi asetettu; hän toi laivoillansa tarpeelliset piiritystykit ynnä ampuma- ja ruokavarat. Kaksi vuorokautta paukkuivat sitten De la Gardien kanuunat yöt päivät lakkaamatta. Tästä ankarasta tulesta viimein Narvan muuri alkoi useammasta kohdin raueta, vaikka se oli kolmen sylen paksuinen. Kolmantena päivänä siis vaadittiin linnan väkeä antautumaan, mutta he vastasivat vaatimukseen urhokkaasti ja kopeasti. Silloinpa Pontus herra torahdutti sotatorviaan ja kutsui kaikki miehensä kokoon. "Rynnäkkö", lausui hän heille, "on nyt yritettävä tätä linnaa vastaan, vaan en minä tahdo ketään pakoittaa tähän vaaralliseen työhön. Astukoot siis esiin ne, jotka vapaaehtoisesti haluavat ruveta ryntäämään. Jos rynnäkkö onnistuu, saavat he sitten ryöstää kaupunkia koko vuorokauden ajan." — Hurraamista ja riemuhuutoja kajahti kohta vastaan päällikön lopetettua puheensa ja koko sotajoukko, niin maaväki kuin laivamiehetkin, pyysivät kilpaa päästä koettelemaan. Itse valittuaan päällikkönsä ja lipunkantajansa, läksivät ryntääjät sitten muurille kapuamaan, iloisesti huutaen "ikäänkuin tanssiin mentäessä". Eikä aikaakaan, niin olivatkin he venäläisten lujasta vastarinnasta huolimatta valloittaneet muurin. Ja sieltä he vastustamattomana ja hävittävänä tulvana törmäsivät alas onnettoman kaupungin kimppuun. Mokomaa verisaunaa eivät muistaneet vanhatkaan sotamiehet ikänä nähneensä; armoa ei suotu yhdellekään hengelle, ei nuorelle eikä vanhalle. Tällä tavoin sai surmansa 2,000 venäläistä strelitsiä ja 300 pajaria palvelijoinensa, ynnä vielä suuri joukko viattomia kaupunkilaisia perheineen, kaikkiansa 7,000 henkeä. Vieläkin julmemmat tappamaan, kuin suomalaiset ja saksalaiset soturit, olivat ne venäläiset, jotka ennen vangiksi joutumistansa olivat Ruotsin palvelukseen antautuneet. Saalis, joka tässä tilaisuudessa saatiin, oli aivan ääretön, sillä Narva oli ollut koko Venäjän kaupan ainoana välittäjänä.

Kohta tämän loistavan voiton jälkeen De la Gardie myös valloitti *Jaaninlinnan* (Ivangorodin) toisella puolella Narvajokea, ynnä vielä *Jaaman ja Kaprion* linnat läntisessä Inkerissä. Samaten antautui myös samana syksynä Paidelinna, venäläisten viimeinen jalansija Vironmaalla.

Lucian päivänä, 13:na joulukuuta, palasi sitten viimein voittosankari Räävelin kaupunkiin, viettämään kiitosjuhlaa onnellisten sotiensa johdosta. Pontus herra seisautui koko sotavoimansa kanssa pyhän Nikolain kirkon eteen. Hän ynnä hänen alapäällikkönsä hyppäsivät hevosten selästä maahan ja astuivat täydessä sota-asussa, niinkuin olivat, kannukset jalassa ja kypärä päässä, sisään. Alttarin edessä he kaikki lankesivat polvilleen ja kiittivät hartaasti Jumalaa hänen suuresta avustansa. Saarnan tekstinä oli viidennen Moseksen kirjan 20:s luku, joka muun muassa sisältää seuraavat sanat: "Mutta näitten kansain kaupungeista, kuin Herra sinun Jumalas sinulle perinnöksi antaa, älä jätä elämään yhtäkään henkeä." — Se oli ikäänkuin kultauksena Narvassa tehdyille kauheille veritöille! — Jumalanpalveluksen jälkeen alkoi loppumaton riemupaukutus kaikilta kaupungin valleilta, ja porvarit seisivat kaduilla juhlapuvuissansa, ilokyyneleet silmissä. Täysi syy heillä olikin iloita, sillä kaikki ne läheiset linnat, jotka vielä vähän aikaa sitten uhkasivat rääveliläisten rauhaa, olivat nyt muuttuneet heille vahvaksi etuvarustukseksi ja suojelemuuriksi.

Suuresti myös Juhana kuningas iloitsi ja ylpeili valtakuntansa laajennuksesta. Arvonimeensä hän teki nyt seuraavan lisäyksen: *Karjalan, Inkerin ja Shelonan viidenneskunnan suuriruhtinas*. Suomellekin hän samalla antoi korkeamman arvonimen, ylentäen sen *suuriruhtinaskunnaksi*. Ja sen kunnian olikin meidän maamme täydellä syyllä ansainnut; sillä meidän urhoollisten sotamiesten verellähän enimmäkseen oli Ruotsin valtakunnan laajennus ostettu.

Käkisalmeen oli De la Gardie jättänyt Yrjänä Boijen haltijaksi. Tämä rupesi kohta isännöimään sekä linnassa että sen läänissä, ikäänkuin ne jo olisivat rauhan sovinnolla ja ristinsuutelemisella iäksi päiviksi annetut Ruotsin kruunulle. Linna rakennettiin uudestaan kivistä, semmoiseksi kuin se nytkin vielä on, ja varustettiin vahvalla ulkovallilla. Ympäri lääninä ruvettiin kantamaan talonpojilta kaikkia niitä veroja, joita ennen oli suoritettu tsaarille. Alettiinpa jo samassa myös pitää huolta uuden maakunnan asukkaiden käännättämisestä samaan uskoon kuin muut suomalaiset. Käkisalmen kaupunkiin rakennettiin luterilainen kirkko, jossa linnaväen sotapapin ensi aluksi piti saarnata, kunnes uuden seurakunnan luku olisi niin karttunut, että he jaksaisivat palkata eri papin itsellensä. Paljon luterilaisia talonpoikia asutettiin myös autiotaloille Inkerin rajoille, Raudun, Sakkulan ja Räisälän pitäjiin. Entiset omistajat, kreikanuskoiset karjalaiset, olivat näet enimmäksi osaksi paenneet Venäjälle, taikka väkisin pois ajatut senvuoksi, että he aina auttoivat uskolaistensa, venäläisten partioretkiä.

Pianpa alkoivat jo Käkisalmenkin läänin rajat tuntua liian ahtailta meidän miehistä. He rupesivat laajalta ryöstelemään kaikissa maakunnissa Laatokan pohjois- ja itäpuolella. Kohta seuraavana vuonna valloituksen jälkeen läksi *Klaus Hermaninpoika Fleming*[6] uskalialle retkelle ennen käymättömille seuduille. Häntä seurasi 2 lippukuntaa sotamiehiä kahden tykin kera ynnä suuret talonpoikaisparvet Savosta sekä Pohjanmaalta. Aikomus oli hävittää eräs pieni linnoitus, jonka venäläiset äsken kuuluivat rakentaneen Jyskyjärvelle, Vienanmeren puolelle. Helmik. 12 p. 1581 marssittiin Savonlinnasta ja kuljettiin neljä päivää itäänpäin, väliin järvien jäitä, väliin tiettömiä korpia myöten. Sitten kierrettiin kaakkoa kohden suuren Tulomajärven kylään asti, joka kuului Novgorodin piispan alustoihin. Sieltä viimeinkin kääntyi matka pohjoiseenpäin, sillä asumattomat seudut olivat tehneet suuremman kulun mahdottomaksi. Kauas meidän retkeläisemme Pohjolan matkallansa eivät nytkään päässeet. Sillä sangen pian tuli se harmittava sanoma, että venäläiset itse olivat polttaneet linnoituksensa ja rakentaneet uuden Solokansaarelle,[7] keskelle Vienanmerta, mistä heitä tietysti oli mahdoton saavuttaa. Fleming tahtoi nyt viedä väkensä kotimaahan Oulunjärven seutujen kautta. Mutta sille retkelle, niin kaikki tuntijat sanoivat, ei ollut yrittämistäkään. Sillä koko tuolla pitkällä taipaleella ei kuulunut olevan mitään tien jälkeäkään, eikä myöskään yhtään taloa, mistä olisi ihmisille ja hevosille ruokaa saatu.

Sentähden Fleming nyt käänsi matkansa eteläänpäin ja tuli *Aunukseen eli Agnismaalle*, senaikuisen kirjoitustavan mukaan. Ensin hän vaan vaati jonkun summan veroa läänistä, luvaten sen saatuansa lähteä kotiin vahinkoa tekemättä. Mutta kun aunukselaiset eivät suostuneet siihen sovintoon, niin meidän miehet rupesivat armottomasti koko seutua ryöstämään ja polttamaan. Kaikki aseisiin kykenevät miehet tapettiin joka paikassa; ainoastaan vaimot, vanhukset ja lapset saivat pitää henkensä. Aleksanterin monasteriin asti, lähelle nykyistä Lotinanpellon kaupunkia, ja vielä vähän edemmäksikin ulottui tämä hirveä hävitys. Syvä Syvärijoki vasta pani esteen suomalaisten hävitysretkelle. Maaliskuun alussa he olivat jälleen palanneet omille rajoillensa Salmin pitäjään.

Lotjillakin käytiin Käkisalimesta melkein joka vuosi hävittelemässä Laatokan vastakkaista rantaa. Eräällä semmoisella retkellä v. 1581 poltettiin myös Valamon luostari, joka oli ollut 250 vuotta kreikanuskon pesäpaikkana Karjalassa. Enin osa munkkeja tapettiin tai pakeni; ainoastaan muutamia erakkoja jäi aution saaren kallioluoliin asumaan.

Merkillisinpä kaikista käkisalmelaisten lotjaretkistä tähän aikaan tapahtui vuonna 1591. Silloin purjehti koko laivasto, 640 sotamiestä ja 570 talonpoikaa,[8] Ambrosius Henrikinpojan komennon alla Laatokan selän yli *Mägrän* kylään. Siellä voitettiin vastaan tullut venäläinen sotavoima, ja ryöstettiin sitten pitkin rannikkoa eteläänpäin Syvärijoen suulle asti. Siellä taas oli taisteltava 62:n venäläisen lotjan kanssa, joissa kussakin oli 15 miestä. Koko yökausi tapeltiin, kunnes venäläiset, menetettyänsä yhdeksän pajariaan ja 150 strelitsiä (pyssymiestä), laskivat laivansa myötätuuleen pitkin Laatokkaa ja pötkivät pakoon. Suomalaiset kulkivat nyt ylöspäin, ensin Syväriä ja sitten sen haarajokea Ojatia myöten *Sermaksin* kaupunkiin asti, joka näkyy olleen näiden seutujen kauppakeskuksena. Sermaksi poltettiin poroksi, samoin kuin jo ennenkin tällä retkellä kaksi kivistä ja yksi puinen luostari ynnä monta pajarinkartanoa sekä kylää. Yleensä suitsusi seitsemän pitäjää kekäleinä ja tuhkana! Saalista saatiin runsaasti, varsinkin Sermaksista. Viljaa olisi ollut vielä enemmänkin saatavissa, jos vaan aika olisi sallinut puida eli tappaa pelloilla valmiina seisovat aumat. Asukkaista ei tällä retkellä tavattu monta. Vaimot, vanhukset ja lapset ynnä enin osa irtonaista tavaraa oli korjattu pois talteen hamaan Äänisjärvelle ja Vienanmeren rannikolle asti. Ainoastaan nuoret miehet olivat jääneet kotiin viljaa leikkaamaan ja vastustamaan vihollista.

10. Pontus De la Gardien kuolema.

De la Gardien erinomaiset ja äkilliset voitot herättivät pian Ruotsin liittolaisen, Puolan kuninkaan, kateutta ja levottomuutta. Kiireesti solmi Batori venäläisten kanssa rauhan sovinnon, luopuen kaikista

valloituksistansa sillä ehdolla, että he tunnustaisivat hänet Liivinmaan herraksi. Kaikki Venäjän voimat saattoivat siis nyt jälleen kääntyä yksistään Ruotsia vastaan, mutta sittenkin tsaari Iivana, joka oli tullut vanhaksi, pelästyi kuullessansa, että De la Gardie varustautui uutta sotaretkeä varten. Samaten Juhana kuningaskin puolestansa jo alkoi pitkäksyä tuota lakkaamatonta, jos kohta voitollistakin sotaa. Molempien valtojen lähettiläät tulivat siis v. 1583 kokoon. Rauhaa he tosin eivät silloin saaneet toimeen, sillä venäläiset vaativat kopeasti takaisin kaikki, mitä heiltä oli valloitettu, mutta aselepo saatiin kuitenkin kolmeksi vuodeksi päätetyksi.

Tämän määräajan loputtua lähettiläät tulivat jälleen kokoon samaan paikkaan. Ensimmäisenä keskustelunaineena, niinkuin siihen aikaan aina, olivat jonninjoutavat riidat arvosta ja etusijasta. Kumpikin puolue olisi luullut itsensä halvennetuksi, jos sen olisi pitänyt mennä toisen luokse; sillä se muka olisi myöntänyt toisen olevan arvokkaamman. Viimeinpä kuitenkin keksittiin sukkela keino, joka tyydytti kumpaistenkin kunnianhimoa. Pöytä näet asetettiin tantereelle, molempien leirien keskivälille, ja teltta rakennettiin kummankin pöydänpäähän yli, toinen venäläisiä, toinen meidän miehiä varten. Sillä lailla he sitten saattoivat keskustella, kumpikin istuen oman katoksensa alla. Venäläiset rupesivat nyt uudestaan vaatimaan takaisin, mitä olivat menettäneet; meidän puolelta ei tahdottu myöntää mitään. Asiain näin ollessa rauhan sovintoa ei tälläkään kertaa saatu aikaan. Rauhanhieromisesta oli vain se etu, että aselepoa jatkettiin jälleen viidellä vuodella.

Ruotsi sai kuitenkin maksaa tämän edun sangen kalliilla hinnalla. Sillä sen paras sotapäällikkö, De la Gardie, sai tässä tilaisuudessa tapaturmaisesti surmansa. Keskustelujen loputtua näet Ruotsin asiamiehet astuivat lautalle, mennäksensä joen poikki. Kun oli jo melkein päästy yli, ammuttiin lautalta pari tykinlaukausta merkiksi herrojen palvelijoille, jotka vaunuineen, hevosineen odottivat toisella rannalla. Tärähdyksestä avautui muutamia suuria rakoja alukseen, joka oli jo vanha ja mädännyt. Pohja oli täynnä tavaroita, niin ettei veden vuotoa havaittukaan, ennenkuin hätä jo alkoi olla käsissä. Säikähdyksissään kaikki väki karkasi silloin toiselle laidalle, ja lautta mentyään kumoon upposi jokeen. Apua tosin heti joutui rannalta; mutta De la Gardieta ei kuitenkaan enää saatu pelastetuksi; hän oli äskettäin ollut sairaana, eikä senvuoksi jaksanut uida, vaan hukkui virtaan. Se tapahtui marrask. 5 p. 1585. Ruumis vietiin Rääveliin ja lepää siellä Nikolain kirkossa.

De la Gardien uskaliaat retket ja merkillinen sotaonni tekivät syvän vaikutuksen Suomen ja Viron kansaan. Niillä seuduilla, missä hän sotien kulki, kerrotaan vieläkin joka mökissä tarinoita hänestä, toinen toistansa kummallisempia. Kaikkia suuria ja ihmetystä herättäviä vanhanaikaisia jäännöksiä noilla rajamailla sanotaan kansan tarinoissa "Pontus herran" töiksi, vaikka ne ovat oikeastaan toisten miesten tekemiä. "Pontuksenkaivannoksi" esim. hoetaan sitä Saimaan kanavan alkua, jonka Tuure Bjelke, niinkuin tässä ennen on kerrottu, paljoa aikaisemmin kaivatti. Ja "Pontuksensiltaja" muka ovat kaikki suuremmat porraspuut Itä-Suomen avarilla soilla. Sanalla sanoen, "Pontus herra" on kansan muistissa tullut melkein samallaiseksi kaikkivaltiaaksi, puolijumalalliseksi olenoksi, kuin Väinämöinen, Ilmarinen ja muut Kalevalan urhot.

Siitä huolimatta tämä Suomen kansalle niin rakas sankari ei ollut kasvanut meidän maassamme, hän ei ollut edes ruotsalainenkaan. Hän oli syntynyt Ranskanmaalla, Languedocin maakunnan vuoristossa.

Vähäpä hänen äitinsä heilutellessaan kätkyttä arvasi, kuinka kuuluisaksi hänen poikansa kerran oli tuleva kaukaisilla Pohjanmailla; eipä hän silloin arvannut edes sitäkään, että hänestä tulisi sotasankari. Pontus näet oli nuorempi poika ja jäävä siis perinnöttä; siitä syystä vanhemmat aikoivat häntä luostariin, jotta hänellä siellä edes olisi varma toimeentulo. Mutta kirjan ääressä istujaksi ja luostarin nurkissa vetelehtijäksi Pontus oli liian vilkas. Pian vaihtoi hän helminauhansa puiset palloset lijylyuteihin ja ristinsä miekankahvaan.

Aluksi hän palveli oman maansa lipun alla, ja kävi sotaa Italiassa sekä Skotlannissa. Viimemainitusta maasta hän sitten muutti Tanskan kuninkaan palvelukseen, ja viimein, jouduttuansa ruotsalaisten sotavangiksi, hän otti pestin Eerikki XIV:nneltä. Vielä kerran, pari vuotta myöhemmin, hän osoitti palkkasoturin vaihtelevaisuutta ja epäluotettavuutta sillä, että hän luopui Eerikistä ja meni kapinoivien herttuain puolelle. Mutta se kerta olikin viimeinen; siitä saakka hän käytti suurta taitoaan uuden kotimaansa ja uuden hallitsijansa palveluksessa. Juhana luottikin De la Gardie'hin enemmän kuin keneenkään muuhun herroistansa, ja osoitti hänelle paljon suosiota. Paitsi kaikellaisia korkeita virkoja antoi kuningas rakkaalle Pontukselleen v. 1571 vapaaherran arvon sekä komean Ekholman kartanon ja v. 1580 nautti hänelle oman aviottoman tyttärensä Sofia Gyllenhjelmin. Kuollessaan oli De la Gardie viidenseitsemättä vuoden vanha.

11. Sigismund tulee Puolan kuninkaaksi.

Avioliitossaan Katariina Jagellonican kanssa Juhana kuningas oli saanut pojan, nimeltä *Sigismund*.

Tämä oli syntynyt synkässä vankihuoneessa, vaan sittenkään harvan lapsen kehdon ympärillä on ollut yhtä kirkkaita toivonsäteitä loistamassa. Hänen setänsä, Ruotsin kuningas Eerikki, oli lapseton; samoin myös hänen enonsa Sigismund Aukusti, Puolan hallitsija. Kummankin kruunun kantajaksi näytti siis nuori herttua olevan aiottu. Puolassa kruunu tosin ei ollut kuningassuvun perintötavarana; aatelisto joka kerta itse valitsi uuden kuninkaansa. Mutta syytä oli toivoa, että vaali ensi sijassa sattuisi tähän vanhan hallitsijasuvun vesaan. Juhana kuningas poikaansa kasvattaessaan ei laiminlyönytään ainoatakaan asiaa, millä hän saattoi saada hänet puolalaisille mieluisammaksi. Lapsi sai Puolassa tavallisen ja tutun nimen Sigismund; häntä opetettiin selvästi puolankieltä puhumaan; vieläpä lisäksi hänet kasvatettiin katolinuskoon. — "Poikani on kasvatettava molempien valtakuntien hallitsijaksi," vastasi kuningas poikansa luterilaiselle opettajalle, joka viimeksimainitusta seikasta oli pahoillaan.

Tapani Batorin kuoltua tuli vihdoinkin tuo tilaisuus, jota Juhana aina oli ikävöinyt. Mahtava aatelispuolue käänsi heti silmänsä Sigismundiin. Kuninkaan leski, Anna, koetti kaikkia keinoja lisätäkseen sisarensapojalle puolustajia, ja Juhana kuningas sitä varten tuhlassa melkoisen rahasumman. Päätös olikin se, että Sigismund v. 1587 valittiin Puolan kuninkaaksi.

Suurella juhlallisuudella otettiin hänet vastaan kaikissa valtakuntansa suuremmissa kaupungeissa. Vilnassa muun muassa siellä olevan jesuiittaopiston oppilaat tervehtivät häntä useammankielisillä runoilla. Joukossa oli myös suomalainen runo, ensimmäinen senkaltainen, joka lie painettu meidän kielellämme. Se alkaa sanoilla:

Terven mule (Terveenä mulle)
Sigismunde tule (Sä Sigismund, tule)
Niin caiki cansa Vilnas lule (luulee) j.n.e.

Marrask. 29 p. Sigismund ratsasti pääkaupunkiinsa Krakovaan. Joka ikkunasta riippui komeita kankaita, joista muutamat tikkauksillaan kuvasivat tapauksia Jagello-sukuisten kuningasten historiasta; joka kadulla oli kunniaportteja, joiden harjalla liehuvat liput olivat täynnä tervehdysanoja, joka haaralta soi musiikki ja kaikui kansan riemuhuudot. Krakovassa myös vietettiin juhlallisesti uuden kuninkaan kruunaus.

Kauan aikaa ei Sigismund sentään saanut iloita uudesta arvostaan. Sillä pian hän sai kokea, että Puolan kuninkaalla oli ainoastaan tyhjä hallitsijan nimi ja arvo, vaan ei valtaa juuri yhtään. Vielä enemmän havaitsi Juhana kaikki toiveensa poikansa korotuksen johdosta turhiksi. Molempien kansojen välisestä lähemmästä yhteydestä ei näyttänyt johtuvan minkäänlaista etua. Puolalaiset eivät tahtoneet uudestaan ryhtyä sotaan Venäjää vastaan; yhtä vähän he myöskin tahtoivat luopua luullusta oikeudestaan Vironmaahan. Siitä suuttuneena ja poikansa seuraa ikävöiden Juhana pian alkoi kehoittaa häntä luopumaan kruunustaan ja palaamaan Ruotsiin. Ensi alussa kuninkaat pitivät päätöksensä salassa. He olivat vain saapuvinaan Rääveliin yhteistä neuvottelua varten. Heidän oikea aikomuksensa tuli täällä kuitenkin sangen pian tunnetuksi, ja se nostatti ankaraa vihaa puolalaisten, sekä pelästystä Ruotsin alamaisten parissa.

Sillä nämät, joita jo venäläissota yksistään kovasti rasitti, pelkäsivät saavansa vielä puolalaisetkin vihollisiksensa. Valtaneuvokset, sotapäälliköt ja Narvan porvaristokin lähettivät kuninkaille hartaat anomuskirjeet, joissa he pyysivät heitä luopumaan niin turmiollisesta päätöksestä. Viimeinpä Räävelissä oleva sotaväki marssi päällikköineen kuningasten majatalon eteen, laski siellä lippunsa ja aseensa maahan ja vannoi pyhällä valalla, etteivät he kohottaisi niitä enää Ruotsin suojelukseksi, jos näin turhan tähden syttyisi ankara sota. Tämä kapina vihdoinkin vaikutti sen, mitä eivät neuvot eivätkä rukoukset olleet saaneet aikaan. Syysk. 30 p. 1589 Sigismund tempasi itsensä irti isänsä sylistä ja läksi takaisin valtakuntaansa.

12. Kaarle Horn Narvassa.

Venäläiset eivät voineet millään tavalla unohtaa, että heidän valloittamansa linnat Virossa, vieläpä lisäksi osa Inkeriä, kappale "vanhaa pyhää Venäjänmaata", oli joutunut Ruotsin kuninkaan omaksi. Heidän nykyinen nuori tsaarinsa Feodor (vuodesta 1584) halusi kiihkeästi lähteä omaansa takaisin perimään. Nytpä hän, luottaen siihen tyytymättömyyteen ja kyllästymiseen sodan johdosta, jota Ruotsin sotaväki Räävelissä oli osoittanut, luuli yritykselle soveliaan hetken tulleen. Hän ei siis suostunut enää aselevon pitkittämiseen, vaan läksi kun läksikin alussa vuotta 1590 sotaan 100,000 miehen suuruisen armeijan kanssa. Yksi hänen joukoistansa poikkesi Suomeen ja hävitteli, ryösteli Turun tienoille asti; toinen toimitti samanlaisia tuhotöitä pitkin ja poikin Vironmaata; kolmannella Feodor itse ryntäsi läntiseen Inkeriin. Pieni Jaamanlinna joutui heti ensi rynnäköllä hänen valtaansa. Sen jälkeen oli nyt Narvan kaupunginkin vuoro tuleva.

Täällä eivät varustushankkeet olleet vähääkään vaaran suuruuden mukaiset. Puute oli väestä, sillä enimmän osan oli Viron ylimaaherra Kustaa Banér vienyt kanssansa; puute oli myös muonasta ja ampumavaroista. Mutta Narvan linnassa oli urhokas komentaja, vanha tuttavamme *Kaarle Horn*, jonka tapana ei ollut hät'hätää antautua. Kaksi viikkoa venäläiset ampuivat ankarasti tykeillään, niin että muuriin tuli kaksi aukkoa, jotka kumpainenkin olivat kolmattakymmentä sylvä avarat. Silloin piirittäjät viimein varustausivat rynnäkölle helmik. 19 p. Linnankaivannot täytettiin heinäkuormilla ja lumisäkeillä. Niiden ylitse venäläiset ryntäsivät muurien juurelle ja alkoivat kapuella ylös, mitkä tikapuiden, mitkä koukkupäisten riukujen avulla. Ryntääjien etupäässä oli muutamia satoja mordvalaisia ja tsheremissejä. Mutta Kaarle Horn ja hänen suomalaisensa ottivat nämät orpanansa ja samoin muutkin kuokkavieraat kovinkin lämpimillä terveisillä vastaan. Joukko joukon perästä, sitä myöten kuin ne lähenivät, viskattiin muurilta alas, ja verta virtaili tulvanaan kaivantoja myöten. Nelituntisen vimmatun yrityksen perästä ryntääjien tähteet vihdoin uupuneina vetäytyivät takaisin leiriinsä.

Näin olivat siis meidän urhoolliset miehemme tällä kertaa tehneet tyhjäksi vihollisen yrityksen. Mutta kun Horn, tappelun lakattua, kutsui väkensä kokoon ja piti tarkastusta, niin eipä ollutkaan enää enempää kuin noin 400 aseisiin kykenevää miestä jäljellä. Mahdotonta, sen jokainen näki, olisi ollut niin vähällä miesvoimalla vastustaa toista päällekkarkausta. Narvan saksalaiset porvarit, jotka pelkäsivät tulevansa kaikki surmatuiksi, jos vihollinen väkiryntäköllä valloittaisi kaupungin, rukoilivat Hornia sopimaan venäläisten kanssa. Ja sotamiehetkin epätoivoissaan alkoivat tulla vastahakoisiksi, eivätkä menneet, niinkuin käsky oli, muurin aukkoja korjaamaan. "Lempo", sanoivat he, "menkään venäläisten luotien surmattavaksi, kun ei siitä kuitenkaan ole mitään apua!" Pakko oli siis Hornin ruveta ehdoitteluihin tsaarin kanssa. Narvasta ei hän kuitenkaan sanonut luopuvansa millään ehdolla, niinkauan kuin hänessä hengen kipinää kyti; mutta Kaprion ja Joanan linnat, joissa hänen veljensä Yrjö ja Arvi olivat isäntinä, hän lupasi antaa sillä ehdolla, että tsaari veisi pois piiritysjoukkonsa Narvan edustalta ja suostuisi aselepoon. Tämän sovinnon mukaan venäläiset sitten seuraavana päivänä suurella riemulla ja juhlallisuudella marssivat takaisinsaamaansa Joanan linnaan. Tsaari Feodor itse, kultakankaisiin puettuna, ajoi komeassa korjareessä, jota eivät hevoset, vaan hänen sotamiehensä vetivät.

Ruotsin kuninkaalla olisi oikeastaan ollut täysi syy kiittää Kaarle Hornia siitä, että tämä, jos kohta uhraamalla halvemmat linnat, oli säilyttänyt hänelle tärkeän Narvan kaupungin. Mutta Juhana, jolle hänen äsken ottamansa arvonimi "Inkerinmaan sekä Shelonan viidenneskunnan suuriruhtinas" oli kovin rakas, vimmastui aivan silmittömäksi. Hän tuotti Hornin vangittuna eteensä ja tuomitutti hänet maanpetturina kuolemaan. Turhaan rukoilivat Hornin sukulaiset armoa, turhaan Juhanan oma puolisoikin, Gunilla Bjelke, ynnä hänen poikansa Sigismund ja veljensä Kaarle herttua. Vasta sinä päivänä, joksi mestaus oli määrätty, myöntyi kuningas viimein niihin rukouksiin, jotka hänen pieni poikansa, lapsen tavoin lepperellen, toi hänen eteensä.

13. Kankaisten Hornit.

Kaikista Suomen aatelismiehistä Juhana kuninkaan aikana olivat *Kankaisten Hornit*, isä ja poika, hankkineet itselleen loistavimman maineen. Molemmat, niinkuin näissä kertomuksissakin monta monituista kertaa on nähty, olivat he urhokkaita sotureita, taitavia johtajia ja viisaita neuvonantajia. *Henrik Hornin* nimen kirkkautta on kuitenkin hänen julma sotatapansa himmentänyt. Armottomat olivat ylimalkaan sen ajan soturit, ja valitettavasti näkyy Henrik Hornkin olleen muiden kaltainen. Eräästä hänen retkestänsä Inkeriin on se kauhea kertomus säilynyt, ettei hän säästänyt edes vaimoja ja lapsiakaan, yhtä vähän kuin pappeja, munkkeja tai muita rauhallisia vanhuksia. Juhana kuninkaan kunniaksi olkoon tässä lisätty, että hän ankarasti moitti ja kielsi näitä pedontöitä. "Suuresti minä pelkään", lopetti hän kirjeensä Hornille, "että Herran vihan vitsa on kostava koko kansallemme teidän tekemänne julmuudet."

Aivan puhdas ja loistava on sitä vastoin *Kaarle Hornin* maine. Hän oli epäilemättä saanut sivistyneemmän kasvatuksen kuin hänen isänsä, ja häntä kehutaan yhtä oppineeksi herraksi kuin taitavaksi soturiksi. Tämä oppi ja sivistys näkyy tehneen hänen luonteensa todellakin ritarilliseksi. Erittäinkin jalo oli hänen käytöksensä edellämainitussa oikeudenkäynnissä Joanan ja Kaprion heittämisestä vihollisen valtaan. Suoraan hän tunnusti itsensä syylliseksi siinä suhteessa, ettei hän ollut varustanut Narvaan suurempaa sotamiesjoukkoa. Mutta, lisäsi sankari jalosti, "olinhan minä monta kertaa ennenkin lyönyt venäläiset aivan vähällä miesvoimalla. En luullut heidän nytkään olevan vaarallisempia kuin v. 1577 Räävelin edustalla." Puolustuspuheensa hän viimein lopetti näillä sanoilla: "Minä olen syyllinen monessa suhteessa, josta pyydän kuninkaalliselta majesteetilta anteeksi. Mutta ei koskaan minua saada kerjäämään armoa ikäänkuin olisin maanpetturi. Mielemmän tahdon kuolla kuin saada semmoisen maineen ja jättää sen perinnöksi vaimolleni ja lapsilleni."

Syyinä kuninkaan ankaruuteen tässä asiassa ei muuten ollut vain se, että hän olisi suuttunut hänelle rakkaan Inkerinmaansa kadottamisen johdosta, vaan siihen vaikutti myös vanha viha Horn-sukua kohtaan. Juhana kuningas ei ikänä unohtanut sitä, että Henrik Horn oli hänestä luopunut. Hornia hän epäili ja syytti sen huhun levittäjäksi, että hän muka silloin olisi aikonut luovuttaa Suomenmaan Tanskan ylivallan alle. Kohta kuninkaaksi tultuansa hän antoi käskyn Hornin vangitsemisesta, vaikka määräys helpoitettiin sellaiseksi rangaistukseksi, että Hornin piti eroitettuna viroistaan asua maakartanoillaan Suomessa. Pian täytyi tosin asettaa Horn jälleen entisiin virkoihinsa, kun ei ilman häntä tultu toimeen; mutta viha kyti kuitenkin salaisesti kuninkaan sydämessä ja puhkesi vähimmäinkin syyn tarjoutuessa jälleen ilmi. Me olemme nähneet esim., kuinka Horn v. 1579 menetti sotapäällikkyytensä Virossa sentähden, että hän toisen miehen syyn tähden ei ollut saanut Narvaa valloitetuksi. Ja Kaarle Hornin kohtalosta näemme, että Juhanan viha ulottui vielä toiseenkin miespolveen.

Henrik Horn oli tähän aikaan jo varsin vanha mies. Hän oli syntynyt v. 1513 ja eli vuoteen 1595, niin että vielä, niinkuin vasta tulee kerrottavaksi, hän sai nähdä Vironmaassa, jota hän niin urhollisesti oli puolustanut, Ruotsin vallan vahvistettuna vakavalla rauhansovinnolla.

Hänen kolmesta pojastansa oli Kaarle vanhin ja mainioin. Minä vuonna hän syntyi, siitä ei ole tietoa; mutta luultavasti se tapahtui noin 1550-vuoden paikoilla, koska hän Räävelin ensimmäisen piirityksen aikana v. 1570 teki ensi kokeensa sotatantereella, ja sanotaan hänen silloin olleen varsin nuoren. Seuraavissa kertomuksissa tulee vielä hänen nimensä mainittavaksi; mutta olkoon kuitenkin jo tässä sanottu, että hän kuoli v. 1601 Burtnikin linnaan Liivinmaalla ollessaan sotaretkellä puolalaisia vastaan silloisen Ruotsin kuninkaan Kaarle IX:n seurassa. Neljä poikaa, joista kaksi, Evert ja Kustaa, tuli vielä häntä itseäänkin kuuluisammiksi, hän jätti perinnöksi isänmaalleen.

14. Sotametelit Pohjan perillä.

Sodan päätantereena, niinkuin edellisistä kertomuksista näkyy, olivat olleet Suomenlahden ja Laatokan rantamaat. Mutta eivätpä olleet sentään kaukaiset Pohjan perätkään saaneet nauttia rauhan siunausta. Myös Pohjanmaan synkissä saloissa, vieläpä Lapinkin tuimilla tuntureilla kuului yhä sotamelskettä. Näiden seutujen harvalukuiset asukkaat vuodattivat rajanaapuriensa verta yhtä rajusti kuin heidän eteläisemmät kansalaisensa ja hävittivät toinen toisensa maat vielä autiommiksi kuin mitä ne jo ennestään olivat.

Varsinkin nyt sodan loppupuolella kiihtyivät rajametelit Pohjanmaalla. Eräs venäläinen rosvojoukko oli jo ennen aselevon loppua käynyt Oulunjärven tienoilla. Sitä kostamaan läksi keväällä 1589 parvi "vahvoja suomalaisia" iin pitäjistä. Päälliköksen he olivat valinneet väkevän ja uljaan talonpojan, nimeltä *Juho Vesanen*. He kulkivat veneillä jokia ja järviä pitkin ja pääsivät viimein Kouta-jokea myöten alas Vienanmereen. Pietarinpäivän aattona he lähestyivät pientä Kantalahden kaupunkia. Siellä oli paraikaa suuri ilo, niinkuin kreikanuskolaisilla Pietarin juhlena ainakin. Kaupungissa asuvat venäläiset ja karjalaiset olivat kaikki kadulla tanssimassa, leikkiä lyömässä ja olutta juomassa. Kaiken yötä riemasteltuansa he viimein aamusella menivät levolle, uupuneina valvomisesta sekä juomisesta. Silloinpa Vesanen ja hänen miehensä, jotka tähän asti olivat väijyneet piilopaikassa, ryntäsivät esiin. Hirveä verisauna nyt alkoi ja onneton kaupunki suitsui pian kekäleinä. Samalla lailla iiläiset hävittivät myös kaikki kylät Kantalahden ympäristöllä ynnä myös useampia Kemin kaupungin piirikunnassa. Venäjänpuolista Kemijokea myöten voittajat viimein palasivat kotiin suurine saaliineen. Mutta siellä heitä kohtasi surkea näkö! Heidän kirkkonsa oli tuhkana, kappalainen makasi sen vieressä kallo kirkon avaimella halkaistuna, heidän talonsa olivat poltettuina, kotiin jääneet vaimot ja lapset tapettuina tai kirkkoherran kanssa Venäjälle vietyinä. Samalla aikaa kuin iiläiset hävittelivät Vienanmeren rantoja, olivat näet venäläiset käyneet vieraina heidän turvattomissa kodeissaan ja velan tasoittaneet. Eikä heidän kostonsa siihen tyytynytkään, vaan seuraavan vuoden alussa tuli vielä suurempi venäläisparvi, joukossa myös oikeata sotaväkeä, joka poltti Limingan kirkon ja hävitti koko sen pitäjän. Kun Ruotsista saapui nostoväkeä ja sotamiehiä avuksi, olivat venäläiset jo poissa. Eivätkä muuten pohjalaiset tahtoneetkaan sotajoukkoa turvakseen arvelleen, että se oli liian kallis elättää. He tarjoutuivat varustamaan ja pitämään kaksi lippukuntaa (1,000 miestä) jalkaväkeä omista pojistaan, ja lupasivat hädän tullessa miehissä nousta aseisiin, kunhan vain pääsisivät sotaväkeä elättämästä. Tähän heidän pyyntöönensä he saivatkin v. 1590 kuninkaan suostumuksen.

Sota-innossaan Pohjanmaan talonpojat eivät nyt malttaneetkaan odottaa päällekkarkausta; syystalvella 1590 he läksivät taas itse vihollisen kotiin. Tällä kertaa heidän retkensä kävi Lapin tunturien poikki aina Jäämeren rannoille asti. Siihen olivat venäläiset Kustaa Vaasan aikoina asettaneet muutamia uutisasutuksia. Kuola- ja Tulomajoen yhteiseen laskupaikkaan oli rakennettu pieni kaupunki, nimeltä *Kuola*, ja vielä toista peninkulmaa luoteisempana seisoi *Petsingin* luostari, jonka asukkaat koettivat

levittää kristinuskoa pakanallisille lappalaisille. Tämän luostarin valloitti Vesasen joukko kaikkein ensiksi. Joulupäivänä he karkasivat sisään, tappoivat abbotin ynnä viisikymmentä munkkia sekä viisiseitsemättä palvelijaa, ja hävittivät koko luostarin perinjuurin. Kaksi päivää myöhemmin he seisoivat Kuolan kaupungin edustalla, aikoen hävittää senkin samalla lailla. Mutta tämä yritys ei onnistunutkaan mieltä myöten. Venäläiset näet torjuivat piirittäjät urhoollisesti takaisin ja ajoivat heitä vielä pitkän matkaa jäljestä. Suuri joukko meidän miehiä kaatui sekä rynnätessään että sitten pakomatalla. Itse Vesanenkin Torniossa sai surmansa pyssyn luodista, jonka eräs Ahma niminen vanki ampui häneen. Vieläkin tietää kansa noilla mailla kertoa tästä uljaasta päälliköstään, ja olipa hänen maineensa ulommaksikin levinnyt. Juhana kuningas oli kutsunut hänet ensimmäisen retken jälkeen luoksensa ja antanut hänelle lahjoja. Leskikin sai nyt veronvapauden ynnä kaikellaista apua palkinnoksi miesvainajan urhotöistä.

Pohjalais-talonpoikien uskaliaat retket saattoivat venäläiset siihen pelkoon, että kenties Vienenmeren länsiranta ja koko Lapin saarento voisi joutua Ruotsin kruunun alle. Sentähden lähetettiin nyt suuret joukot strelitsejä ja kasakoita, monta tuhatta miestä, Pohjan perille. Samaten täytyi siis Ruotsinkin puolelta taas tuoda säännöllistä sotaväkeä talonpoikien avuksi. Kummin puolin ei kuitenkaan saatu muuta kuin hävitystä aikaan. Venäläiset tulivat v. 1591 Liminkaan ja polttivat äsken uudestaan rakennetun kirkon. Ihmiset olivat turvautuneet pieneen linnoitukseen, joka seisoi nykyisen Limingan kirkon sijalla, ja pitivät siellä ensi alussa erään Nykyri nimisen talonpojan johdolla onnellisesti puoliansa, ampuen puisella kanuunalla, joka oli nahkahihnoilla vahvistettu. Mutta hädissään he viimein sattuivat panemaan luodin alle ja ruudit päälle, jotta tykki ei lauennut, ja silloin vihollinen pääsi rynnäköllä sisään. Samana vuonna suomalaiset sitten vuorossaan kävivät Vienenmeren rannalla erästä Iso Suma nimistä linnoitusta hätyyttämässä. Mutta sitä he eivät saaneet valloitetuksi, vaan heidän täytyi tyytyä ympäristön ryöstämiseen.

15. Juhana kuninkaan liturgia.

Katariina Jagellonica, niinkuin olemme nähneet, rakasti hellästi puolisoansa. Lukija epäilemättä muistaa, kuinka jalosti hän kieltäytyi kaikista eduista, joita hänelle tarjottiin sillä ehdolla, että hän luopuisi Juhanasta. Siitä voimme päättää, kuinka kipeästi hänen sydäntään kalvoi se ajatus, että he toisessa elämässä kuitenkin tulisivat eroitetuiksi. Olihan Juhana muka väärauskolainen, jolle — niin Katariinalle oli lapsuudesta saakka opetettu — ei voinut tulla muu kuin iankaikkinen kadotus osaksi. Hartaasti ja lakkaamatta hän siis koki taivuttaa puolisoansa autuuttavaan katolisuskoon. Pitkät, ikävät päivät vankeudessa olivat näille käännytystoimille sangen soveliaat, ja lopputulos olikin se, että Juhana jälleen vapaaksi päästyään oli mieleltään puoleksi katolinen.

Hän ei kuitenkaan ollut taipuvainen muuttumaan täydellisesti katolilaiseksi. Juhana oli, niinkuin tiedämme, varsin turhamielinen kunnianhimossaan ja sangen oppinut herra. Johtuipa hänelle siis se tuuma päähän, että hän voisi yhdistää erilleen hajonneet kristilliset kirkkokunnat ja saada itselleen iäti unohtumattoman, loistavan nimen. Sitä varten piti muka keskivälinen kirkonmuoto keksittämän, johon kaikki lahkot vähäisen myöntyen saattaisivat yhdistyä. Protestanttinen uskontunnustus ja katoliset kirkonmenot yhdistyneinä sopivat Juhanan mielestä uuden yhteisen kirkkokunnan perustukseksi. Tähän tuumaan Katariinan katolinen hovisaarnaaja Herbst häntä myös hartaasti kehoitti siinä toivossa, että asiaa sittemmin sopisi ajaa vielä edemmäksi.

Vanhan arkkipiispan Lauri Pietarinpojan kuoltua, jonka ankaraa luterilaisuutta kuningas vielä oli pelännyt, alettiin tuota hanketta heti panna toimeen. Uusi arkkipiispa ei saanut kuninkaallista vahvistusta vaaliinsa muulla ehdolla, kuin että hän lupasi ottaa jälleen useat hyljätyt kirkonmenot käytäntöön, ja hänen vihkimyksensä toimitettiin sitten aivan paavilaistavan mukaan. Muut piispat siunasivat arkkipiispaa kätten päällepanemisella, jonka jälkeen ristinmerkki voideltiin öljyllä hänen otsaansa ja sormeen pantiin sormus, käteen koukkusauva, päähän korkea hiippa. Öljyvoitelemista toimittamaan pakoitettiin tässä tilaisuudessa meidän piisпамme Juusten, joka juuri tätä paavilaistemppua oli aina pahemmin kuin mitään muuta kammonnut ja koettanut hävittää. Omantunnonvaiva tämän myöntymyksensä johdosta ja pelko, että puhdistettu oppi voisi hävitä kotimaasta, kalvoivat pian vanhuksen elinsuonen poikki. Heti vihkimyksen jälkeen hän läksi pois Turkuun ja kuoli seuraavana vuonna 1576.

Muut piispat papistoinensa sitä vastoin muuttivat arkkipiispan vihkiäisten jälkeen kokouksensa Upsalasta Tukholmaan. Kuningas oli heidät sinne käsenyt keskustelemaan uudesta kirkkomenojen ehdoituksesta. Tämä ehdoitus, jonka Herbst parin salakatolisen papin avulla oli pannut kokoon, sisälsi tietysti paljon katolisuutta. Siitä syystä papit alussa hangoittelivat vastaan; sillä ehdolla he kuitenkin viimein suostuivat, että kirjan loppuun lisättäisiin heidän tekemänsä luterinmieliset selitykset. Sen lupasi kuningas; vaan kun uusi Liturgia eli Punainen kirja seuraavana vuonna 1577 ilmestyi painosta, ei

siinä sittenkään ollut muuta lisäystä kuin papiston suostumus; selitykset olivat kuninkaan käskystä pois jätetyt.

Tästä lähtien Juhana rupesi yhä julkisemmin suosimaan katolisuutta. Lutherin katkismuksen käyttäminen kiellettiin; sen sijaan pantiin paavilainen uskonoppi koululasten käsiin. Virsikirjasta poimittiin pois kaikki moitteet paavia vastaan, jopa pian lisättiin siihen hänen puolestaan veisattavia rukouksia. Luterilaisiin yliopistoihin ulkomaille ei päästetty enää ketään; sitä vastoin suotiin kruununvaroista apurahoja niille, jotka menivät johonkuhun ulkomaiseen jesuiitta-kouluun. Uudet, kalliit arkut tehtiin useitten pyhimysten luille. Maatiloja annettiin jälleen elatukseksi vielä säilyneille luostareille, joihin tällä tavoin alkoi uudelleen karttua asukkaita. Meillä Suomessa oli kuninkaan puoliso jo v. 1575 kehoittanut Naantalalin abbedissaa jälleen ottamaan vastaan neitosisa yhteyteensä ja kasvattamaan heitä katolinuskoon sekä pyhän Birgitan sääntöjen tottelemiseen. Ja seuraavana vuonna kuningas kruunun kustannuksella korjautti luostarin rakennuksia, jotka jo olivat pahasti rappiolla. Tällä uudistusyrityksellä ei kuitenkaan ollut menestystä; nunniksi pyrkijöitä ei enää Naantaliin tahtonut tulla. Viimeisen abbedissan, *Birgitta Kurjen*, kuollessa ei ollut enää kuin kolme sisarusta jäljellä, ja 1590 vuoden paikoilla kuoli heistä viimeinenkin. Muita Suomen luostareita ei oltu yritettykään uusia.

Ei aikaakaan, niin Juhana, aivan Herbstin toivon mukaan, rupesi ehdoitteluihin itse paavin kanssa, luvaten julkisesti palautua vanhan emäkirkon syliin ja palauttaa siihen myös kaiken kansan. Puolestaan hän vain ensi aluksi vaati muutamia myönnytyksiä, muun muassa sen, että Ruotsin papit saisivat naida, että saarna pidettäisiin kansan kielellä, että ryöstettyä kirkon omaisuutta ei vaadittaisi takaisin aatelistolta y.m. Jos Roomassa näihin ehtoihin olisi suostuttu, olisi kenties katolinusko vähitellen taas Ruotsin valtakunnassa päässyt valtaan. Mutta onneksemme paavi tavallisella sokealla itsepintaisuudella hylkäsi kaikki semmoiset pyynnöt. Siitä laimeni pian Juhanan hartaus katolinuskoon, ja se kylmeni peräti, kun hän Katariinan kuoltua v. 1586 nai luterilaisen aatelisneiden Bjelke-suvusta. Nytpä meidän kuninkaalliselle jumaluusoppineelle pälkähti toinen tuuma päähän. Hän rupesi harrastamaan Ruotsin seurakunnan yhdistämistä Kreikan kirkkoon. Hänen käskystään Turun piispa *Eerikki Eerikinpoika* käänsi liturgian kreikaksi. Se oli Konstantinopoliin lähetettävä ja sen perustuksella soviteltava kreikanuskoisen patriarkan kanssa. Mutta siitäkin hankkeesta Juhana pian luopui ja palasi nyt jälleen omaan liturgiaansa.

Nämät vaihtelevat käskyt ja säädännöt uskonasioissa synnyttivät tietysti suurta levottomuutta kansassa, varsinkin papistossa. Juhana vaati näet näiltä ehdotonta tottelevaisuutta; se pappi, joka rupesi vastaan hangoittelemaan, menetti heti virkansa ja muutenkin joutui vainon alaiseksi. Harvat sentähden uskalsivatkaan näyttää vastahakoisuuttansa, jos he sellaista tunsivat. Suomessa oli Juhana, isänsä esimerkkiä noudattaen, antanut Turun hiipan seisoa jouten sillä aikaa kuin hän pani muutoksiansa toimeen. Samoin myös *Härkäpään* kuoltua v. 1580 ei asetettu uutta piispaa Viipuriin. Vasta v. 1583 määräsi Juhana jälleen piispan Turkuun; se oli jo mainittu Eerikki Eerikinpoika, Sorolan herra, joka samassa myös sai Viipurinkin hiippakunnan hoidettavakseen. Hän oli sangen suopea, myöntäväinen mies, joka piti uskonnon menoja syrjäseikkana ja mukaantui kuninkaan tahtoon. Hän asetti kirkonmenot jälleen entiselleen; eikä ole tietoa monesta muustakaan Suomen papista, joka olisi pitänyt uskoansa kalliimpana kuin leipäänsä.

16. Juhanan kuolema.

Väsyneenä omiin aikaansaamiinsa häiriöihin Juhana vihdoin vaipui kuolemaan marrask. 17 p. 1592, melkein viidenkuudetta vuoden iällä, Hänen viimeisiä sanojansa kerrotaan olleen sen käskyn, että "liturgia oli poistettava, koska se on tuottanut niin paljon levottomuutta ja pahennusta".

Näin loppui tämä kuningas, jonka velttous ja turhamainen kunnianhimo oli tyhjäksi tehnyt hänen muut hyvät avunsa ja saattanut valtakunnan sangen surkeaan tilaan. Turhamaisuus oli, niinkuin äsken on kerrottu, kovasti järkyttänyt sitä uutta puhdistettua kirkkoa, jonka hänen isänsä Ruotsin ja Suomen kansojen onneksi oli perustanut. Sama turhamaisuus oli myös hävittänyt Kustaa Vaasan ajalla vaurastuneen toimeliaisuuden ja varallisuuden viimeisetkin tähteet. Onhan totta, että venäläissota, joka tämän hävityksen oli saanut aikaan, ei ollut Juhanan alottama. Mutta hänen syytään oli kuitenkin, ettei se vielä ollut lakannut. Sillä De la Gardien suurten voittojen jälkeen olisi saatu aikaan kunniallinen ja edullinen rauha, jos vaan Juhana olisi tahtonut luopua tuosta joutavasta "Inkerinmaan ja Shelonan viidenneskunnan suuriruhtinaan" nimestä, johon kuuluvia maakuntia hänellä ei kuitenkaan ollut voimaa varjella.

Enemmän kuin mikään muu Ruotsin valtakunnan osa, Virosta puhumatta, oli Suomi saanut kokea tämän sodan rasitusta. Sotaverot ja sotamiehenotot olivat olleet meillä yhtä raskaat kuin Ruotsissakin. Mutta paitsi sitä oli Suomen kansan täytynyt elättää koko se suuri armeija, joka sen rajoilla majaili, ja

päälliseksi kärsiä vihollisen julmia hävityksiä.

Suuresti olisi siis ollut tarpeellista, että kuningas itse olisi joskus käynyt meidän maan oloja katsomassa ja auttamassa. Mutta sitä ei Juhana tehnyt yhtään ainoaa kertaa. Syynä siihen oli kuitenkin pikemmin velttous kuin kylmäkiskoisuus. Loppuun asti hän näkyy erityisesti suosineen Suomea, hänen nuoruutensa unelmien luvattua maata. Useissa tilaisuuksissa ja monella tavalla hän tätä suosiotansa osoitti. V. 1570 esim., kun venäläiset täällä hirmuisesti ryöstelivät, kuningas kehoitti julistuskirjeellä avuntuontiin, koska "Suomi on niin tärkeä Ruotsille, sen maisemat niin hyötyisät ja sen asukkaat niin uskolliset."

Osan Juhanan suosiosta sai myös osakseen meidän kieleemme, joka vähää ennen, niinkuin kerrottu, oli astunut ensimmäiset askeleensa sivistyksen tiellä. Hänen käskystään Jaakko Suomalainen sepitti suomenkielisen virsikirjan ynnä muita hyödyllisiä kirjoja, ja sai runsaita tuloja palkinnoksi. Kerrotaanpa Juhana herttuan pitäneen meidän kieltämme niin suuressa arvossa, että kerran, kun hänellä oli asiaa Ranskan kuninkaalle, kirjoitti kirjeensä suomeksi. "Suomen herttua minä olen", oli hän silloin sanonut, "sentähden minun ei sovi kirjoittaa toisella kielellä." Siitä voi arvata, kuinka mahdollista olisi ollut hänen kuninkaana ollessaan saada suomi myös viralliseksi kieleksi, samoin kuin kirkolliseksi, jolleivät vain meidän suomalaiset, niinkuin valitettavasti monasti muulloinkin, olisi olleet liian kykenemättömiä etuansa valvomaan.

VIITSELITYKSET:

[1] Ne olivat syntyneet hänen toisesta, hellästi rakastetusta puoliosastaan Margareeta Lejonhufvudista, kun sitä vastoin Eerikki oli Saksin-Lauenburgin herttuan tyttären, Katariinan, poika, jonka vaimonsa kanssa hän aina oli riidellyt.

[2] Liivinmaiksi nimitettiin silloin yhteisesti kaikkia kolmea Itämeren maakuntaa. Siinä merkityksessä on tässä käytetty nimeä *Liivinmaat*, eroitukseksi varsinaisesta Liivinmaasta.

[3] Se on sitten kauan ollut jauhoaittana.

[4] Yrjänä Pietarinpoika oli papin poika, joita yhä vielä katoliselta ajalta perityllä ylenkatseella kohdeltiin.

[5] Hän oli nainut Katariina Jagellonican sisaren Annan ja oli siis Juhanan lanko.

[6] Eroitettava mainiosta kaimastaan Klaus Eerikinpoika Flemingistä.

[7] Solovetskoin saari, jossa on venäläinen luostari.

[8] Näillä kuitenkin oli se maine, että heistä oli enemmän apua ryöstellessä kuin taistellessa.

End of Project Gutenberg's Kertomuksia Suomen historiasta III, by Julius Krohn

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA III ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as

creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found

at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of

a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small

staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.